

НИКОЛА АВРЕЙСКИ

ВЪНШНА ПОЛИТИКА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ЧАСТ II

ЗА БУКВИТЕ
Земна кула

Никола Аврейски
ВЪНШНА ПОЛИТИКА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
Част II. Европейски, трансатлантически
и глобални измерения

Nikola Avreyski
FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF BULGARIA
Part 2. European, Transatlantic and Global Dimensions

ЗА БУКВИТЕ
ОПИСМЕНЕХЪ

Учебникът е посветен на европейските, трансатлантическите и глобалните измерения на външната политика на Република България. Представени са адаптирането ѝ към външнополитическите ангажименти на Европейския съюз и НАТО, нейните отношения със западноевропейските Велики сили, САЩ, Русия и Китай. Коментирани са геополитическото предизвикателство „Запад – Изток“ и външнополитическият механизъм на Република България.

Учебникът е предназначен за специалностите от професионално направление „Национална сигурност“ на Университета по библиотекознание и информационни технологии, но той може да намери приложение и в преподаването пред студентите от други специалности в българските висши училища, които изучават дисциплината „Външна политика на България“.

© Никола Аврейски, автор, 2019

© Проф. д.ик.н. Стефан Симеонов, рецензент, 2019

© Ралица Йотова, графичен дизайн на корицата, 2019

© Академично издателство „За буквите – О писменехъ“

ISBN 978-619-185-359-5

Никола Аврејски

**ВЪНШНА ПОЛИТИКА
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

**ЧАСТ II. ЕВРОПЕЙСКИ, ТРАНСАТЛАНТИЧЕСКИ
И ГЛОБАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ**

Учебник

Академично издателство „За буквите – О писменехъ“
София • 2019

*На внука ми Никола, с много
обич и големи надежди!*

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	7
ГЛАВА ПЪРВА	
ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКИТЕ КОНЦЕНТРИЧНИ КРЪГОВЕ	15
ТЕМА 1. България и Общата външна политика и политика на сигурност на Европейския съюз.....	15
ТЕМА 2. Република България и трансатлантическото НАТО.....	64
ГЛАВА ВТОРА	
МЕЖДУ КОРИСТНИТЕ ИНТЕРЕСИ НА ВЕЛИКИТЕ СИЛИ	105
ТЕМА 3. Република България и западноевропейските Велики сили	105
ТЕМА 4. Отношенията на Република България със САЩ.....	125
ТЕМА 5. Българско-руските отношения на съвременния етап	166
ТЕМА 6. Съвременните българско-китайски отношения.....	209
ТЕМА 7. Проблемът „Запад – Изток“ пред българската геополитика.....	238
ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКИ МЕХАНИЗЪМ НА СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ (Вместо заключение)	257
РЕЦЕНЗИЯ. Проф. д.ик.н. Стефан Симеонов	269

ПРЕДГОВОР

По силата на историческите обстоятелства, най-вече на почти петвековното османско господство, *България изостава много* от общоевропейското развитие. Това важи в пълна мяра и за историческата наука. Докато историята като наука се формира в Западна Европа през XV в., в България това се случва едва към средата на XIX столетие.

Чак *към началото на XX в.* български учени започват да изследват външната политика на страната. Вниманието първоначално е концентрирано върху проучване на различни периоди от двустранните отношения на средновековна България с Византия, Унгария, Русия, Дунавските княжества (Влашко и Молдова) и татарската Златна орда. Целта е да бъде реконструирано миналото на Първата българска държава и Второто българско царство, покрито с праха на забравата. Задълбочени студии и статии в тази област създават професорите Васил Златарски, Петър Мутафчиев, Петър Ников, Юрдан Трифонов и др.

Тласък на изследователската работа върху българската външна политика и същинско начало на проучването на външната политика на Третата българска държава са дадени *след Първата световна война*. Двете тежки национални катастрофи (след Втората балканска война и след Първата световна война) и общонародният стремеж към наказване на виновниците за тях мотивират изследването на външната политика на следосвобожденска България до войните за национално обединение. Усилията в тази област са свързани не само с укрепналата вече българска историческа школа, но и с други учени – международници, юристи и философи, а също с политици, дипломати и държавници. Главната цел е да бъдат извлечени поуките от макар и малкия исторически опит на следосвобожденска България, още пове-

че че се е чувствал вече и дъхът на приближаващата нова световна война, поставящ на дневен ред проблема за ориентацията на страната в нея.

След Втората световна война изследването на външната политика на България бе затруднено от идеологизирането и политизирането на науката от страна на тоталитарния комунистически режим. Деформирани бяха представите за цялата българска външна политика до 9 септември 1944 г. Завоевателните походи на киевския княз Светослав (968 – 969) бяха представяни като начало на българско-руската бойна дружба. Силно изопачена бе ролята на българските монарси във външнополитическата дейност на следосвобожденска България. В духа на негативизма бе представена външната политика на Стефан Стамболов. Преиначени бяха смисълът, съдържанието, насоките и резултатите от външнополитическата дейност на Българската държава между двете световни войни. Да не говорим за превратната представа за външната политика на България след 9 септември 1944 г.

Едва *през втората половина на 60-те години на XX в.*, в условията на разведряване на международната обстановка и формиране на ново поколение български историци, се постави началото на задълбочено и богато документирано изследване на проблемите на външната политика на довоенна България. Но появата на първите солидни студии в тази област съвпадна с потъпкването на „Пражката пролет“ от танковете на Организацията на Варшавския договор (1968 г.), след което започна натиск върху историците с обвинения в „ревизионизъм“. Характерен пример за това бе изследването на Николай Генчев за външната политика на България през 1938 – 1941 г., отпечатано в „Годишник на Софийския университет“ от същата година, чийто тираж беше „арестуван“, изпратен в „затвора за книги“ в Сливен и изгорен.

От началото на 70-те години на XX в. обаче, с навлизането на духа на Хелзинки и в България, се създаде благоприятна обстановка за развитие на изследователската работа, особено върху външната политика на страната. От тази нова обстановка се възползваха учени от всички поколения: по-изтъкнатите представители на старата (Туше Влахов, Христо Христов, Симеон Дамянов и др.), на средната (Николай Генчев, Илчо Димитров, Елена Стателова, Радослав Попов, Андрей Пантев, Кръстю Манчев и др.), а също и на по-младата генерация (Витка Тошкова, Георги Марков, Петър Ангелов и др.) получиха възможност за специализации в чужбина и за редовен научен обмен с чуждестранни, включително западни, учени. Посочените и други наши учени създадоха солидни монографични изследвания върху различни аспекти и моменти на българската външна политика. Макар да бяха самоцензурирани и допълнително цензурирани, тези трудове не са загубили научната си стойност и в наши дни.

Едва след началото на демократичното обновление на България (10 ноември 1989 г.) отпаднаха ограниченията на тоталитарния режим в научноизследователската работа. Осигурен бе достъп до строго пазени архиви на партията държава, както и на Българската държава и нейните институции. Публикувани бяха ценни документални издания, много полезни дневници и мемоари на държавници, политици, дипломати и военни, необходими справочни издания, както и огромен брой изследвания. Може да се каже, че през последните години започна широкомащабно и непредубедено изследване на външната политика на България.

Направеният бегъл историографски преглед обяснява и състоянието на *изучаването на дисциплината „Външна политика на България“ във висшите ни училища*. То започна едва през 70-те години на XX в. със студентите по специалността „Международни отношения“. Макар да носеше печата на своето време, издаденият учебник на Ге-

орги Стефанов за студентите от тази специалност в Софийския университет обхващаше всички основни периоди на Третата българска държава.¹ През последните години на комунистическия режим на студентите от специалността „История“ в Софийския университет бе предложен специализиран лекционен курс „Българска средновековна дипломация“, воден от Петър Ангелов.² Лекционния си курс „Международни отношения и външна политика на България“ за студентите от специалността „Международни отношения“ във Висшия икономически институт „Карл Маркс“ (дн. УНСС) Петър Сотиров и Динко Динков ограничиха до края на Втората световна война.³ Избягваният период след Втората световна война партията държава превърна в централен за студентите от Академията за обществени науки и социално управление при ЦК на БКП. Четените там лекции през последните години на комунистическия режим, издадени в самия му край, ясно подчертават идеологизирането на цялата външно-политическа проблематика.⁴

След падането на комунистическия режим интересът към преподаването на дисциплината „Външна политика на България“ видимо нарасна. Продължи изучаването ѝ в специалността „Международни отношения“, като тя беше изчистена от наслоените идеологеми. В Софийския университет „Св. Климент Охридски“ дисциплината бе поета от представителки на по-младото поколение – Искра Баева и Евгения Калинова, които издадоха част от лекционния си курс, отнасящ се до първото десетилетие след Де-

¹ **Стефанов, Г.** Международни отношения и външна политика на България 1879 – 1970. София, 1977.

² **Ангелов, П.** Българската средновековна дипломация. София, 1988.

³ **Сотиров, П., Д. Динков.** Международни отношения и външна политика на България 1878 – 1945 г. София, 1985.

⁴ **Проблеми** на теорията и историята на международните отношения и външната политика на НР България. София, 1989.

ветосептемврийския преврат.⁵ Въведен бе и специализиран курс „Българско-арабски отношения“, воден от Киряк Цонев.⁶ Външнополитическата проблематика намери достойно място и в учебния план на специалността „История“, в който бяха заложили избираемите дисциплини „Външна политика на България 1878 – 1944 г.“ на Илчо Димитров и „Външна политика на България след Втората световна война“ на Любомир Огнянов. Интересна новост в преподаването в УНСС бе въвеждането на дисциплината „Европейско политическо сътрудничество и интеграция“, търсеща мястото на България в европейския проект.⁷ Преподаването по „Външна политика на България“ бе включено в учебните планове и на други висши училища. На студентите от специалността „История“ в Шуменския университет „Еп. Константин Преславски“ бе предложен специализиран курс „Дипломатията на комунистическа България“, воден от Любомир Огнянов.⁸

На *пишещия тези редове* през 2002 г. бе възложен лекционен курс „Външна политика на България“, заложен като задължителен за специалността „Публична администрация“ на Бургаския свободен университет.⁹ През първите години лекционният курс предлагаше панорамен поглед върху външната ни политика през всички исторически епохи: Първата българска държава, Второто българско царство, външнополитическите възгледи на българските възрожденски лидери, както и основните периоди на Третата българска държава. С течение на времето вниманието в него бе пренесено върху най-актуалния период на бъл-

⁵ **Баева, И., Е. Калинова.** Следвоенното десетилетие на българската външна политика (1944 – 1955). София, 2003.

⁶ **Цонев, К.** Българо-арабските отношения. Факти и анализи. Учебно пособие. Т. 1. София, 1999.

⁷ **Европейско** политическо сътрудничество и интеграция. Стратегия за присъединяване на България. София, 1999.

⁸ **Огнянов, Л.** Дипломатия на съвременна България. Шумен, 2006.

⁹ Лекционният курс бе воден и в Техническия университет – Варна.

гарската външна политика – съвременния. С внесените необходими адаптации лекционният курс се води от 2016 г. пред трите форми на обучение (редовна, задочна и дистанционна) на студентите от професионално направление „Национална сигурност“ на Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Още тук би следвало коректно да предупредя любознателния читател, че анализът на външната политика на България след началото на демократичното обновление на страната е изправен пред *сериозни методологически проблеми*, които често се игнорират. Не бива да се забравя, че от гледна точка на науката е изключително трудно и в немалко отношения – преждевременно и рисковано, да се пресъздава съвременният етап на външната политика на България. Доста оскъдна е изворовата база за пълноценна изследователска работа. По разбираеми причини огромната част от първоразрядната документация тъне в секретност, поради което не са ясни всички външнополитически действия или бездействия на държавата и техните действителни мотиви. Разполагаме само с официални документи на Народното събрание и на Министерския съвет, огласени позиции на Министерството на външните работи и на президента на Република България, публикации, медийни изяви и спомени на дипломати и други участници във външнополитическия процес. Следва да се има предвид също, че времето от 10 ноември 1989 г. е все още незавършен и преходен етап в развитието на България и е рано да се съди за обективните резултати от нейната външна политика. Освен това явленията, процесите, събитията и персонажите, свързани с външната политика на Република България, са лишени от историческа дистанция, която да минимализира пристрастията и да наложи обективни научни оценки. Дори при деполитизация са неизбежни лични, етнически, национални, религиозни, културни, цивилизационни и други пристрастия. Не са се изявили напълно всички резултати от външнополитическата

стратегия на Република България. Във връзка с това не бива да се забравя, че субективните намерения невинаги отговарят на обективните резултати. Реалните методологически трудности предполагат учените и експертите да придават известна условност на съжденията си, да бъдат умерени в преценките си, да избягват категоричните констатации, да отчитат многовариантността на общественото развитие и да не забравят рисковете от рецидиви на миналото. Както и да съзнават, че няма вечни съюзници и съюзи, тъй като вечни са само националните интереси.

Авторът на този учебник няма претенциите, че е обхванал всички важни за външната политика на Република България аспекти, нито пък че предложеният анализ включва всички събития, явления, процеси и персонажи във външнополитическия процес, още по-малко, че поставените в нея проблеми не търпят и друга трактовка. Воден от разбирането, че никой няма монопол над истината, след всяка тема авторът е приложил препоръчителна литература, предлагайки по този начин на любознателния читател възможността да се запознае и с други гледни точки на интерпретираната проблематика.

Настоящият учебник бе писан преди всичко с мисълта за студентите от специалностите по професионално направление „Национална сигурност“ на Университета по библиотекознание и информационни технологии, но той може да намери приложение и в преподаването пред студентите от други специалности в българските висши училища, които изучават дисциплината „Външна политика на България“. Той е адресиран и към академичните ръководства на многобройните университети в България – държавни и частни, цивилни и военни, с надеждата, че чрез него те ще се убедят във важността на тази дисциплина и потребността от изучаването ѝ от студентите като задължителна, избираема или факултативна. Но освен за чисто образователни цели учебникът бе писан с увереността, че ще предизвика опре-

делен интерес сред научната общност и експертните среди, които активно дебатираат проблемите на външната политика на България. Същевременно той е адресиран към културната общественост от всички поколения българи, които живеят с усещането, че са достойни и активни граждани на Републиката, че болят за продължаващите несгоди на Родината, че не са безразлични към големите предизвикателства, пред които е изправена тя, и към това каква държава ще оставим на нашите потомци. Учебникът е писан и с нищожната искрица надежда, че е поне малко възможно той да бъде прочетен и от някои външнополитически коментатори, политици, депутати, дипломати, генерали, адмирали, държавници и техни официални и неофициални съветници. Ако го направят, ще могат да разберат, че народът ни не е „стадо“, нито пък те са „овчари“, че народът е съвкупност от милиони житейски лаборатории и затова той не бърка в крайния резултат, че колкото и слабо да е гражданското общество у нас, то внимателно анализира действията и бездействията на управляващите на международната арена, че външната политика е „висш пилотаж“, а не занимание за аматьори, действащи първосигнално на принципа „проба – грешка“ или още по-лошо – в угода на користните интереси на външни сили. И непременно ще почувстват не съвсем закъснялото предупреждение, че ако загърбят националните интереси в името на личното си благополучие, историята отново няма да има забрава, а народът – пощада.

Настоящата *втора част на учебника* е посветена на европейските, трансатлантическите и глобалните измерения на външната политика на Република България. Представени са адаптирането ѝ към външнополитическите ангажименти на Европейския съюз и НАТО, нейните отношения със западноевропейските Велики сили, САЩ, Русия и Китай. Коментирани са геополитическото предизвикателство „Запад – Изток“ и външнополитическият механизъм на Република България.

ГЛАВА ПЪРВА

ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКИТЕ КОНЦЕНТРИЧНИ КРЪГОВЕ

ТЕМА 1

БЪЛГАРИЯ И ОБЩАТА ВЪНШНА ПОЛИТИКА И ПОЛИТИКА НА СИГУРНОСТ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Днешният Европейски съюз бе *въплъщение на многовековната идея на най-светлите европейски умове за обединяване на Европа*, намерила радушен прием сред народите на Стария континент. Условията за това съзряха след европейските крушения в резултат на двете световни войни – първата постави под въпрос колективното европейско лидерство в света, а в резултат от втората то бе загубено.

Точно в този най-тежък момент от цялото европейско развитие се появи предложението на Франция да се създаде интегрална европейска организация, която да се заеме с наднационално управление на производството и пласмента на стратегическите суровини с цел „да се направи войната не само немислима, но и материално невъзможна“, както се изрази министърът на външните работи Робер Шуман в своята официална Декларация от 9 май 1950 г. Съзчредители на *Европейската общност за въглища и стомана* (ЕОВС) станаха Франция, Федерална република Германия, Италия и трите страни от Бенелюкс – Белгия, Холандия и Люксембург, подписали през 1951 г. учредителния Парижки договор (в сила от 1952 г.).

Окуражени от малко неочакваните респектиращи успехи на ЕОВС и обнадеждени от отлива на Студената война след смъртта на Сталин, по инициатива на Холандия,

подкрепена от Бенелюкс, шестте държави решиха да разпрострат европейската интеграция и в останалите области на икономиката. Така с два отделни Римски договора от 1957 г. бяха учредени две нови общности – *Европейска общност за атомна енергия* (Евратом) и *Европейска икономическа общност* (ЕИО). Те заработиха от 1958 г. и за сравнително кратко време дадоха насърчителни резултати.

Още при учредяването на общностите по Римските договори бе вложена идеята за бъдещо обединение на трите общности, доколкото те имаха свои общи органи – Съд, Асамблея и Комитет на постоянните представители. Сливането на изпълнителните органи на трите общности в общи Съвет и Комисия се осъществи с Брюкселския договор от 1965 г. (в сила от 1967 г.). Така общностите продължиха да съществуват въз основа на отделни договори, но гражданственост получи събирателната представа за една единна *Европейска общност* (ЕО).

Успешното развитие на ЕО ѝ придаде с времето мощна притегателна сила. Още с първото си *разширение* (Северозападното), реализирано през 1973 г. с приемането на Великобритания, Дания и Ирландия, ЕО се превърна в трети (след САЩ и Япония) център на сила в капиталистическия свят. Нови стратегически, природни и човешки ресурси ЕО получи с поредното си (Южно) разширение, осъществено на два етапа с приобщаването на Гърция (1981 г.), а след това – на Испания и Португалия (1986 г.).

Падането на Берлинската стена и на комунистическите режими в Централна и Източна Европа, както и разпадането на Източния блок и на Съветския съюз превърнаха ЕО в най-авторитетната и привлекателна европейска организация и разкриха пред нея уникалната перспектива за обединяване на целия континент. С обединението на Германия (1990 г.) на практика бе осъществено поредното разширение на ЕС с включването на бившата Гер-

манска демократична република, превърнала се в няколко нови провинции на Федерална република Германия. По-важният резултат от приключването на Студената война бе трансформирането на ЕО в *Европейски съюз* (ЕС), осъществено с учредителния Договор от Маастрихт от 1992 г. (в сила от 1993 г.). Изключително динамичното развитие на ЕС в постоянно променящата се международна среда след Студената война наложи периодично преразглеждане на неговата договорна основа с редакционните договори от Амстердам (в сила от 1999 г.), Ница (в сила от 2003 г.) и Лисабон (в сила от 2009 г.).

Новата обстановка на континента след Студената война направи възможни *друг тип разширения на Европейския съюз*. През 1995 г. бе финализирано присъединяването на неутралните и богати западноевропейски демокрации Австрия, Швеция и Финландия. А в началото на XXI в. бе пристъпено към Голямото източно разширение, реализирано на няколко етапа. През 2004 г. бяха приети 8 европейски нови демокрации (Естония, Латвия, Литва, Полша, Унгария, Чешката република, Словакия и Словения), а също 2 сравнително нови демокрации – бившите колонии Кипър и Малта. Вторият етап на Голямото разширение бе реализиран с приемането на България и Румъния (2007 г.), а третият – с присъединяването на Хърватия (2013 г.).

Въпреки решението на Великобритания да напусне ЕС, и притискането на европейския интеграционен проект от немалко кризи *Съюзът още не е изгубил притегателната си сила*. Това личи най-вече от водещите се присъединителни преговори с Турция (от 2005 г.), с Черна гора (от 2012 г.) и със Сърбия (от 2013 г.). Статут на страна кандидатка има Република Северна Македония. Молба за членство в ЕС депозира Албания. Желание за присъединяване към ЕС заявиха и други европейски държави от Централна и Източна Европа. Исландия, Норвегия и Лих-

тенщайн имат Договор за европейско икономическо пространство с ЕС (в сила от 1994 г.), а Швейцария е свързана с мрежа от над 200 споразумения с Европейския съюз. Обединяването на континента все още остава един вдъхновяващ проект, ползващ се с доверието на огромната част от европейските народи.

Още със стартирането на европейския интеграционен проект бяха направени *първите стъпки към провеждане на обща външна политика*. Първото послание на първата ЕО, оставащо и до наши дни най-важното, е посланието за мир. Докато други международни организации, включително НАТО, допуснаха войни между свои страни членки, вече над 65 години Обединена Европа не позволи не само войни, но и вражди между своите държави. И напълно заслужено ЕС бе удостоен с Нобеловата награда за мир за 2012 г.

От формална гледна точка първата обща външна политика на ЕО бе *Общата търговска политика*. Предвиденото в Римския договор за ЕИО практически започна да се осъществява от 60-те години. Общата търговска политика бе въведена от 1 януари 1970 г., а от 1 януари 1973 г. стана изключителен прерогатив на ЕИО. Така държавите членки престанаха да водят свои самостоятелни търговски политики, тъй като това бе придадено в компетенциите на Общността. Това не се е променило и до наши дни. Европейският съюз има свои споразумения за Европейско икономическо пространство с Исландия, Лихтенщайн и Норвегия (1994 г.), за Митнически съюз с Турция (1995 г.), за стабилизиране и асоцииране с Македония, Босна и Херцеговина и Косово, за асоцииране с Грузия, Молдова и Украйна, за икономическо партньорство с десетки държави от Африка, Карибите, Тихоокеанския регион, Азия и Латинска Америка, за свободна търговия с развитите страни и бързо развиващите се икономики, за партньорство и сътрудничество с редица страни, ограничено спора-

зумение с Израел, всеобхватно търговско и икономическо споразумение с Канада, споразумение за икономическо партньорство с Япония. Своите решения за инвестиции и за интелектуална собственост ЕС взема с консенсус, а за стоковата търговия – с квалифицирано мнозинство.

Също от 60-те години на XX в. се постави началото на *Обща политика на сътрудничество за развитие* по отношение на развиващите се страни, макар тя да бе официализирана едва с Договора за Европейски съюз от Маастрихт (1993 г.). В нейните рамки се вземат общи решения за оказване на икономическа помощ, а също на политическа и правна помощ за укрепване на демокрацията, на правовата държава, за зачитане на основните права и свободи и прочее. Решенията се вземат с квалифицирано мнозинство. За мащабите на тази обща политика свидетелства фактът, че в Европейската политика „Помощ за развитие“ са включени 146 държави, които традиционно получават от ЕС помощ, по-голяма от помощта, получавана от всички останали развити държави, взети вкупом. Това е една справедлива компенсация за колониалните грабежи от миналото и важен инструмент за укрепване на влиянието на Обединена Европа в „Третия свят“.

Опити за провеждане на Обща външна политика бяха правени още от самото начало на европейската интеграция, но предвид изключителната чувствителност на държавите в тази област, усилията бяха съпътствани с провали. Сключеният между шестте държави, подхванали европейския проект, Парижки договор за Европейска отбранителна общност (1952 г.) така и не влезе в сила поради отказа на френското Национално събрание да го ратифицира. А дебатите между Шестте за проектираната Европейска политическа общност (1952 – 1954) изобщо не стигнаха до подписване на учредителен договор. Внесяният след години по идея на френския президент Шарл дьо Гол проект за Европейски политически съюз остана

неприят и след обсъждането на негов доработен вариант (1961 – 1962) поради разминаването на конфедералните с федералните възгледи на държавите членки за бъдещето на Обединена Европа.

Редовни срещи на министрите на външните работи започнаха да се провеждат от 60-те години на ХХ в. Но истинското начало на *Европейското политическо сътрудничество* бе поставено с приетия през 1970 г. „Доклад Давиньон“ (по името на ръководителя на авторския колектив – белгийския граф Етиен Давиньон), предвиждащ редовни срещи на външните министри и на политическите директори в Министерствата на външните работи, назначаване на „европейски кореспонденти“ в Министерствата на външните работи, взаимно информиране по външно-политически проблеми, установяване на задължителни консултации по всеки важен международен проблем, солидарност между държавите членки, създаване на работни групи и на Политически комитет за координиране на тяхната работа. Стимул на усилията в тази посока даде приетата през 1972 г. на Среца на върха в Париж „Обща декларация за европейската идентичност“, подчертаваща различните интереси на двата бряга на Атлантика и амбицията за превръщане на ЕО в световен фактор. През 1973 г. Съветът на министрите прие Декларация за главните насоки на външната политика спрямо трети страни, включително САЩ, и за отговорностите на ЕО в световните дела. Още от същата година Общността започна публично да изразява своята обща политика по важни международни проблеми, като израелско-арабския конфликт (1973 г.), кипърския въпрос (1974 г.), отношенията със САЩ (1974 г.) и др. Много важна роля за напредъка на общата външна политика изигра създаденият през 1974 г. по френска инициатива Европейски съвет, съставен от държавните и правителствените ръководители на държавите членки. Макар да работеше първоначално ка-

то неофициална структура, полуофициализирана с Единния европейски акт (1987 г.), той се утвърди като най-важния орган на ЕС, решаващ проблемите на общата външна политика. През 1981 г. Съветът по общите въпроси на ЕО набеляза специални мерки за укрепване на Европейското политическо сътрудничество, които не се ограничаваха в изработването на общите позиции, а превърнаха в главна негова цел осъществяването на общи действия.

Европейското политическо сътрудничество бе юридически закрепено в редакционния Единен европейски акт (в сила от 1987 г.), в който бе внесен специален раздел (III) *„Разпоредби по европейското сътрудничество в областта на външната политика“*. Въз основа на него бе създаден Секретариат, подпомагащ Председателството в подготовката и прилагането на Европейското политическо сътрудничество. До края на Студената война обаче политическото сътрудничество в ЕО се развиваше като междуправителствено, което предполагаше вземане на решенията с консенсус и се отразяваше на неговата ефективност.

След приключването на Студената война стана възможно допълването на икономическата интеграция с политическа. Договорът за Европейски съюз от Маастрихт (в сила от 1993 г.) въведе *Обща политика в областта на външните отношения и сигурността* (ОПОВОС) като втори, полуинтеграционен, „стълб“ на Съюза. Но Комисията бе лишена от право на инициатива в тази област и правомощията бяха концентрирани в Съвета, вземащ решения с консенсус. Договорът от Маастрихт дефинира общ интерес в областта на борбата с международната престъпност. Включената като компонент на ОПОВОС Обща политика на сигурност предвиждаше и Обща отбранителна политика като етап към Обща отбрана, която може да бъде въведена при консенсусно решение на Европейския

съвет. Западноевропейският съюз (ЗЕС)¹⁰ бе дефиниран в Договора от Маастрихт (с неговото писмено съгласие) като интегрална част от Европейския съюз. При тези нови реалности НАТО за първи път бе принудено да приеме концепцията за европейска идентичност в областта на отбраната и да признае автономността на ЕС в тази област (1996 г.).

Реформирането на ОПОВОС бе превърнато в един от императивите на редакционния Договор от Амстердам (в сила от 1999 г.). С него бяха въведени задължителни за държавите членки общи стратегии и съвместни действия, приемани с акт на Съвета с квалифицирано мнозинство, като въздържането не може да бъде пречка за неговото вземане. Само при категорично несъгласие на държава членка въпросът следваше да се отнесе до Европейския съвет, който да се произнесе с консенсус. Договорът въведе длъжността Главен секретар на ЕС, който същевременно бе Върховен представител на ЕС по ОПОВОС и подпомагаше Председателството в областта на външните отношения и сигурността. Европейската комисия и държавите членки получиха правото на инициатива в тази чувствителна област, а Съветът – правото да назначава специален представител по определени въпроси и с определен мандат. На ЗЕС бе отредено ново място в европейския интеграционен проект – с неговото изрично съгласие той бе поставен под политическото ръководство на ЕС, като беше допусната и опцията за интегриране на ЗЕС в ЕС при наличие на консенсусно решение на Европейския съвет. От голямо значение се оказва назначаването на Франсиско Хавиер Солана – бивш Генерален секретар на

¹⁰ Западноевропейският съюз беше военнополитически съюз на западноевропейски държави, изграден от 1947 до 1955 г. Първоначално той безропотно приемаше ръководството на НАТО, но през 1984 г., по време на подхванатата от Рейгън „Втора студена война“, реши да действа автономно, а след приключването на Студената война гравитира към Европейския съюз.

НАТО, за Генерален секретар на Съвета на ЕС, който едновременно бе Генерален секретар на ЗЕС и Генерален секретар на Съвета на ЕС – една ключова позиция, която той запази в продължение на цяло десетилетие (1999 – 2009). Под неговото ръководство бе осъществено постепенното интегриране на ЗЕС в ЕС, започнало през 2000 г. и окончателно приключило през 2011 г.

Междувременно с Договора от Ница (в сила от 2003 г.) бяха заложени *основите на Обща европейска външна политика и политика на сигурност и отбрана*. Въз основа на него започнаха да действат Комитет за политика и сигурност, Военен комитет и Военен щаб на ЕС, както и Европейски сили за бързо реагиране в състав, не по-малко от 60 хил. души.

В процеса на ратификацията на Договора от Ница ЕС успя да осъществи *два важни външнополитически проби*. След активно лобиране от ЕС, през 2002 г. ООН взе принципно решение при възникване на локални конфликти водеща роля в усилията за тяхното регулиране да бъде поемана от най-влиятелната регионална организация вместо от външни на региона сили. Съобразявайки се с това решение и с политическата воля на ЕС да поеме главната отговорност за кризите в Европа, НАТО бе принудено да сключи споразумение с ЕС (2002 г.), по силата на което ЕС пое командването на мисиите на Алианса в Македония (2003 г.) и в Босна (2004 г.).

Проектираните в подписаната през 2004 г. *Конституция за Европа* сериозни промени в ОПОВОС не се осъществиха поради отхвърлянето на Конституцията на референдуми във Франция и Холандия, но някои от заложените нововъведения бяха реализирани, като например създаването на Европейска агенция по отбрана в Брюксел (2004 г.), на Военен секретариат (2005 г.) и на Европейски колеж по сигурността и отбраната (2005 г.).

Сериозни реформи в областта на ОПОВОС бяха внесени с *Договора за функциониране на ЕС от Лисабон* (в сила от 2009 г.). Премахната бе стълбовата структура на ЕС и Съюзът получи статут на юридическо лице. Сред въведените нови политики бе Общата външна политика за сигурност и отбрана. Новосъздадената длъжност Върховен представител по външните отношения и сигурността, който същевременно трябваше да бъде заместник-председател на Европейската комисия, получи разширени правомощия и ръководството на Европейска служба за външни действия в състав от 5 – 7 хил. души. Полученото право на активна акредитация позволи на ЕС незабавно да разкрие 136 посолства в повечето държави по света и в най-важните международни организации. Договорът разкри възможността за засилено сътрудничество във военната област от 8 и повече държави членки. От огромна важност бе включената в договора клауза за солидарност при външна агресия (чл. 222)¹¹, която е по-обвързваща от чл. 5 на Северноатлантическия договор. Това даде възможност след окончателното преустановяване на дейността на ЗЕС (2011 г.) всички негови функции в областта на сигурността да преминат в Европейския съюз. А когато във връзка с терористичните атаки в Париж (2015 г.) Франция бе притисната от САЩ да задейства чл. 5 на Северноатлантическия договор на НАТО, тя предпочете да задейства чл. 222 на Лисабонския договор и незабавно получи необходимата ѝ съюзническа подкрепа.

Важни външнополитически измерения имат още *редица други общи политики на ЕС*, сред които особено мястото заемат Общата енергийна политика (от 1964 г.), Обща-

¹¹ Разпоредбата на клаузата е следната: „Съюзът и неговите държави членки действат съвместно в дух на солидарност, в случай че държава членка стане обект на терористично нападение или жертва на природно или предизвикано от човека бедствие. Съюзът мобилизира всички правни инструменти на негово разположение, включително военните средства, предоставени му от държавите членки“.

та политика в областта на околната среда (от 1972 г.), Общата политика на конкуренцията, Общата политика на разширяване и др. Отделно отбелязване заслужава Европейската политика на съседство, насочена към Алжир, Азербайджан, Армения, Беларус, Грузия, Египет, Израел, Йордания, Ливан, Либия, Мароко, Молдова, Палестинската автономна власт, Сирия, Тунис и Украйна, която се утвърди като ефективна политика за гарантиране на мир и спокойствие по външните граници на Съюза.

Сред главните външнополитически инструменти на ЕС са неговите *общии стратегии*. Въз основа на Стратегията за сигурността на ЕС (12 декември 2003 г.) бяха приети Стратегия за Средиземноморския регион (2004 г.), Стратегия за Черноморския регион (2007 г.), Съвместна стратегия ЕС – Африка (2007 г.), Стратегия на ЕС за Централна Азия (2007 г.), Стратегия на ЕС за Дунавския регион (2009 г.), а също Стратегия за борба с тероризма (2005 г.), Стратегия за вътрешната сигурност на ЕС (2010 г.), както и мрежа от стратегически партньорства с трети страни (САЩ, Русия, Китай, Индия и Бразилия) и система от индивидуални планове за действие със страните от Европейската политика на съседство (Азербайджан, Армения, Грузия, Израел, Йордания, Мароко, Молдова, Палестинската автономия, Тунис и Украйна).

Своеобразно тяхно обобщение и развитие е приетата през 2016 г. *Глобална стратегия за външната политика и политиката на сигурност на Европейския съюз*. Думата „глобална“ се използва в нея както в географски смисъл, за да дефинира интересите на Съюза по всички кътчета на планетата, така и в проблемен, за да обозначи целия спектър от политики и инструменти, които трябва да бъдат използвани за постигане на набелязаните в нея цели. Глобалната стратегия отразява амбициите за стратегическа независимост на ЕС, което предполага той да се справи с натиска на световните Суперсили. Обявените в

Глобалната стратегия приоритети на външните действия са:

- сигурност на ЕС, което налага утвърждаване на мира, сигурността, благоденствието и демокрацията в самия Съюз, както и борба с тероризма и осигуряване на киберсигурността, енергийната сигурност и стратегическите комуникации;

- устойчивост по отношение на Изтока и Юга край ЕС, поставяща специален акцент върху потребността от ефективна миграционна политика;

- интегриран подход към конфликтите, обоснован с разбирането, че „сега не е времето за глобални полицаи и самотни воители“;

- регионален ред, основан на сътрудничество, включващо както международните междуправителствени организации (ООН, ОССЕ, НАТО, СЕ и др.), така и националните държави – контрагенти на Съюза;

- трансформиране на глобалното управление, което през призмата на ЕС включва: реформиране на ООН, включително на нейния Съвет за сигурност, и на международните финансови институции; подкрепа на Съвета по правата на човека на ООН; насърчаване на най-широкото приемане на юрисдикцията на Международния наказателен съд и на Международния съд. Категорично се заявява, че „ЕС ще работи за основан на правила световен ред, в който ключов принцип ще е многостранното сътрудничество, а централна фигура – ООН“.

В Глобалната стратегия се изтъква, че ЕС винаги се е гордял със своята „мека сила“, но същевременно се предупреждава, че идеята за Обединена Европа като изключително „цивилна сила“ не съответства на новата международна реалност. С това разбиране стратегията ориентира държавите членки към сътрудничество в областта на отбраната като принцип. Явно имайки предвид зачетилия разнотой между държавите членки по важни меж-

дународни проблеми, Глобалната стратегия предупреждава в заключение: „Външната политика на ЕС не е солово изпълнение: тя е оркестър, който свири по една и съща партитура“.

Въпреки постигнатия напредък външната политика на ЕС все още е допълваща към националните външни политики на държавите членки. Но *присъствието на ЕС в международните усилия за решаване на най-тежките конфликти по света* е впечатляващо. С посредничеството на ЕС Съюза република Югославия бе трансформирана в Съюз Сърбия и Черна гора (2003 г.), както и последвалото им разделяне на Сърбия и Черна гора (2006 г.). Водеща бе ролята на ЕС в „Тройката“ за статута на Косово (2007 г.). Именно ЕС изигра водеща роля при регулирането на Македонската вътрешна криза (2001 г.), Грузинско-руската военна криза (2008 г.), Украинско-руската газова криза (2009 г.) и Беларуско-руската газова криза (2010 г.). Заедно със засегнатите страни (Украйна и Русия) ЕС е участник в „Тройката“ за решаване на Украинската криза (от 2015 г.). Наред с ООН, САЩ и Русия ЕС е част от „Четворката“ за Близкия изток (от 2004 г.). Заедно с петте Велики сили и Германия той е най-активният участник в „Шестницата“ за Иран (от 2005 г.). Свои активни и конструктивни отношения ЕС поддържа на най-високо равнище с Арабската лига, Африканския съюз, Меркосур, АСЕАН и много други международни организации, както и с всички големи геополитически играчи в съвременния свят.

Разбира се, политиката на ЕС в областта на външните отношения и сигурността страда от *немалко нерешени проблеми*. В сериозен проблем пред Общата външна политика и политика за сигурност се превърна нарушеният баланс при нейното формулиране, поддържан допреди години от Франция, Германия, Великобритания, Италия и в известна степен Испания, докато сега наблюдаваме обезпокоително еднолично германско лидерство. Преко-

мерната енергийна зависимост на ЕС от Русия го изправя пред трудно решимия проблем за диверсификация на доставките на нефт и природен газ.

След Студената война ЕС бе изправен пред *алтернативата*: или да се прости с желанието за еманципация и да се примири със сателитното си положение, без да може безрезервно да разчита на своя отвъдокеански покровител, или да се освободи от своя страх, да се отдаде на изкушението за самостоятелен политически живот и да получи завършеност и като военно-политически проект. Запазеното американско военно „присъствие“ на територията на ЕС и след приключването на Студената война дава основания той да бъде разглеждан като „американски протекторат“ (Збигнев Бжежински). И дълго време европейските лидери сякаш не можеха да осъзнаят дълбоко вложения смисъл на американската стратегия за Европа. Неотдавна тя бе коментирана с болезнена откровеност от анализатор от една от европейските държави, изпитали в най-висока степен върху гърба си прословутия „американски алтруизъм“ – Емилия Гелева от Института за геостратегически изследвания и външна политика в Скопие, бивш съветник на македонския премиер Люпчо Георгиевски. „САЩ на практика водят асиметрични войни срещу Европа едновременно по няколко направления“, изтъкна тя в своя анализ и обърна внимание на основните от тях: провокиране на заплахи от терористични нападения на „Ислямска държава“; на заплахи от задълбочаване на противоречията на ЕС с Русия чрез НАТО; на заплахи за европейската сигурност чрез поддържане на конфликта в Украйна; на заплахи от задълбочаване на мигрантската криза; на заплахи за финансовата сигурност на Еврзоната чрез разпалване на дълговата криза на Гърция. Всички заплахи пред ЕС през последните години, обобщи Гелева, „са продукти, носещи логото Made in USA“. А американският геополитически анализатор Майк Уитни отиде още по-

нататък от Гелева, обръщайки внимание, че САЩ водят тиха война не просто срещу ЕС, а срещу Европа като цяло („Голяма Европа“). „Вашингтон прави всичко, което е по силите му, за да попречи на Русия и Европа да формират най-голямата в света зона за свободна търговия“, посочи Уитни. Стратегията на САЩ спрямо Европа отрежда особено място на страните от Централна и Източна Европа, което личи най-ясно от Инициативата „Три морета“. Едва изборът на Тръмп за президент на САЩ с открития му скептицизъм по отношение на гаранциите на НАТО за сигурността на Европа изкара на дневен ред въпроса за създаване на Европейска армия. Взетото през 2017 г. принципно решение за даване ход на Постоянно структурирано сътрудничество в областта на отбраната и подписаният от 25 държави членки документ, залагащ устоите на Европейски отбранителен съюз, предвиждат по-тясно сътрудничество в отбранителния сектор, спестяване на средства чрез обединяване на ресурсите по съвместни проекти, съвместно разработване на оръжия, решаване на проблема с оперативната съвместимост на различните оръжия, използвани в държавите на ЕС, създаване на обща военна логистика и на общи Въръжени сили за отговор при кризи. За да дадат тласък на усилията в тази посока, по инициатива на френския президент Еманюел Макрон на 25 юни 2018 г. 9 държави членки (Германия, Белгия, Великобритания, Дания, Естония, Испания, Португалия, Франция и Холандия) създадоха нов механизъм за европейско сътрудничество в областта на отбраната – „Европейска инициатива за интервенция“¹². Подписаната в Люксембург обща декларация предвижда засилване на сътрудничеството между Генералните щабове, изграждане на способности за по-бързи реакции извън рамките на ЕС и НАТО, провеждане на общи военни операции за на-

¹² Италия обяви, че обмисля евентуалното си включване в инициативата.

меса в конфликти, при природни бедствия, при евакуация на граждани и др., стимулиране на напредък в Общата европейска отбрана и възможност британският военен потенциал да остане в рамките на европейската отбрана и след Брекзит. Проблемът за изграждането на военен капацитет на ЕС получи нова острота, след като президентът на САЩ Доналд Тръмп обяви (21 октомври 2018 г.), че ще изтегли страната си от Договора за ликвидиране на ракетите със среден и малък обseg на действие, сключен през 1987 г. с тогавашния Съветски съюз.¹³ Същевременно Тръмп предупреди, че ако Русия и Китай (!) не приемат сключване на нов договор, САЩ ще разработят нови оръжия със среден и малък обseg. Това изявление на Тръмп, както и блокираните от неговата администрация преговори по Договора за балистичните ракети (СТАРТ), чийто срок изтича през 2021 г., създават нова глобална среда за сигурност, на която ЕС трябваше да реагира. И идеята отново дойде от Париж. На 6 ноември 2018 г. президентът Еманюел Макрон заяви по френското радио, че ЕС трябва да създаде своя истинска армия, за да брани Европа от потенциалните ѝ врагове: „Ние трябва да се защитим от Китай, Русия и даже от САЩ“, наблегна Макрон. Интересно в случая бе, че против тази идея на Макрон открито се обявиха само две държави – САЩ, възприели позицията на обидени, и най-верният им европейски съюзник – Великобритания. Новият началник на Генералния щаб на Британските въоръжени сили ген. Марк Карлтън-Смит побърза да заяви, че френската инициатива „би отслабила ефективността на НАТО“.

Големият проблем се състои в *безпрецедентната криза на ЕС* от последните години. Както подчертава американският неоконсервативен анализатор Робърт Кей-

¹³ Вашингтон смята, че Русия е нарушила този договор с разполагането на ракетната система 9М729, а Москва е убедена, че договорът е нарушен от САЩ с разполагането на американската противоракетна отбрана.

ган, от самото му създаване до днес ЕС никога не е бил подложен на толкова жестоки нападки от всички страни, като операцията, ръководена до голяма степен от президента на САЩ Тръмп (!), се разгръща на много фронтове: на 8 май 2018 г. САЩ едностранно напуснаха споразумението с Иран и възстановиха санкциите срещу него, опитвайки се да заставят всички, включително ЕС, да ги последват¹⁴; на 8 юни 2018 г. САЩ обявиха търговска война на ЕС; САЩ притискат Великобритания за „твърд Брекзит“; САЩ настояват европейските членове на НАТО да увеличат разходите си за отбрана; новите посланици на САЩ в Европа открито подкрепят крайните националистически партии; САЩ потайно насочват ислямската мигрантска вълна към ЕС; Тръмп, изглежда, се договори с Путин на срещата им в Хелзинки (2018 г.) за разбиването на ЕС; в операцията се включи и Китай със своята Инициатива „16+1“. А способностите на ЕС да отговори адекватно и ефективно, не са големи: няма единна обща външна политика, европейската отбрана едва прохожда, липсват обща финансова и валутна политика, отсъства надеждна обща стратегия по мигрантския въпрос. Днес „болният човек на Европа“ е ЕС, твърди не без основание Кейгън.

Немалко *проблеми внасят новоприетите нови европейски демокрации*. Въпреки преобладаващите проевропейски обществени нагласи политическите им елити провеждат проамериканска политика. Всички те подкрепиха нелегитимната американска война срещу Ирак (2003 г.). Въпреки предупреждението на Брюксел Румъния подписа Споразумение със САЩ за имунитет на американските

¹⁴ Тръмп обаче бе неприятно изненадан от твърдата решимост на всички други страни по Споразумението с Иран от 2015 г. то да продължи да действа. На среща в централата на ООН в Ню Йорк министрите на външните работи на Франция, Великобритания, Германия, Русия, Китай и Иран се споразумяха как да бъде запазен бизнесът с Иран: ЕС да създаде нов разплащателен фонд, отворен и за други страни, готови да търгуват с Иран по европейските правила.

военни, журналисти, работници и студенти в чужбина пред Международния наказателен съд в Хага (2002 г.). Литва, Полша, Румъния и България бяха уличени в това, че между 2003 и 2005 г. са приели на своя територия тайни затвори на ЦРУ за заподозрени в тероризъм. Румъния и България побързаха да дадат военни бази на САЩ на своя територия непосредствено преди приемането си в ЕС (съответно през 2005 и 2006 г.). Чешката република, Полша, Унгария и Румъния поведоха директни преговори със САЩ за изграждане на американска противоракетна отбрана в Европа зад гърба на ЕС (от 2006 г.). Въпреки предупреждението от Брюксел да не го правят, Полша, Румъния и България започнаха директни преговори със САЩ за отмяна на визовия режим за техните граждани (2008 г.). Тези прецеденти окуражиха Вашингтон да провежда същите обходни маневри и по други чувствителни за цяла Европа проблеми, като генномодифицираните храни и шистовия газ.

След това необходимо представяне на дългия, сложен и противоречив път на формиране на външната политика на Обединена Европа можем да пристъпим към разглеждане на отношението на България към европейския интеграционен проект. Още от създаването на ЕО тя бе разглеждана от *комунистическа България* като „империалистическа организация“, както впрочем бе определяна и от икономическия блок, към който принадлежеше – Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ), организиран от СССР през 1949 г. с участието на европейските социалистически държави. Това продължи до 1962 г., когато на първа страница на вестник „Правда“ – официален орган на ЦК на КПСС, се появи уводна статия, т.е. получила санкция от Кремъл, в която липсваха обидни квалификации по адрес на ЕО и тя бе третирана като „международна икономическа реалност“. В началото на 70-те години настъпи нова промяна – европейските социалистически

държави започнаха да се вглеждат внимателно в начина на функциониране на ЕО и да се опитват да прилагат елементи от нейния интеграционен подход към своята международна икономическа организация. След успешното стартиране на общоевропейския Хелзинкски процес СИБ заяви готовност за установяване на официални отношения с ЕО (1976 г.), но предложението бе отклонено. Приемането на подновеното предложение стана възможно едва по време на Горбачовата „перестройка“ – в рамките на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа през 1988 г. бе подписано Споразумение за установяване на дипломатически отношения между СИБ и ЕО, както и между ЕО и съставящите СИБ държави. Така се разкри възможността европейските социалистически държави да сключат споразумения за сътрудничество с ЕО, което се удаде на някои от тях, но не и на България. Причината бе т.нар. „възродителен процес“, проведен от режима на Тодор Живков спрямо българските мюсюлмани (1984 – 1985), довел до почти пълна международна изолация на България.

Непосредствено след свалянето на Тодор Живков от власт правителството на Андрей Луканов, без да търси предварително съгласието на Съветския съюз, установи контакти с ЕО с цел асоцииране на България към Общността, а VII Велико народно събрание прие по предложение на Любомир Иванов решение България да стане пълноправна членка на Европейската общност (22 декември 1990 г.). Готовността на София да върви по този път, бе демонстрирана по един впечатляващ начин – България прие посредничеството на ЕО (при положение че СССР още не се беше разпаднал) при решаването на тежкия проблем с обгазяването на град Русе от Химическите заводи в румънския град Гюргево. След подписването на българско-румънското Споразумение за сътрудничество в областта на опазването на околната среда (9 декември

1991 г.) България започна по собствена инициатива предварителни разговори (1991 г.), прераснали в преговори (1992 г.) за асоцииране на страната към Европейската общност.

С подписването на *Европейското споразумение за асоцииране на България към ЕО* (Брюксел, 8 март 1993 г.), особено с влизането му в сила (1 февруари 1995 г.), ангажиментите на България станаха нейно международно правно задължение. Само месец след подписването на споразумението на ЕО с България бе поставено началото на политическото сътрудничество между тях – с консултации на българския премиер и министър на външните работи проф. Любен Беров с председателя на Европейския съвет Нилс Хервег Петерсен и комисаря на ЕО по външните отношения Ханс ван ден Брук (14 – 15 април 1993 г.). След няколко месеца започнаха и политически консултации на ЕС с асоциираните страни (6 юли 1993 г.). На 8 март 1994 г. Съветът на ЕС прие практически мерки за задълбочаване на политическия диалог на Съюза с асоциираните страни от Централна и Източна Европа по въпросите на ОПОВОС. Скоро след това бе проведена първата среща на външните министри на ЕС и на асоциираните страни в Люксембург (31 октомври 1994 г.), а непосредствено след нея тези страни бяха поканени да се присъединят към нея декларации и демарши на ЕС по външнополитически въпроси. Следователно още от самото начало на асоциирането на България към ЕС външнополитическата проблематика присъстваше осезателно.

С депозирането на *официална молба на България за членство в ЕС* (16 декември 1995 г.) нейните отговорности по отношение на ОПОВОС получиха нова сила. Широк кръг външнополитически проблеми бяха разгледани по време на официалната визита в София на Гюнтер Бурхард – Генерален директор на Генералната дирекция на Евро-

пейската комисия, занимаваща се с външната политика и международните връзки на Съюза (30 – 31 май 1996 г.).

През 1997 г. България бе поставена в *режим на мониторинг*, обхващащ всички аспекти на европейската интеграция, включително ОПОВОС. Моментът съвпадна с появата на признаци за преориентация от атлантизма към европеизма в българската културна общественост. Улавяйки своевременно тези нови нагласи, през 1998 г. популярният актьор Тодор Колев изостави дълго поддържаното си предаване „Как ще ги стигнем американците?“ и създаде телевизионната поредица „Хора като нас“ за живота на гражданите на Европейския съюз.

Ангажиментите на България към ЕС, включително в областта на външната политика, получиха конкретизиран вид след *началото на преговорите за членство* (15 февруари 2000 г.). Последователното затваряне на преговорните глави, отнасящи се до ОПОВОС (до 2003 г.), означаваше, че е постигната необходимата съвместимост на външната политика на България с международната политика на Съюза. Това благоприятстваше укрепването на позициите на убедените привърженици на европейското бъдеще на страната. В началото на 2001 г. вицепрезидентът на Република България Тодор Кавалджиев констатира: „Опитът от последните години недвусмислено показва, че подобряването на отношенията между балканските страни е възможно само по пътя на тяхната европейска интеграция. Само визията за членство в Европейския съюз може да накара отделните държави в региона да изоставят своите предразсъдъци един към друг. Никаква регионална интеграция не е възможна без общоевропейската“. Започването на предприсъединителните преговори разкри възможността Република България да се включи пряко в планирането и осъществяването на Общата европейска политика за сигурност и отбрана. Европейският съвет в Санта Мария да Фейра (19 – 20 юни 2000 г.) даде

възможност на страните кандидатки за членство в ЕС да се присъединят към тази обща политика, като допринесат за изграждането на Европейски сили за бързо реагиране и като участват в съответните европейски политически и военни органи. Република България се включи в срещата в разширен състав на министрите на отбраната, на Комитета по политиката на сигурност, на Военния комитет и на Военния секретариат. През март 2001 г. се проведе преговори ЕС – България за обсъждане на състава на силите, които страната може да предостави на ЕС, като бе обсъдена и правната регламентация за изпращане и използване на български въоръжени сили зад граница за участие в многонационални формирания под командването на Европейския съюз. На 19 април 2001 г. България официално заяви своите сили и средства от Българската армия, които може да бъдат предоставени за нуждите на евентуални бъдещи операции по управление на кризи под егидата на Европейския съюз. Но София бе изправена пред труден избор в условията на решителните усилия за приемане на страната в НАТО и свързания с това американски натиск за ограничаване на българското участие в Европейските сили за бързо реагиране. Затова от 1 март 2003 г. списъкът със силите и средствата, които страната ни е в състояние да осигури и поддържа съгласно изискванията на ЕС за участие в бъдещи операции, беше актуализиран както по отношение на силите и средствата, така и относно сроковете за тяхното предоставяне. Въпреки това силите и средствата, които България заяви, бяха част от силите и средствата, които тя предоставя в качеството си на членка на Северноатлантическия пакт. До април 2004 г. България участва в органите на ЕС по Общата европейска политика за сигурност и отбрана (ОЕПСО) във формат ЕС + 15 (европейските държави членки на НАТО, но нечленуващи в ЕС, и страните кандидатки за членство в ЕС). След приемането ни в НАТО Бъл-

гария работеше с ЕС по въпросите на ОЕПСО във формат ЕС + 5 (европейските държави членки на НАТО, но нечленуващи в ЕС). А след 1 януари 2007 г. – като равноправна членка на Европейския съюз. Приносът на България към изграждането на ОЕПСО получи практически измерения чрез участието на страната в Мироопазващата мисия на ЕС в Македония („Конкордия“) и в ръководената от ЕС Полицейска мисия в Босна и Херцеговина. България заяви готовност за участие и във Военната операция на ЕС в Босна и Херцеговина („АЛТЕЯ“).

Обвързаността на България с външната политика на ЕС нарасна с подписването на Договора за присъединяване към ЕС (2005 г.) и неговото влизане в сила (1 януари 2007 г.). С приемането на страната ни в ЕС България се ангажира с осъществяването на *амбициозни външнополитически цели*:

- постигане на висока степен на координация на външнополитическата дейност на България с Общата външна политика и политика на сигурност (ОВППС) на ЕС и с осъществяването на Обща европейска отбрана;
- прилагане на общите принципи за утвърждаване на демокрацията;
- утвърждаване на България като стабилизиращ фактор в Югоизточна Европа;
- планиране и провеждане на хуманитарни, спасителни и мироопазващи мисии към тези на ЕС;
- подготовка и участие в мисии в духа на Петерсбергската декларация на Западноевропейския съюз;
- повишаване на оперативната съвместимост на въоръжените сили на България с тези на Европейския съюз.

Основните направления, върху които се концентрира *приносът на външната политика на Република България в рамките на Общата външна политика на сигурност и отбрана*, бяха:

- Разширяването на ЕС и на Европейската зона на сигурност и стабилност;
- Черноморското измерение на Европейската политика на съседство;
 - Енергийната сигурност;
 - Укрепването на глобалната сигурност и стабилност;
 - Принос в развитието на Европейската политика за сигурност и отбрана;
 - Развитие на отношенията ЕС – Африка.

Разширяването на ЕС и на Европейската зона за сигурност и стабилност през погледа на *София визира приоритетно Югоизточна Европа*. Аргументацията се свеждаше до следното:

- Сигурността, стабилността и просперитетът на съседните държави може да бъдат гарантирани най-пълно в условията на европейска перспектива;
- Стабилизирането на Западните Балкани предполага подкрепа на преговорния процес по Косово за окончателно определяне на статута на областта;
- В интерес на Западните Балкани, на региона и на Европа е поддържането на процеса на стабилизация и асоцииране на Албания и Босна и Херцеговина;
- Необходимо е да се положат усилия за започване на преговори за присъединяване към ЕС с Република Македония, имаща статута на страна кандидат;
- Подкрепа заслужава процесът на преговори с Турция, Черна гора и Сърбия в съответствие с постигнатия от страните напредък по изпълнение на поетите задължения.

България бе между основните двигатели за разработването на *Черноморското измерение на Европейската политика на съседство* през първата половина на 2007 г. Европейската политика на съседство има важна роля в обявената през 2007 г. Черноморска стратегия на ЕС, тъй като осигурява подходяща рамка за диференцираните отношения на ЕС с отделни страни от това пространство.

Министерството на външните работи изготви Концепция за политиката на България в Черноморския регион и Концепция за сигурността в Черно море. България развиваше сътрудничеството със страните от Черноморския регион чрез съгласуване с европейските и евроатлантическите интеграционни процеси, като на този етап се съсредоточаваше върху реализирането на икономически програми и инфраструктурни проекти с регионално и общоевропейско значение. Основните цели на политиката на България в региона на Черно море бяха дефинирани по следния начин:

- Гарантиране на националната сигурност на страната и външната граница на ЕС чрез поддържане на стабилна европейска среда в региона;
- Постигане на оптимални условия за развитие на българската икономика чрез разширяване на сътрудничеството в Черноморския регион на двустранна и регионална основа.

Сериозни ангажименти има България по *Дунавската стратегия на ЕС* от 2009 г., засягаща 14 държави (9 от които членки на ЕС) с общо 100-милионно население. Стратегията има четири стълба: свързване на региона, опазване на околната среда, постигане на благосъстояние чрез сигурност и изграждане на капацитет. Страната ни е партньор по 8 от общо 9 стратегически проекта на ЕС за Дунавския регион в областта на водния транспорт, инфраструктурата, енергетиката, образованието и иновациите. Поemanето от България на Председателството на Дунавската комисия от октомври 2017 г. за срок от една година съвпадна с Българското председателство на Съвета на ЕС, което се оказа особено благоприятно за съгласуване на усилията на тези две международни организации за развитие на Дунавския регион.

България си постави за цел да продължи да допринася за развитието на *Енергийната политика за Европа*

(ЕПЕ) в пълноценна и единна политика. Нашият принос се виждаше в потенциала и намерението на България да се утвърди като енергиен център в Югоизточна Европа и да съчетае свои специфични интереси в областта на енергетиката, изменението на климата и енергийната сигурност с тези на Европейския съюз.

България се ангажира да съдейства за *укрепване на глобалната сигурност и стабилност в някои региони*, в които тя вижда връзка със своите национални интереси:

- По Близкоизточния мирен процес България участва в усилията на ЕС за стабилизиране на обстановката в Палестинските територии и в Ливан с оглед намиране на цялостно, справедливо и трайно решение на проблемите в Близкия изток. Съобразно своите възможности страната ни работи за утвърждаване на концепцията за включване в диалога на всички заинтересовани страни;

- По Иранската ядрена програма България участва в политиката на ЕС за запазване на единството на международната общност (включително Русия и Китай) по стриктното изпълнение на трудно постигнатото през 2015 г. „ядрено споразумение“ с Иран чрез сътрудничество с Международната агенция за атомна енергия (МААЕ). България подкрепя двойния подход на ЕС, изразяващ се в: 1) твърдост по отношение на ядрения въпрос и други източници на сериозна загриженост и 2) ангажиране, търсене на диалог и продължаване на сътрудничеството в области, където съществуват взаимен интерес и благоприятна почва за постигане на резултати;

- По Афганистанския проблем България участва в ангажиментите на ЕС за дългосрочна подкрепа за Афганистан при разширяване на водещата роля и отговорностите на афганистанското правителство в процеса на въстановяването и стабилизирането на страната. България работи за изпълнението на Съвместната политическа декларация ЕС – Афганистан и на Споразумението по Афганистан, които са

всеобхватна рамка за участието на ЕС във възстановяването на страната. България допринася с военен контингент с обща численост над 400 души в рамките на ИСАФ;

- България продължава активното си участие в стабилизиранието и възстановяването на Ирак:

- 150 военни изпълняват мисия по охрана на Центъра за временно задържане и закрила в бежанския лагер „Ашраф“;

- на Донорската конференция в Мадрид бе поет ангажимент за предоставянето на 1 млн. долара непряка помощ;

- предоставени бяха над 500 хил. долара хуманитарна помощ;

- иракски студенти бяха приети за обучение в български висши училища;

- проведено бе обучение в рамките на Мисията на ЕС за върховенство на закона (26 ноември – 7 декември 2007 г.).

Особено внимание България отделя на задълбочаването на *сътрудничеството между ЕС и ООН* в областта на управлението на кризи чрез развиване на всеобхватни инструменти в тази област – от предотвратяване на конфликти до следконфликтно възстановяване.

България активно подкрепя развитието на *Европейската политика за сигурност и отбрана* (ЕПСО) и допринася за реализирането на нейните цели съобразно националните възможности, приоритети и нуждите, идентифицирани от страна на Европейския съюз.

Българското участие в развитието на военните и гражданските способности на ЕС включва:

- В рамките на „Гражданската приоритетна цел 2008“ България заяви принос с национална експертиза в секторите „Полиция“, „Върховенство на правото“ и „Гражданска защита“;

- Заявен бе български принос от способностите в рамките на „Приоритетна цел 2010“ на ЕС;
- България участва с лекопехотна рота в многонационална тактическа бойна група на ЕС с водеща страна Гърция и с участието на България, Румъния и Кипър с готовност на действие/период на дежурство съгласно графика на Съюза;
- С членството ни в ЕС България се присъедини към Европейската агенция по отбрана (ЕАО).

Участието в операциите и мисиите на ЕС разкрива пред Република България перспективи и възможности за пряко влияние върху развитието на значителни политически процеси с отражения върху постигането на националните ни интереси. България участва в операцията „АЛТЕЯ“ в Босна и Херцеговина (с контингент 115 души), в Полицейската мисия на ЕС в Босна и Херцеговина, в дейността на Интегрираната мисия на ЕС за Ирак в областта на върховенството на закона, в мисията в областта „Полиция и върховенство на правото“ в Косово и във военната операция на ЕС в Чад и Централноафриканската република.

В контекста на дневния ред на ЕС за Африка България участва в работата по изготвянето на *Съвместна стратегия ЕС – Африка*, която бе приета на Втората среща на високо равнище ЕС – Африка в Лисабон през декември 2007 г.

С присъединяването си към ЕС България участва пълноценно във *формулирането на външната политика на ЕС*, в ежедневния процес на вземане на решения в тази област:

- Република България споделя общите ценности, принципи и цели на ЕС в областта на Общата външна политика и политика за сигурност. Българската външна политика и политика за сигурност се основава на същите принципи и има ориентация, идентична с ОВППС;

- Българската външна политика е в синхрон с тази на ЕС, който от своя страна представлява значим външнополитически субект с безспорно икономическо и нарастващо политическо влияние в световен мащаб;

- За България членството в ЕС означава възможност за участие в процеса на формиране на външнополитически решения и придобиване на реална тежест като субект на външна политика на по-високо равнище.

България следва *принципите и уредбата на тази специфична област на европейска активност*, включително в новия Договор за реформиране на ЕС, осигуряващи гаранции на всички държави членки както за пълноценното участие във външната политика на Съюза, така и за отстояването на националните интереси в рамките на ЕС, като същевременно създаващи условия за ефективна ОВППС на Съюза.

Без съмнение, успешната и специфична роля на България в Общата европейска политика за сигурност и отбрана (ОЕПСО) е преди всичко в нейната работа за *развитие и укрепване на регионалното сътрудничество*, в съдействието ѝ за превръщането на Балканския, Дунавския, Черноморския, Централноевропейския и Източноевропейския регион в зони на мир и стабилност.

Усилията на България за пълно възприемане и ефективно прилагане на ОЕПСО включваха:

- Постигане на висока степен на координация на външнополитическата дейност на България с ОВППС на ЕС;

- Утвърждаване на България като стабилизиращ фактор в Балканския, Черноморския, Дунавския, Централноевропейския и Източноевропейския регион;

- Адаптиране на националните процедури в процесите на планиране и провеждане на хуманитарни, спасителни и мироопазващи мисии към тези на ЕС;

- Участие в „Питерсбергските мисии“ на Западноевропейския съюз, както и в мисии по колективна отбрана и по

управление на кризи, което увеличава готовността, натрупания опит и самочувствие на Българските въоръжени сили за участие в операции под ръководството на ЕС;

- Повишаване на оперативната съвместимост на въоръжените сили на Република България с въоръжените сили на държавите от ЕС;

- Изготвяне на дългосрочна визия за развитие на въоръжените сили като основа за подготвяне на конкретни бъдещи планове и програми за привеждане на отбранителните способности в съответствие с рисковете и предизвикателствата на XXI в. и националните ангажименти в областта на сигурността.

С приемането ѝ в ЕС Република България се превърна от дестинатор в *донор на международните помощи за развитие*. На 19 юли 2007 г. Министерският съвет прие Решение № 504, с което утвърди Концепцията относно политиката на България за участие в международното сътрудничество за развитие. Проектът на документа бе изготвен от Министерството на външните работи след дискусии между представителите на заинтересованите държавни ведомства и неправителствени организации. Концепцията задава основните насоки за вземането на решения в посочената област, представя сътрудничеството за развитие в международен и европейски контекст и досегашния опит на България в тази област, формулира основните елементи на бъдещата българска политика на сътрудничество за развитие, в т.ч. в контекста на политиката на ЕС – цели, задачи, принципи, географски и секторни приоритети, финансиране, административни и организационни аспекти. Съгласно Концепцията страните, с които България ще изгражда партньорства за развитие, трябва да отговарят на следните критерии:

- наличие на определено равнище на политически, дипломатически, търговско-икономически и културни връзки със съответната страна;

- сравнителни предимства на България при предоставянето на помощ – по-добър опит в сравнение с други донори в определени области или по-добро познаване на местните нужди и особености;

- изпълнение на общите условия за сътрудничество с донорската общност – предприемане от страната реципиент на реални стъпки за справяне с проблемите на собственото ѝ развитие.

На базата на тези критерии страната ни определи и две групи страни за сътрудничество в областта на развитието:

- Приоритетни държави от региона на Югоизточна Европа и Черноморския басейн. Направена бе уговорката, че в бъдеще, на базата на натрупания опит и съществуващите финансови възможности, кръгът от приоритетните партньори може да бъде разширен с включване на страни от групата на най-слаборазвитите, особено в Африка, в контекста на ангажимента на ЕС за насочване на 50% от мощта за развитие, предоставяна от Съюза, към този континент;

- Държави, по отношение на които България има поети международни ангажменти в рамките на международни организации или коалиции.

Географските приоритети на българската помощ за развитие не ограничават предоставянето на хуманитарна помощ или спешни ад хок действия, целящи да облекчат последиците от кризи, да предотвратят въоръжени конфликти или да подпомогнат действия срещу международния тероризъм.

Българската политика на сътрудничество за развитие се съсредоточава в *сектори, в които страната има сравнителни предимства* при предоставянето на помощ, експертиза и капацитет:

- образование и подготовка на кадри;
- изграждане и поддържане на инфраструктура;

- провеждане на реформи в икономическата, финансовата, административната и социалната сфера и в здравеопазването;
- културно многообразие и толерантност;
- опазване на околната среда и насърчаване на устойчивото развитие;
- сигурност и следконфликтно възстановяване.

България се стремеше да постигне целите, заложиени пред новоприсъединилите се към ЕС държави членки, за предоставяне на официална помощ за развитие в зависимост от икономическото си състояние и своите възможности. Средствата се предвиждат в Централния републикански бюджет и се разпределят ежегодно с постановление на Министерския съвет по предложение на министъра на външните работи.

Въпреки амбициозно дефинираните задачи *общата оценка* на 12-годишното членство на Република България в ЕС трудно може да го определи като успешно. Правителството на Иван Костов позволи на ЕС да ни принуди без сериозни основания да закрием първите четири реактора на АЕЦ „Козлодуй“. С подкрепата за „Северен поток“ и отказа от „Южен поток“ България тихомълком преглътна демонстративното ѝ третиране от ЕС като втора категория членка. Страната ни се утвърди като аутсайдер, овладявайки трайно най-непрестижните места в класациите на Евростат и снабдявайки се с репутацията на „най-бедната държава на ЕС“. Високото равнище на корупция ни утвърди като „болния човек“ на Европа и превърна България в често сочен негативен пример за несправяне с насъщни проблеми на обществото. Налице е дефицит на компетентност, адекватна отговорност и гъвкавост у органите на публичната власт при отстояване на националните интереси, който ни спечели прозвището „съгласната държава“. Българските съдилища рядко отправят запитвания до Съда на ЕС в Люксембург преди започване на

важни дела от икономически и обществен интерес. Балканските политически нрави България успя да пренесе и на европейско равнище – достатъчно е да си спомним последния фрапиращ случай, когато евродепутати от ГЕРБ провалиха кандидатурата на бившия ни министър на външните работи Ивайло Калфин за шеф на Европейската служба за борба с измамите (ОЛАФ). Признание за фактическото непокриване на критериите за ефективно членство в ЕС е продължаващият мониторинг върху Република България – последният годишен Доклад на Европейската комисия по Механизма за сътрудничество и проверка (от 2018 г.) затвори три показателя и продължи мониторинга по останалите три. Така и не можахме да се преборим за включване в Шенгенското пространство. А правното задължение на България да се включи в Еврозоната, се натъква на определени трудности предвид строгите критерии за присъединяване. В редовния си доклад за изпълнение на критериите за членство в Еврозоната (май 2018 г.) Европейската комисия посочи, че България не отговаря на критерия за валутния курс, тъй като не е членка на Европейския валутен механизъм.¹⁵ На същото мнение е и Европейската централна банка. Впоследствие (12 юли 2018 г.) директорът на Европейския стабилизационен механизъм Клаус Реглинг обяви, че след една година България ще влезе в чакалнята на Еврозоната с цел едновременно присъединяване към Европейския банков съюз и към Еврозоната. И на 22 август 2018 г. правителството прие план за влизане на страната в Еврозоната и в Европейския банков съюз до края на юни 2019 г. Но постигането на поставената цел и дори политическата воля на кабинета „Борисов 3“ да върви в тази посока, са

¹⁵ Докладът обхваща седем държави на ЕС, които са правно задължени да се включат в Еврозоната: България, Полша, Румъния, Унгария, Хърватия, Чехия и Швеция. В него се констатира, че нито една от тях не е готова за членство.

поставени под въпрос, след като отново бе пуснат в действие „бащата на валутния борд“ – американският проф. Стив Ханке. Пред Българското национално радио (5 януари 2019 г.) той се опита да промени диаметрално позицията на Република България с категорично представени „аргументи“: „валутният борд може да продължи изключително дълго време, всъщност – завинаги“; „Еврозоната върви към нищото“ и ще изпадне през 2019 г. в рецесия; „не разбирам защо искате да се присъедините към система, която може да гръмне и да се окажете в ситуацията на Гърция. Това е пълна лудост“, наиздателно заяви Ханке.

Много шум се вдигна около *Българското председателство на Съвета на ЕС* (първата половина на 2018 г.). Но организираната от него Среща на върха ЕС – Турция във Варна не донесе разрешаване на нито един насъщен висящ проблем на отношенията на Европа с Турция, както и на България с Турция. А другата Среща на върха (ЕС – Западни Балкани), неуморно представяна от премиера Борисов за „голям успех“, бе описана много нелицеприятно от авторитетния германски вестник „Ханделсблат“ в коментар с показателното заглавие „Безсилният портиер на ЕС“.

София непрекъснато уверява Брюксел, че води външна политика, която е в пълно съзвучие с международната политика на Европейския съюз. Тя наистина проявява подчертан стремеж към това, но би било пресилено да се твърди, че го прави убедително и по най-добрия начин. *Уверенията на България далеч невинаги намират практически потвърждение.* През 2002 г. България бе на крачка да подпише исканото от Вашингтон споразумение за признаване на имунитет на американските военнослужещи, работници, студенти и журналисти в чужбина пред Международния наказателен съд, и не го направи само благодарение на острата реакция на ЕС по повод подписаното от Румъния такова споразумение. В момент, когато Франция, Германия, Белгия и други държави на ЕС се обявиха откри-

то и категорично против американската инвазия в Ирак, Република България бе сред 10-те нови европейски демокрации, които с колективна декларация подкрепиха тази нелегитимна война, и единствената нова демокрация, включила се заедно със САЩ, Великобритания и Испания в колективния ултиматум към Ирак (2003 г.). В началото на януари 2006 г. швейцарският вестник „Зонтагс Блик“ публикува прехванат и дешифриран от швейцарските тайни служби секретен факс на египетския външен министър Ахмед Абу Гайб до посланика на Египет в Лондон, потвърждаващ наличието в България на таен затвор на ЦРУ за задържани без предявяване на обвинения и съдебен процес набедени терористи. Броени месеци преди присъединяването си към ЕС България предостави на САЩ военни бази на своя територия – във време, когато ЕС полагаше усилия за редуциране на американското военно „присъствие“ в Европа. Тези и други отстъпки пред САЩ бяха направени с ясното съзнание, че не се вписват в политиката на ЕС, но бяха сконфузено обяснявани с необходимостта от приемане на страната в НАТО и утвърждаването ѝ като „надежден партньор“ в Алианса.

Но дори и като пълноправна членка на ЕС Република България продължи да се изиявява като една от неговите държави, която е очевидно *склонна да продължава да се движи в американска орбита*. Заобикаляйки настояването на ЕС въпросите на противоракетната отбрана в Европа да бъдат обсъждани в рамките на НАТО, на 13 февруари 2010 г. правителството на Бойко Борисов декларира готовност на българска територия да бъдат инсталирани прехващачи от американската противоракетна отбрана в Европа. Въпреки позицията на Европейската комисия кабинетът „Борисов“ прие от САЩ затворник, лежал осем години без съд и присъда в скандалния американски таен затвор на ЦРУ в Гуантанамо (май 2010 г.). По същото време, заобикаляйки европейските регулации, правителст-

вото на Борисов внесе в Народното събрание внушено от американския посланик Джеймс Уорлик предложение за отпадане на някои забрани в Закона за генномодифицираните организми, но „обсаденият“ от протестиращи граждани парламент се видя принуден да го отхвърли (18 март 2010 г.). По подобен сценарий протече опитът правителството да бъде принудено да разреши на американската компания „Шеврон“ да предприеме сондажи на територията на България за търсене на шистов газ. Но гражданските протести в североизточната част на страната и в столицата разколебаха правителството на Борисов и Народното събрание се видя принудено да наложи безсрочна забрана на сондажи за търсене на шистов газ. По същото време излезе наяве и податливостта на правителството към американски внушения по чувствителния въпрос за визите на българските граждани при пътуванията им за Съединените щати. В момент, когато Европейската комисия настояваше преговорите за отпадане на визите за гражданите на България, а също на Кипър, Полша и Румъния, да се водят на равнище ЕС – САЩ с ясно заявената позиция, че ако не бъдат свалени визите за всички европейски граждани, ще бъдат въведени визи за американските дипломати, правителството на Борисов започна двустранни преговори България – САЩ (2010 г.), резултатът от които не беше трудно да бъде предсказан – визите си останаха, като на всеки желаещ да пътува за САЩ се гледа като на заподозрян престъпник. В податливостта на САЩ може да се открият част от проблемите в българската съдебна система. Като членка на интегрална европейска организация, развиваща над половин век свое общностно право, България би следвало да се стреми към хармонизация с него, като заимства добри практики от останалите държави членки. Но някои български управници оставят впечатлението, че са превърнали в свои водещи съветници американците. Преди години специален

гост на семинар за обсъждане на реформирането на българската съдебна система се оказа посланикът на САЩ, който пред този форум заяви, че българската съдебна система е „обърната с главата надолу“. А както е известно и на неспециалистите, различията между англосаксонската правна система и европейската континентална правна традиция са твърде съществени. Най-очевидни напъните за тласкане на българското национално законодателство към американското бяха по време на министъра на правосъдието Христо Иванов (2014 – 2015) – преди това дългогодишен координатор на проекти в рамките на Инициативата за върховенство на закона на Американската асоциация на юристите. Оказа се, че същият този г-н Иванов в качеството си на министър е приел крупно дарение от Фондация „Америка за България“ за осъществяване на (очаквани от американците) реформи в съдебната система. В главен прицел на тези нови „реформатори“ на българската съдебна система се превърна Главният прокурор на България. И тук ставаше дума за налагане на американската правна традиция, в която функциите на главен прокурор се изпълняват от секретаря по правосъдието, т.е. той е съставна част на изпълнителната власт – нещо, което е неприемливо за европейската континентална съдебна система. Това разцентроване на българската съдебна система има печален резултат – изминаха вече 12 години от приемането ни в ЕС, но режимът на мониторинг на България в тази област все още остава, и то напълно основателно. Най-голям международен резонанс получи едностранното оттегляне на България от поети вече международни ангажменти по искане на Съединените щати. Отказът на правителството на Бойко Борисов от нефтопровода „Новоросийск – Бургас – Александруполис“ накърни сериозно интересите на съседна Гърция за гарантирани доставки на петрол на приемливи цени. Блокирането на газопровода „Южен поток“

от премиера Пламен Орешарски беше тежък удар по интересите на цяла Южна Европа. Врѣх на всичко бе скандалната процедура на кабинета „Борисов 3“ за избор на боен самолет за Българските военновъздушни сили. Той бе проведен непосредствено след като председателят на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер настоятелно препорѣча на държавите от ЕС да осъществяват орѣжейните сделки приоритетно помежду си и да се разплащат в евро. В разрез с това българското правителство опорочи процедурата, като използва шведската и италианската фирма като статисти и заложи предизвестено на американската оферта. Точна оценка на случилото се направи президентът Румен Радев: „Докато се кълнем в Европа, разчитаме на европейски фондове и чакаме да ни пуснат в Еврозоната, ние изхвърляме европейските участници в конкурса за нов боен самолет в разрез с процедурата“. Това „засили убеждението – добави Радев, – че България губи суверенитет и не е в състояние сама да взема стратегически решения“.

Примерите за *пренебрегване на европейските ангажименти за сметка на „атлантическата солидарност“* показват, че Република България все още не е осъзнала в необходимата степен един фундаментален факт: след Студената война ЕС и САЩ са не толкова партньори, колкото финансово-икономически, военно-политически и културни конкуренти. Както и произтичащия от това извод, че неизбежно ще ѝ се налага да избира между Европа и Америка. Политическото говорене на българските държавници се опитва да създаде впечатлението, че „малка“ България е орисана да лавира между „Големите“ ЕС и САЩ – една теза, която държи сметка за неоспоримите проевропейски нагласи на българското общество. Действията им обаче оставят тягостното усещане, че България като че ли не гледа достатъчно сериозно на членството си в ЕС и се държи по-скоро като бъдещ 51-ви щат на Съедине-

ните щати. По всичко изглежда, че за тях все още е валиден начертаният в края на ХХ в. външнополитически курс на България. Най-ясно той беше представен от тогавашния държавен глава Петър Стоянов, според когото „особено важно е да заздравим трансатлантическата връзка като единствен гарант за световната демокрация“. Или казано с думите на Генералния секретар на Атлантическия клуб в България Августина Цветкова, да се приемат „евроатлантическите ценности за основен и единствен приоритет“. Подобни послания се опират на разбирането, че ЕС си остава икономически блок и „военно джудже“, което отдава своите предпочитания на „меката сила“, поради което България трябва да залага като гарант на своята национална сигурност на НАТО, предвождано от САЩ и прибягващо без колебания до „твърдата сила“.

В наши дни *България отново е изправена пред външнополитически избор*. Оказала се на кръстопът и раздвоена пред напирания въпрос: „С кого?“, тя трябва да градира външнополитическите си приоритети по начин, който обективно обслужва българските, балканските, европейските, трансатлантическите и универсалните интереси. Много жалко би било, след като се преборихме за европейската перспектива на България, тя отново да бъде загубена в угода на користните интереси на извъневропейска сила.

Препоръчителна литература

Аврейски, Н. Военните заплахи за ЕС: митове и реалност. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 2, с. 45 – 63.

Аврейски, Н. ЕС в клопката на геополитическата стратегия за неговото маргинализиране. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 2, с. 40 – 61; кн. 3, с. 60 – 81.

Аврейски, Н. Конкуренцията в съвременната европейска архитектура на сигурност. – ВЪв: *Военен журнал*, 2006, кн. 3, с. 75 – 85.

Аврейски, Н. Трансатлантическите отношения и противоречията между САЩ и Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 4, с. 78 – 100.

Адлер, А. България в нова Европа. – В: *Международни отношения*, 2009, кн. 3, с. 37 – 48.

Ауър, С. Краят на европейската мечта. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2013, кн. 3, с. 45 – 59.

Ахтарски, Н. Тъжният залез на Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 1, с. 182 – 186.

Багус, Ф. Трагедията на евроото. София, 2011.

Балдасари, М. Европейският съюз не е в състояние да следва единна външна политика. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 4, с. 187 – 191.

Бекярова, Н. Балканските страни – надежден съюзник на НАТО и ЕС в укрепването на сигурността. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 1 – 2, с. 91 – 100.

Бобев, Б. Европейското бъдеще на Западните Балкани. – В: *История*, 2008, кн. 4, с. 23 – 34.

Борисов, Б. Приоритети на Българското председателство на Съвета на ЕС. – В: *Международни отношения*, 2018, кн. 1, с. 5 – 8.

Борисов, О. Границата на Република България: част от външната граница на ЕС. София, 2017.

Бубняк, В. Индия и Европейският съюз. – В: *Международни отношения*, 2006, кн. 5 – 6, с. 75 – 90.

Будев, А. За бъдещето на Европейския съюз в съвременната глобална и международна среда. – В: *Международни отношения*, 2017, кн. 3, с. 39 – 64.

Бух, Х. Перспективи на регионалната сигурност – НАТО, Европейският съюз, Западноевропейският съюз. – ВЪв: *Военен журнал*, 1996, кн. 2, с. 61 – 66.

Българските национални ценности. Статика и динамика в евроинтеграционния процес. София, 2012.

България в ЕС: национална сигурност, външна политика и отбрана“ (13 май 2011 г.). – В: *Международни отношения*, 2011, кн. 2 – 3, с. 69 – 104.

България по пътя към Европа. София, 1996.

Вайс, Ж. Смъртоносният триъгълник – САЩ, Европа и Близкият изток. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2005, кн. 2, с. 137 – 140.

Ван Стаден, А. Европа като глобална сила. – В: *Международни отношения*, 2005, кн. 1, с. 69 – 74.

Вигенин, К. България и интеграцията на Западните Балкани в ЕС. – В: *Международни отношения*, 2010, кн. 6, с. 35 – 38.

Воофелд, М. Проблеми на европейската сигурност: гледната точка на Западноевропейския и на Европейския съюз. – Във: *Военен журнал*, 1995, кн. 6, с. 8 – 15.

Ганчев, П. Европейският интеграционен и трансформационен процес и България. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 5 – 6, с. 28 – 54.

Ганчев, П. Тенденции и процеси в отношенията Европейски съюз – България. – В: *Международни отношения*, 2009, кн. 1, с. 51 – 70.

Гелева, Е. Асиметричната война на САЩ срещу Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 1, с. 29 – 33.

Георгиева, Е. България в съвременна Европа (От СИВ до ЕС). София, 2007.

Градинаров, Б. Геополитическите предизвикателства пред ЕС. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 5, с. 54 – 59.

Дациано, Л. Европа и Русия трябва да се обединят срещу натиска на САЩ. – В: *Геополитика*, 16 август 2017.

Димитров, А. Дунавската стратегия: ключов приоритет на Българското председателство на Съвета на ЕС. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 2, с. 5 – 14.

Димитров, П. Българската геополитика в контекста на европейската интеграция. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 2, с. 5 – 12.

Димитрова, Л. Обща европейска политика на сигурност и отбрана. – В: *Европейска интеграция и право*, 2007, кн. 3, с. 7 – 18.

Динков, Д. България в европейската интеграция. София, 2002.

Дончева, Х. Българските предизвикателства: между балканските реалности и европейските перспективи. – В: **България** на Балканите и с Европа: минало, настояще и бъдеще. Т. 1. София, 2007, с. 231 – 240.

Драганов, Ж. Десет години членство на България в ЕС: разбрахме ли принципите на изграждане и функциониране на Съюза? – В: **Интердисциплинарни** изследвания. София, 2017, с. 389 – 399.

Дюлгерова, Н. България в геостратегическия пъзел ЕС – САЩ – Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 3, с. 38 – 44.

Европа. Глобални заплахи и интегрирана сигурност. Сигурност в Черноморския регион. София, 2017.

Европейска политика за сигурност и отбрана. София, 2012.

Европейската интеграция и международните отношения на европейските страни. Документално издание. София, 2002.

Европейските структури за сигурност и мирът на Балканите. Българските алтернативи. София, 1996.

Европейският съюз, Балканите и България. – В: *Международни отношения*, 2017, кн. 5 – 6, с. 35 – 52.

Европейският съюз, България и конфликтите на 21. век. София, 2018.

Европейско политическо сътрудничество и интеграция. Перспективите на България. София, 2000.

Европейско политическо сътрудничество и интеграция. Стратегия за присъединяване на България. 2. прераб. изд. София, 2000.

Златанова, З. България в Европейския съюз – периферия или равноправен играч. – В: *Международни отношения*, 2016, кн. 4, с. 23 – 30.

Иванов, И. Балканските приоритети на Българското председателство на Съвета на ЕС. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 4, с. 16 – 19.

Иванова, И. Европейският съюз, войните и технологиите в началото на 21. век. – В: **Европейският** съюз, България и конфликтите на 21. век. София, 2018, с. 147 – 155.

Кавалджиев, Т. Европейската интеграция на България и краят на балканската блокада. – В: *Международни отношения*, 2001, кн. 2, с. 5 – 10.

Казаков, Е. Геополитическата концепция за „междина Европа“ и влиянието ѝ върху българската политика. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2005, кн. 2, с. 5 – 22.

Казаков, Е. Европейският съюз и геополитическото положение на България. – В: *Международни отношения*, 2009, кн. 3, с. 5 – 14.

Калфин, И. Интеграцията на България в Европейския съюз. – В: *Международни отношения*, 2006, кн. 2, с. 17 – 20.

Катранджиев, В. Външната политика на Европейския съюз. София, 2011.

Кацарски, И. „Недостроеност“ на Европейския съюз и въпросът за европейска армия. – В: **Европейският** съюз, България и конфликтите на 21. век. София, 2018, с. 117 – 130.

Кишмеров, Е. Развитие на отношенията между ЕС и Китай. – В: *Международни отношения*, 2010, кн. 4, с. 73 – 82.

Коларов, Г. Сътресенията в ЕС и Вишеградската перспектива на България. – В: **Глобалните** промени и съдбата на България през 21. век. София, 2016, с. 115 – 122.

Костова, А. Политиката на развитие като възможност за българската външна политика. – В: *Дипломация*, 2014, кн. 12, с. 51 – 64.

Кръстев, Д. Политика на Европейския съюз в областта на сигурността. София, 2010.

Кръстев, И. След Европа. За слабостта и силата на Европейския съюз. София, 2017.

Кючуков, Л. Западните Балкани и Българското председателство на Съвета на ЕС: какво очакваме да се промени? – В: *Международни отношения*, 2018, кн. 2, с. 37 – 42.

Льондев, А. Присъединяването на България към Евророзната. – В: *Политика и сигурност*, 2018, кн. 3, с. 51 – 60.

Манев, Е. Глобална, регионална и национална сигурност. София, 2012.

Марин, Н. Място и роля на България в Общата външна политика и политика на сигурност на ЕС. – В: *Международни отношения*, 2005, кн. 2 – 3, с. 107 – 112.

Марин, Н. Особенности, тенденции и перспективи на Общата европейска политика за сигурност и отбрана. – В: *Международна политика*, 2007, кн. 1, с. 23 – 43.

Маринов, Г. Геополитическите предизвикателства пред България след 2007. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 5, с. 5 – 19.

Маринов, Г. Геостратегическият избор на ЕС. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2008, кн. 6, с. 35 – 42.

Марков, З. Общата европейска отбрана – възможности и перспективи. – В: **Европейският съюз**, България и конфликтите на 21. век. София, 2018, с. 131 – 139.

Маркова, Е., М. Лесенски. Европейските дебати на 2003. Външнополитически и институционални аспекти. София, 2004.

Методиев, К. Западните Балкани и България: политика, дипломация, сигурност. София, 2016.

Мечков, И. Европейският съюз без единна армия няма перспектива. – В: **Европейският** съюз, България и конфликтите на 21. век. София, 2018, с. 140 – 146.

Милина, В. Общата европейска външна политика и политика на сигурност и отбрана след Ница. – Във: *Военен журнал*, 2001, кн. 3, с. 58 – 67.

Минчева, В. Стратегията на Европейския съюз за Дунавския регион – същност и възможности. – В: *Международни отношения*, 2018, кн. 5 – 6, с. 109 – 114.

Митов, Д. Нови предизвикателства пред външната политика в Европа. – В: *Conservative Quarterly*, 2016, кн. 1 – 2, с. 5 – 9.

Михайлова, И. Геополитическите измерения на инициативата за Средиземноморски съюз. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2008, кн. 5, с. 90 – 98.

Михайлова, Н. България и Европейският съюз. Лекция. София, 1997.

Младенов, Б. Европейската общност. Външна политика. София, 1996.

Наков, Х. Американската система за противоракетна отбрана и Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2008, кн. 2, с. 87 – 90.

Начев, В. Политическият диалог между Европейския съюз и страните от Централна и Източна Европа. София, 1995.

Начев, Й. Състояние и тенденции в Общата европейска политика на сигурност. – В: **Европейският** съюз, България и конфликтите на 21. век. София, 2018, с. 156 – 169.

Николов, С. Амбициите на ЕС за стратегическа автономия в отбраната и българските възможности. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 2, с. 5 – 18.

Николов, С. Новите съседи на Европейския съюз и общата сигурност. – В: *Международни отношения*, 2004, кн. 5 – 6, с. 145 – 156.

Огнянов, Л. България и обединена Европа. – В: **Историкът** – гражданин и учен. София, 2001, с. 501 – 513.

Обща европейска отбрана. Икономически аспекти. София, 1998.

Отчет на Програмата на Република България за Председателството на Съвета на Европейския съюз (1 януари – 30 юни 2018 г.). – В: *Международни отношения*, 2018, кн. 4, с. 81 – 114.

Пантев, П. Новата Глобална стратегия за сигурност на ЕС: размишления от София по време на създаването ѝ. – В: *Дипломация*, кн. 16, 2016, с. 117 – 120.

Пантев, П., В. Рачев, Т. Иванов. България и Европейският съюз в процеса на изграждане на Обща европейска отбрана. София, 1996.

Пантев, П., В. Рачев, В. Цачевски. България и Балканите в Общата политика в областта на външните отношения и сигурността на Европейския съюз. София, 1996.

Петков, К. Перспективи за утвърждаване на България като ефективна част от Европейската политика за сигурност и отбрана. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 1 – 2, с. 69 – 76.

Петров, Н. Идеята за европейска армия в контекста на отношенията между Брюксел и Вашингтон. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2019, кн. 1, с. 52 – 60.

Пирински, Г. Европейските приоритети на външната политика на България и Междуправителствената конференция на страните от Европейския съюз. София, 1996.

Политов, А. Външната политика на ЕС в контекста на новия световен ред. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 3, с. 32 – 47.

Предизвикателствата на европейската перспектива. София, 2006.

Приобщаването на България към Европейския съюз. Политически, икономически и правни проблеми. София, 1996.

Проблеми на отношенията на България с Европейската общност. Сборник. Ч. 1 – 2. София, 1993.

Програма на Република България за Председателството на Съвета на Европейския съюз. 1 януари – 30 юни 2018. [София, 2018].

Проконова, Д. Предизвикателства и възможности пред евроинтеграцията на Западните Балкани. Ролята на България в подкрепа на евроинтеграцията на Западните Балкани. – В: **За по-силна** Югоизточна Европа: регионалното сътрудничество. София, 2015, с. 186 – 191.

Радел, Ж.-Л. Европейският съюз между политически полярности. Съотношението Европейски съюз – САЩ – постсоциалистическа Европа. София, 1994.

Ренар, Т. Външната политика на ЕС: от диалог към реално стратегическо партньорство. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2012, кн. 2, с. 98 – 109; кн. 3, с. 122 – 141.

Ролята на България в общата европейска отбрана. – В: *Международни отношения*, 2017, кн. 5 – 6, с. 5 – 34.

Сабатие, П. Европа – бойно поле на сблъсъка между цивилизациите? – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 1, с. 127 – 130.

Сакскобургготски, С. Европейският път на България. София, 2009.

Спасов, С. Европейска архитектура за сигурност. София, 2012.

Станишев, С. Политиката на ЕС към Западните Балкани и ролята на България. – В: *Международни отношения*, 2010, кн. 6, с. 5 – 8.

Стефанов, П. Кратък преглед на Договора за присъединяване на Република България към Европейския съюз. – В: *Европейска интеграция и право*, т. 2, 2005, с. 24 – 30.

Стойчев, С. Изследване способностите на НАТО и Европейския съюз за отговор и управление на кризи. София, 2015.

Стойчев, С., И. Великов, А. Захариев. Миротворчески мисии на ООН, ОССЕ, ЕС и НАТО и участието на РБ в тях. София, 2007.

Тонева-Методиева, Л. Българското председателство на Съвета на ЕС през 2018 г.: стандарти за прозрачност и отчетност. – В: *Дипломация*, кн. 16, 2016, с. 93 – 106.

Торбланка, Х. Пет причини за разпадането на Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2012, кн. 1, с. 102 – 109.

Трифонов, В. Европейската отбрана като ябълка на раздора. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 2, с. 64 – 66.

Трумф, Ю. Разширяването на Европейския съюз. Бъдещият път за България. София, 1998.

Уитни, М. Вашингтон vs. „Голяма Европа“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 4, с. 65 – 70.

Уолик, Л. Трансатлантическото споразумение: тайфун, който заплашва Европа. – В: *Монд дипломатик*, 21 ноември 2013.

Февър, Д. Колапсът на европейския проект. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 2, с. 41 – 47.

Фридман, Д. Взривоопасните точки на Европа. Евро-съюзът – фалит или възход? София, 2015.

Хинев, А. ЕС като нов тип международна общност и интегрирането на България в европейската сигурност. – В: *Международни отношения*, 2006, кн. 1, с. 13 – 20.

Христакудис, А. Многостранното сътрудничество в Югоизточна Европа и европейската интеграция. История и съвременност. София, 2002.

Цачевски, В. Балканите – новата Югоизточна Европа. От разделение към регионално сътрудничество и евроинтеграция. София, 2007.

Чавдарова, М. България в Европейския съюз – седем години по-късно. – В: *Международни отношения*, 2014, кн. 3, с. 75 – 84.

Челак, С. Европейският съюз и морските въпроси в Черноморската зона. – В: *Международна политика*, 2007, кн. 1, с. 77 – 86.

Четири сценарии за развитие на отношенията между ЕС, Руската федерация и общите им съседи. – В: *Международни отношения*, 2015, кн. 2, с. 101 – 118.

Чопрад, А. Китай и ислямът ще сближат Европа и Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 2, с. 186 – 190.

Чуров, Т. Общата външна политика на ЕС: реалности и възможности. – В: *Международни отношения*, 2008, кн. 3, с. 91 – 96.

Шабански, Б. Трансатлантическият диалог на ЕС. Роль и място на България. – В: *Международни отношения*, 2010, кн. 4, с. 101 – 116.

Шулце, П. Германско-руските отношения и източната политика на ЕС. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 3, с. 48 – 61.

Янакиев, К. Европейският и „Евразийският“ съюз. – В: *Conservative Quarterly*, 2015, кн. 1, с. 12 – 24.

ТЕМА 2

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ И ТРАНСАТЛАНТИЧЕСКОТО НАТО

Северноатлантическият съюз е *рождба на американския атлантизъм и на Студената война*. Лансираната в годината на избухване на Втората световна война (1939) американска доктрина на „атлантизма“ се основаваше на внушението, че от двете страни на Атлантическия океан е налице една „Атлантическа общност“ с общи ценности, интереси и съдба, чийто „естествен център“ е най-силната в икономическо и военно-политическо отношение държава – Съединените щати. Доктрината бе възприета от президента Франклин Рузвелт, но необходимостта от сътрудничество със Съветския съюз за сломяване на фашизма наложи да се изчака приключването на войната за нейното реализиране. След нейния край атлантизмът бе взет на въоръжение от президента Хари Труман, изоставил традиционната политика на САЩ на политически и военен изолационизъм.

Изграждането на Северноатлантически съюз предполагаше необходимост от идеологическо обосноваване и готовност на Западна Европа да приеме американско лидерство в един военно-политически блок. *Идеологическата подготовка* бе осигурена с разделянето на победена Германия въпреки договореностите между „тримата Големи“ в Ялта и Потсдам, както и със стартирането на Студената война срещу „съветската заплаха“. Същевременно водещата западноевропейска сила – Великобритания, извърши обрат в своята външна политика и реши да приеме ръководството на бившата си колония, за да може с нейна подкрепа да опази онова от бляскавата в миналото Британска империя, което е възможно. И акушира при раждането на Северноатлантическия съюз.

Насърчен от Вашингтон, Лондон организира *първите стъпки към изграждане на Северноатлантически съюз*. През 1947 г. в Дюнкерк бе подписан британско-френският Договор за военен съюз срещу „опасността от германски реваншизъм“, но преди всичко срещу неафишираната в договора „съветска заплаха“. През следващата година, отново по британска инициатива, двете западноевропейски Велики сили подписаха с трите страни от Бенелюкс (Белгия, Холандия и Люксембург) Брюкселски договор, по силата на който бе създадена военната организация Западен съюз.

Непосредствено след подписването на Брюкселския договор по формална инициатива на Великобритания започнаха преговори във Вашингтон между петте държави от Западния съюз и САЩ за създаване на трансатлантически военен съюз. По настояване на САЩ към преговорите между шестте държави се присъединиха още шест: Канада (на основание споразумението между САЩ, Великобритания и Канада за съвместно използване на атомното оръжие) и пет западноевропейски страни (Дания, Исландия, Италия, Норвегия и Португалия), които да бъдат използвани като военни бази за ефективна защита срещу „съветската заплаха“. Така се стигна до подписването от 12-те държави на *Вашингтонския Северноатлантически договор* (4 април 1949 г.).

Особено внимание заслужават няколко *клаузи на Северноатлантическия договор*. Член 7 призна главната отговорност на Съвета за сигурност на ООН за поддържане на световния мир и сигурност. Както повелява чл. 10, договорът ще бъде отворен за присъединяване за европейски държави, които допринасят за сигурността в Северноатлантическата зона. Най-важният за един военен пакт член – за колективната отбрана в случай на агресия от трета страна (чл. 5), не предвиждаше автоматично оказване на военна помощ поради очевидната неподготвеност на Конгреса на САЩ да поеме толкова сериозен

военен ангажимент след дългата епоха на изолационизъм от Европа. Срокът на договора бе определен на 20 години (чл. 13) с възможност за продължаване на всеки 10 години (чл. 12).

Договорът влезе в сила на 24 август 1949 г. и *първият Северноатлантически съвет* (Вашингтон, 17 септември 1949 г.) премина в привидно триумфално настроение. Привидно, защото междувременно, на 29 август 1949 г., СССР съвършено неочаквано ликвидира монопола на САЩ в атомното оръжие. А броени дни след първия Северноатлантически съвет комунистите овладяха властта в Китай (1 октомври 1949 г.).

Още от самото начало *САЩ наложиха своята воля в Северноатлантическия съюз*. Поради тежките последици от Втората световна война западноевропейските държави членки бяха толкова безпомощни, че осем от тях (без Исландия и Португалия) бяха принудени да молят САЩ за оказване на военна помощ. Западният съюз декларира, че приема да бъде поставен под ръководството на Северноатлантическия съюз. Американец стана постоянен председател на единствения споменат в договора орган на пакта – Северноатлантическия съвет. На територията на западноевропейските държави членки бяха разположени 300 хил. американски военнослужещи.

Създаването на *НАТО като военна организация* на Северноатлантическия съюз беше уредено по време на Войната в Корея (1950 – 1953) с Отавската конвенция (1951 г.). Международният генерален щаб бе поставен под постоянното ръководство на американски военен, а Върховната щабквартира на съюзните сили в Европа се установи в Раканкур край Париж.

През годините на Студената война НАТО осъществи три свои *специфични разширения*. Още през 1952 г. бяха приети Гърция и Турция, които, макар да нямаха нищо общо със Северноатлантическата зона, имаха изключи-

телно важно за Алианса геополитическо разположение. След дълги спорове за ремилитаризирането на ФРГ, през 1955 г. тя бе приета едновременно в НАТО и в Западния съюз, преобразуван в Западноевропейски съюз (ЗЕС). Драматично, с тежки вътрешнополитически спорове, премина и приемането на Испания (1982 г.).

Поради динамичната международна среда по време на Студената война НАТО нееднократно адаптира своята *военна доктрина*. Първоначално бе приета стратегията „щит и меч“, отреждаща на европейците в случай на война със Съветския съюз ролята на „щит“, а на американците – ролята на „меч“. След като СССР се сдобил с водородна бомба преди САЩ (1952 г.), и след смъртта на Сталин (1953 г.) НАТО се ориентира към доктрината на „масирано възмездие“, основана на разбирането, че Съветите могат да нанесат удари реално само върху Европа, но не и върху Северна Америка, която в случай на съветска агресия на Запад ще осигури необходимото „възмездие“. Но още през 1954 г. СССР реши проблема със стратегическите бомбардировачи, които могат да достигнат територията на Северна Америка, през 1957 г. направи успешни изпитания на междуконтинентални балистични ракети и изведе първия в света изкуствен спътник около Земята. Тези сериозни съветски постижения бяха съпътствани с тежки американски провали: неспособността да предотвратят изграждането на Берлинската стена (1961 г.), провала на опита за военна интервенция в Куба с цел сваляне на Фидел Кастро от власт (1961 г.), патовата ситуация при Карибската криза (1962 г.) и неуспехите във Войната във Виетнам (от 1961 г.). Поради това през 1962 г. администрацията на Джон Кенеди лансира доктрината на „гъвкаво реагиране“, базирана на разбирането за поддържане на готовност за „ответен удар“ срещу руснаците. Официалното ѝ приемане от НАТО (1967 г.) бе възприето от западноевропейците като признание на САЩ за слабост. Стартирането на Хелзинкия

общоевропейски процес (началото на 70-те години) наложи нова адаптация на военната доктрина на Алианса. Приета бе доктрината на „разумната достатъчност“, основана на „изнесена напред отбрана“ по т.нар. „желязна завеса“, където бяха линейно дислоцирани 8 национални армейски корпуса. Последната промяна настъпи след падането на Берлинската стена, рухването на комунистическите режими в Централна и Източна Европа и разпадането на Източния блок. Приета бе концепцията на „последователно обвързаните удари“ (1991 г.) чрез пет многонационални армейски корпуса, които да са в състояние да нанасят удари по Източна Европа.

От времето на Студената война датират някои *проблеми на Северноатлантическия съюз*, които не са загубили своята актуалност и в наши дни. Обидно и все понетърпимо за западноевропейското честолюбие стана грубото поддържане на американското лидерство в пакта и отказа дори от колективно лидерство на трите западни Велики сили (предложено през 1958 г. от френския премиер Шарл дьо Гол). Европейците не горяха от желание да приемат постоянния американски натиск да се въоръжават срещу „съветската заплаха“, поради горчивите уроци от двете световни войни и неверието в наличието на подобна заплаха. Постоянен източник на европейско недоверие станаха налаганите от САЩ военни доктрини, чиито зле завоалирани цели бяха ограничаване на военния конфликт в Европа и превръщане на европейците в пушечно месо. Нови тревоги у западноевропейците породи упоритата съпротива на САЩ срещу стартирането на Хелзинкския общеевропейски процес, на който те възлагаха големи надежди за нормализиране на обстановката на Стария континент. Сериозни безпокойства будеше прекомерното влияние на военните в натовските държави. Тяхно дело бяха три военни преврати в Турция (1960, 1971 и 1980 г.), военни преврати в Гърция (1967 г.) и Португалия (1974 г.), а също опит за вое-

нен преврат в Испания (1981 г.). Тягостно и незаличимо впечатление оказа неспособността на НАТО да предотврати военен конфликт между негови държави членки (между Турция и Гърция за Кипър през 1974 г.).

Тежките *вътрешни проблеми в НАТО от времето на Студената война* се отразиха на слабата ѝ привлекателност – за 45 години след включването на ФРГ бе приета само една държава (Испания). А разочарованията от Северноатлантическия съюз намериха смущаващ израз в напускането на военната му организация НАТО – така направиха през 1966 г. Франция (завърна се едва през 2009 г.), през 1974 г. Гърция (завърна се през 1980 г.) и през 1985 г., след национален референдум, Испания (завърна се през 1999 г.). Това бяха ясни индикатори за дълбока криза в доктрината на „атлантизма“, в която впрочем никога не са вярвали общностите от двете страни на Атлантика. Именно от надделяващото убеждение в разминаването на северноамериканските със западноевропейските интереси в областта на сигурността изкристализира концепцията за „европейската идентичност“, която доведе до създаване на неформалната Еврогрупа в НАТО (1968 г.) и на официалната Независима европейска програмна група в НАТО (1976 г.), както и до възобновяването на дейността на ЗЕС в името на „европейските интереси в областта на сигурността и отбраната“ (1984 г.). Водени от презумпцията, че НАТО е организация за европейска сигурност, западноевропейците наложиха на северноамериканците Алиансът да седне през 1973 г. на масата на преговорите с конкурентния военнополитически съюз – Организацията на Варшавския договор (ОВД), организирана от СССР през 1955 г. с участието на европейските социалистически страни.

След падането на Берлинската стена и на комунистическите режими в Централна и Източна Европа, както и във връзка с международните преговори за обединяването на Германия, възникна *въпросът за бъдещето на Север-*

ноатлантическия съюз. Постигната бе договорка между президента на СССР Михаил Горбачов, президента на САЩ Джордж Буш, президента на Франция Франсоа Митеран, премиера на Великобритания Маргарет Тачър и канцлера на ФРГ Хелмут Кол Обединена Германия да остане членка на НАТО при условието, че пактът няма да се разширява „нито на сантиметър на Изток“ (1990 г.). През следващата година във връзка с разпускането на ОВД и разпадането на СССР бе поставен резонният въпрос дали е необходимо понататъшното съществуване на НАТО, доколкото всички основания за неговото създаване бяха вече отпаднали. Северноатлантическият съюз обаче се самопровъзгласи за „победител“ в Студената война и уповавайки се на максимата, че „победителите не ги съдят“, реши да остане. Нещо повече – непосредствено след окончателното изтегляне на руските войски от Европа (1994 г.) администрацията на Бил Клинтън пренебрегна постигнатите от неговия предшественик договорености и пое курс към разширяване на Алианса на Изток.

Решавайки да остане, НАТО се изправи пред необходимостта от адаптиране към променящата се международна среда. От една страна, той се зае със своята *вътрешна трансформация*, дефинирана в новата стратегическа концепция на Алианса (Рим, 8 ноември 1991 г.) и включваща съкращаване на числеността на въоръжените сили, рационализиране на военното командване, осъвременяване на планирането на отбраната и по-широко използване на многонационални формирования.

Същевременно НАТО тръгна и по пътя на своята *външна трансформация*. Още през 1990 г., след падането на комунистическите режими в Европа, тя предложи сътрудничество на новите демокрации. След разпускането на ОВД и разпадането на Съветския съюз НАТО създаде свой специален орган – Северноатлантически съвет за сътрудничество (краят на 1991 г.), с участието на новите демок-

рации, приели офертата за установяване на сътрудничество. В началото на 1994 г. по предложение на президента на САЩ Клинтън НАТО лансира своята Инициатива „Партньорство за мир“, замислена като първа стъпка към подготовката на Алианса за разширяване на Изток. Проведената през 1995 – 1996 г. открита дискусия относно разширяването на НАТО бе с предизвестен край, тъй като президентът на САЩ Клинтън в прав текст заяви, че въпросът не е „дали“, а „кога“. В това не бяха убедени мнозина западноевропейци, впрочем и американци. Не някой друг, а „бащата“ на Студената война проф. Джордж Кенън подчерта, че разширяването на НАТО след Студената война е „най-голямата грешка на края на ХХ в.“

Разширяването на НАТО бе осъществявано методично само с присъединяване на нови демокрации от Централна и Източна Европа на няколко етапа. През 1999 г. бяха приети Полша, Унгария и Чешката република; през 2004 г. – България, Естония, Латвия, Литва, Румъния, Словакия и Словения; през 2009 г. – Албания и Хърватия; през 2017 г. – Черна гора.

Както трябваше да се очаква, след приключването на Студената война настъпиха сериозни промени във *военната стратегия* на Северноатлантическия съюз. Тъй като с изчезването на врага, срещу който бе създадено, НАТО се оказа без мисия, трябваше да бъде изобретена такава. Военните конфликти в постюгославското пространство (от 1991 г.) бяха използвани, за да се демонизира югославският президент Слободан Милошевич, и свалянето му от власт беше превърнато едва ли не в главна мисия на Алианса. Налага се във връзка с това да вметнем, че Милошевич бе свален не от натовските бомбардировки на СР Югославия, а със свободния вот на самите сърби (2000 г.) и бе оправдан посмъртно по всички обвинения, които му бяха повдигнати пред Международния трибунал за военните престъпления в бивша Югославия (2016 г.).

След изчезването на Милошевич от политическата сцена (2000 г.) НАТО отново остана без мисия. Изход от тази тягостна ситуация бе намерен в терористичните атаки в Ню Йорк и Вашингтон (11 септември 2001 г.). Още на следващата година НАТО обяви борбата с международния тероризъм за своя главна задача, но този нов аргумент за оправдаване на съществуването на НАТО бе твърде необедителен, особено за европейците, тъй като в натовската доктрина беше визиран ислямският фундаментализъм, като бяха оставени без внимание другите форми на религиозен фанатизъм (юдейският и християнският), както и държавният тероризъм. А и борбата с тероризма е, по общо признание, призвание на разузнавателните служби и на полицейските органи, а не на въоръжените сили. Затова по идея на Вашингтон в началото на 2007 г. в оборот бе пусната версията за „иранската заплаха“ като оправдание за изграждането на елементи на американската противоракетна отбрана в Европа. Целият фалш на това твърдение лъсна през есента на същата година, когато от разсекретена оценка на разузнавателните служби на САЩ се видя американската осведоменост за това, че още през 2003 г. Техеран е спрял програмата си за създаване на атомна бомба. Въпреки компрометирането на тази версия тя бе подхваната и от президента на САЩ Барак Обама, който уверяваше, че изгражданата противоракетна отбрана на НАТО в Европа „е насочена срещу иранската заплаха“. Всеобщите съмнения в тези твърдения изрази през 2010 г. бившият Генерален секретар на НАТО лорд Джордж Робъртсън, според когото мнозина в Алианса смятат, че „заплахата за глобалната сигурност идва от Русия“. Докато през 2014 г. напълно се потвърди убеждението на всеки непредубеден анализатор, че действията на САЩ и на предвожданото от тях НАТО са фактически насочени срещу Русия. Напоследък американците започнаха да плашат европейските държави членки и със северно-

корейската заплаха, тъй като изстреляната през ноември 2017 г. ракета била с обхват от над 13 хил. км и можела да достигне и Европа. А в обявената на 18 декември 2017 г. нова Стратегия за национална сигурност на САЩ като „заплаха“ беше представен и Китай, на който се приписаха „ревизионистичен стремеж“ и „икономическа агресия“ с цел промяна на глобалното статукво.

В лутанията в търсенето на мисия на НАТО след Студената война САЩ се поддадоха на примамливата идея да превърнат организацията в главен инструмент за установяване на еднополюсен, регулиран от Вашингтон свят. След като направиха неуспешен опит да ликвидират ООН и да създадат контролирана от Вашингтон „ново поколение световна мироопазваща организация“, САЩ се ориентираха към нейното заобикаляне. С благословията на Клинтън и по предложение на секретаря по отбраната на САЩ Уорън Кристофър Северноатлантическият съвет (Севиля, 1994 г.) взе скандалното решение зад гърба на Съвета за сигурност на ООН да бомбардира сръбските позиции във Войната в Босна. Същият сценарий бе приложен и при натовските бомбардировки на СР Югославия (1999 г.). Самоприсвоеното „право“ на НАТО да предприема военни операции по всички кътчета на планетата, дори бе официално закрепено във Вашингтонската стратегия на НАТО (1999 г.). Този курс предизвика широки недоволства сред останалите цивилизации и в самите европейски натовски държави. Франция, Германия и Белгия блокираха опитите на САЩ да въвлекат НАТО в нелегитимната им Война в Ирак (2002 – 2003). Лъсналият скоро след това факт, че тази война бе поведена с изцяло лъжливи аргументи, показва, че вложената от Клинтън нова мисия на Алианса просто няма да бъде допусната от международната общност. И НАТО се видя принудено да сключи Споразумение с ООН (28 септември 2008 г.), превръщащо Алианса в изпълнител на волята на световната миро-

опазваща организация. Но още при първата си военна операция със санкция на Съвета за сигурност на ООН – в Либия (2012 г.), НАТО направи такива недопустими отклонения от своя мандат, че Русия и Китай повече не позволиха да ѝ бъдат възлагани подобни мисии (най-характерен беше случаят с отказа да бъде допуснато до намеса в Гражданската война в Сирия през 2013 г.). Безславното преустановяване на мисията в Ирак (2012 г.), печалните последици от операцията в Либия (2012 г.) и фiascoто на дългогодишната операция в Афганистан (от 2002 г.) демонстрираха цялата безперспективност на глобалисткия курс, към който НАТО е тикано от Вашингтон.

В контекста на тези глобалистски напъни се развиваше *политическата философия на по-нататъшното разширяване* на Алианса. Чертаеха се грандиозни планове за приемане на всички нови европейски демокрации и на всички бивши съветски републики, без Руската федерация, която чрез декомпозиране трябваше да бъде окастрена и натикана в геополитическа „Черна дупка“ (изразът е на Збигнев Бжежински). Политическата реалност се оказа по-различна. Франция, Германия, Италия и Белгия блокираха настояването на САЩ за приемане на Грузия и Украйна (2008 г.). Франция, Германия и Унгария блокираха подновения опит на Вашингтон за приемането на Украйна (2014 – 2015). В процес на присъединяване е само Република Северна Македония. Заявеното желание на Кипър за присъединяване към Алианса е възпрепятствано от Турция заради трудно разрешимите проблеми в двустранните им отношения и тази кандидатура не стои на дневен ред и след отпадането на ветото на Анкара.

На пръв поглед НАТО наистина изглежда „най-великият военен съюз в историята“, както определи организацията Бил Клинтън. В действителност Алиансът е раздран от *сериозни вътрешни напрежения*. Нерешени остават всички завещани от времето на Студената война пробле-

ми, на които обърнахме внимание по-горе, като към тях се добавиха и нови. Наред с недостига на стратегическа визия и опита да конкурира ООН, трябва да добавим основателното недоволство в Европа от твърде смущаващия факт, че всички операции на НАТО са извън охраняемата зона. За голяма част от европейското общество е нелогично запазеното и след изтеглянето на руските войски от Европа значително американско военно „присъствие“ на континента: 42 хил. военнослужещи в Сухопътните и 44 хил. във Военноморските и Военновъздушните сили, разположени в 16 сухопътни, 8 военновъздушни и 4 военноморски бази, плюс американски атомни оръжия, разположени в пет европейски държави. Правоверните атлантици в Европа останаха малцина. Имиджът на Алианса се срина дотам, че за първи път в неговата история възникна организирано антинаатовско движение в самите държави членки (през 2009 г.).

Най-сериозните вътрешни проблеми в НАТО произлизат от това, че след Студената война европеизмът се развива изпреварващо в сравнение с атлантизма, в резултат на което *ЕС се превърна в главен конкурент на Алианса* в областта на европейската сигурност. Най-нагледно това се видя от преминаването на Независимата европейска програмна група и на Еврогрупата от НАТО в ЗЕС (съответно през 1992 и 1993 г.), както и от движението на самия ЗЕС – след като десетилетия безропотно бе приемал ръководството на НАТО, той възстанови работата си като автономна организация (1984 г.), след Студената война се самоопредели като независима западноевропейска организация за сигурност и органична съставна част от европейския интеграционен проект (1991 г.), впоследствие прие политическото ръководство на ЕС (1997 г.) и накрая реши да се самопожертва, за да разчисти пътя на ЕС към Европейска политика за сигурност и отбрана (2000 – 2011). Приоритетът на ЕС за европейските натовски държави пролича осо-

бено ясно през 2015 г., когато във връзка с терористичните атаки в Париж Франция се нуждаеше от съюзническа подкрепа – въпреки натиска на САЩ да активира чл. 5 на Вашингтонския Северноатлантически договор, тя активира чл. 222 на Лисабонския договор. На практика ЕС успя да превърне НАТО във второ (след Съвета на Европа) „преддверие“ на новите демокрации към Обединена Европа. Алиансът в действителност вече може да прави това, което моторите на европейската интеграция (Франция и Германия) му позволят. А и поддържаният над половин век орел около НАТО и неговия лидер САЩ като „единствената недосегаема страна“, притежаваща „уникална военна мощ“ и раздаваща щедро сигурност на всички свои съюзници, бе с един замах снет от терористичните удари от 11 септември 2001 г. върху емблемите на американската икономическа мощ (кулите близнаци в Ню Йорк), символа на американската военна мощ (Пентагона) и самата столица Вашингтон. В резултат на това се случи онова, което никога никога не бе допускателно – за първи (и единствен до наши дни) път чл. 5 на Северноатлантическия договор бе активиран от САЩ (септември 2001 г.), за да помолят европейците да помогнат на американците за укрепване на националната им сигурност.

Оказали се в положение на дискомфорт в НАТО, САЩ започнаха да преразглеждат мястото на Европа в собствената си глобална стратегия. През 2008 г. секретарят по отбраната Робърт Гейтс характеризира САЩ като „нация от Тихоокеанския регион с постоянна роля в Азия“. Преди оттеглянето си от Пентагона Гейтс държа рядка по своята откровеност реч пред мозъчния тръст „Дневен ред за сигурност и отбрана“ в Брюксел (11 юни 2011 г.), в която заяви: „Бъдещите американски политически лидери – тези, за които Студената война няма да е формираният ги политически опит, могат да преценят, че връщане на Америка към инвестиране в НАТО не си струва цената“. И се

оказа напълно прав. Обявената на 5 януари 2012 г. нова военна стратегия на САЩ беше мотивирана с необходимостта от „ребалансиране към Азиатско-Тихоокеанския регион“. А съмнението, че „НАТО не си струва цената“, присъстваше трайно в кандидатпрезидентската кампания на Доналд Тръмп – бизнесмен без какъвто и да било политически опит. След избирането на Тръмп за президент и след първата си среща с него на Срещата на Г-7 в Таормина (май 2017 г.) дълбоко свързаният със САЩ германски канцлер Ангела Меркел открито заяви: „Времето, когато можехме изцяло да разчитаме на други, остана в миналото. Днес ние, европейците, трябва изцяло да вземем съдбата си в своите собствени ръце“. И ЕС незабавно се ориентира към Постоянно структурирано сътрудничество в областта на отбраната. Въпреки това Тръмп продължи своите безпрецедентни за президент на САЩ изявления за Алианса. На Срещата на Г-7 в Канада (юни 2018 г.) той заяви, че Алиансът е „също толкова лош, колкото и НАФТА“. Но докато при НАФТА той открито се стреми към предоговаряне, в случая с НАТО с подобен натиск се опитва да застави европейските натовски държави да се въоръжават. Особено скандална бе поисканата от Тръмп извънредна Среща на върха на НАТО (Брюксел, 11 юли 2018 г.). На нея той брутално атакува Германия, обвинявайки я, че с „неподходяща“ сделка с газ с Москва е превърнала Берлин в „пленник“ на Русия. След това с ултимативен тон поиска незабавно увеличаване на разходите на натовските държави до 2 процента от brutния вътрешен продукт и това изискване в бъдеще да бъде удвоено на 4 процента. И демонстративно напусна срещата, като на пресконференцията обяви, че може да реши САЩ да напуснат НАТО еднолично, без обсъждане в Конгреса. Поведението на Тръмп в Брюксел бе толкова агресивно, че председателят на Европейския съвет Доналд Туск го призова: „Уважавайте съюзниците си, в края на краищата

те не са толкова много“. Дори Генералният секретар на НАТО Йенс Столтенберг се видя принуден по време на традиционната закуска да му каже: „Не виждаме непосредствена заплаха от Русия към който и да било от съюзниците в НАТО“. Докато Туск и Столтенберг бяха задължени да се придържат към дипломатическия тон, широките обществени настроения в Европа изрази бившият министър на външните работи на Германия Зигмар Габриел. „Ако Тръмп иска да харчим милиарди за отбрана, нека САЩ ни върнат милиардите, които дадохме за бежанците, напуснали страната си заради американските военни интервенции“, каза той и призова Германия да инвестира 1,5 процента от brutния си вътрешен продукт във въоръжените сили и 0,5 процента – в европейската отбрана и в Източна Европа. Срещата на върха на НАТО в Брюксел впрочем взе решение Алиансът да се избави от оръжия и техника, произведени в СССР и Русия, което ще струва милиарди долари на бюджетите на натовските държави, бивши членки на Организацията на Варшавския договор. Напоследък се появиха индикации, че като че ли Тръмп използва закана си да изтегли едностранно САЩ от Северноатлантическия съюз, не само за да застави европейските държави да увеличат бюджетите си за отбрана, а разглежда тази опция съвсем реално. По информация на „Ню Йорк Таймс“ от началото на 2019 г. президентът е развил тезата си пред високопоставени американски служители в областта на сигурността, воден от убеждението, че Северноатлантическият съюз е „обременяваща страната“ и дори „безмислен“.

След като представихме създаването, развитието и актуалното състояние на НАТО, можем да преминем към разкриване на *отношението на България към този военно-политически съюз*.

Северноатлантическият пакт бе създаден по време на първата и най-мощна вълна на Студената война, започна-

ла през есента на 1947 г., и в самото начало на започналата през 1949 г. сталинизация на България и на другите страни от Източна Европа, оказали се със съгласието на англосаксонците в съветската сфера на влияние. Управляващата в България Комунистическа партия вече членуваше в организираното от Болшевишката партия през 1947 г. Информационно бюро на Комунистическите партии от Европа и възприе неговата теза за Северноатлантическия съюз като „враг № 1“ на социалистическата система. Но *комунистическа България* бе сравнително спокойна за своята сигурност, тъй като бе обвързана със система от двустранни договори между социалистическите страни (1947 – 1948), които съдържаха еднотипна клауза за взаимна защита в случай на агресия от трета страна.

Ситуацията се промени съществено през 1952 г., когато с приемането на Гърция и Турция в НАТО *България се оказа погранична на Алианса държава*. Тя и без това имаше изключително сложни отношения с южните си съседи: с Гърция, настоявала на Парижката мирна конференция за преместване на гръцко-българската граница до Стара планина, не поддържаше дори дипломатически отношения; а отношенията с Турция бяха обременени с дълъг ред нерешени проблеми. С приемането им в НАТО отношенията се усложниха още повече, като се стигна до диверсионна дейност и системни нарушения на границите.

Второто разширение на НАТО с включването на ФРГ (6 май 1955 г.) внесе силни безпокойства и в СССР, организираше броещи дни след това подписването на *Варшавския договор* (14 май 1955 г.) от европейските социалистически страни, включително България. Със създаването въз основа на него на ОВД позатихналата след смъртта на Сталин Студена война се разгоря отново с пълна сила.

Към средата на 60-те години настъпи видима промяна в отношението на ОВД към НАТО – осъзнаха се гибелните последици за Източния блок от усилията за поддър-

жане на военния паритет със Запада: изтощаване на гражданската икономика и мизерно равнище на качеството на живот на гражданите. Затова ОВД двукратно излезе с предложение до НАТО (1966 и 1969 г.) за едновременно разпускане на двата военни блока и незабавно свикване на Съвещание за сигурност и сътрудничество в Европа (СССЕ) с цел създаване на обща европейска система на сигурност, в която всяка държава да се чувства спокойна за своята сигурност. Първото предложение бе оставено без официален отговор, но даде силен стимул на възникналото в Западна Европа движение, настояващо за свикване на общоевропейско съвещание за сигурност. А второто предизвика такъв широк отзвук в Западна Европа, че НАТО се видя принудено да приеме офертата. В рамките на свиканото в столицата на неутрална Финландия Хелзинки СССЕ се проведеха *преговори между ОВД и НАТО* за съкращаване на въоръженията (Виена, 1973 – 1975 г.). Резултатът от тях бе, че в Заключителния акт от Хелзинки (1 август 1975 г.) бяха заложили мерки за изграждане на доверие. Диалогът между ОВД и НАТО бе продължен на Стокхолмската конференция по сигурността и укрепване на доверието и разоръжаването в Европа (1984 – 1986), на която всяка държава участваше самостоятелно, а не като част от военния блок, към който принадлежи. В Заключителния документ на конференцията (19 септември 1986 г.) бяха внесени нови мерки за укрепване на доверието.

Но диалогът между ОВД и НАТО и договарянето на мерки за укрепване на доверието между участващите в двата блока държави се оказаха в дисонанс с изявило се *българско-турско напрежение* във връзка с т.нар. „възродителен процес“. Агресивното политическо говорене на Анкара даваше основателни поводи за съмнения дали тя няма да прибегне към „кипърския сценарий“, и България се видя принудена спешно да укрепи националната си си-

гурност. През 1986 г. бе закупен и установен в плевенското село Телиш съветски ракетен комплекс СС-23 от 8 пускови установки и 24 тактически ракети, които са в състояние да носят както конвенционални, така и ядрени бойни глави – една наистина респектираща гаранция срещу всякаква потенциална външна агресия срещу България.

В самото навечерие на демократичните промени в Централна и Източна Европа, започнаха нови преговори между 23-те държави на ОВД и НАТО за взаимно и балансирано съкращаване на въоръжените сили (Виена, 6 март 1989 г.). Благодарение на настъпилите промени на Изток се стигна до подписване от 22 държави (без ГДР, вляла се във ФРГ) на *Договор за обикновените въоръжени сили в Европа* (ДОВСЕ) и подписване от двата военни блока на съвместна Декларация за ненападение (Париж, 19 ноември 1990 г.). Изграден върху концепцията за „съгласуваната достатъчност“, ДОВСЕ определяше за всяка страна тавани за бойни самолети и вертолети, артилерия, танкове и други бронирани машини. Количественото равенство на въоръженията между двата блока бе постигнато чрез по-големи съкращения на Източния блок. Договорът влезе в сила на 9 ноември 1992 г., но още в процеса на неговата ратификация той се оказа недостатъчен във връзка с разпадането на СССР (25 декември 1991 г.), започналото декомпозиране на Югославската федерация (от 1991 г.) и решението за разделяне на Чехословакия (1992 г.). Това наложи постигане на нов баланс на конвенционалните въоръжения в Европа, намерил израз в подписания на 10 юли 1992 г. в Хелзинки Заключителен акт на преговорите за числеността на личния състав на обикновените въоръжени сили в Европа (ДОВСЕ – 1А), въвел нови тавани на въоръжените сили и допълнителни механизми за контрол. Изпълнението на ДОВСЕ приключи в основни линии през 1994 г. На първата среща за преглед на изпълнението на ДОВСЕ (Виена, 15 – 31 май 1995 г.) бе договорено

т.нар. „Флангово споразумение“ (за въоръженията на държавите по фланговете на НАТО, включително България) и да продължат преговорите по договора. След дълги преговори бе подписано Споразумение към ДОВСЕ (Истанбул, 1999 г.), но то така и не влезе в сила поради отказа на Русия да го ратифицира.

След началото на *демократичните промени* в Централна и Източна Европа България си остана част от ОВД, който предприе опит за трансформация с надеждата да се съхрани. Среща на върха на ОВД в Москва (4 декември 1989 г.) прие декларация, осъждаща съветската доктрина на „ограничения суверенитет“ и смазването на „Пражката пролет“ през лятото на 1968 г. от танковете на ОВД (решението за влизане в Чехословакия бе взето по предложение на Тодор Живков). На срещата си в Прага (17 март 1990 г.) министрите на външните работи на страните от Варшавския договор се договориха за запазване на военния блок. Но последвалите след броени дни парламентарни избори в Унгария (7 април 1990 г.) бяха спечелени от демократичната опозиция и новият премиер Йожеф Антал декларира намерението на страната си да започне преговори за излизане от Варшавския договор (23 май 1990 г.). Бъдещето на ОВД бе на практика решено с въвеждането на съветски войски в Литва (8 януари 1991 г.), оправдавано с необходимостта от защита на рускоезичното население в страната от същия този Горбачов, който на думи осъди доктрината на „ограничения суверенитет“. На 25 февруари 1991 г. в Будапеща бе взето решение за разпускане на ОВД – официалните военни структури бяха разпуснати на 31 март, а окончателното разпускане на организацията стана на 1 юли 1991 г. с протокол за „преминаване към общоевропейските структури“.

Докато България бе връхлитана от тези събития, *НАТО излезе с поредица от предложения* към новите европейски демокрации. С „Послание от Търнбъри“ (8 юни

1990 г.) тя им предложи сътрудничество, а с Декларация за партньорство със страните от Централна и Източна Европа (Копенхаген, 7 юни 1991 г.) пое ангажимента да гарантира сигурността на Източна Европа през преходния период.

Започналата след 10 ноември 1989 г. *промяна на отношението у нас към НАТО* бе особено трудна, болезнена и драматична, тъй като България заслужено се ползваше с репутацията на единствения безрезервно верен съюзник на СССР, а и много дълго и упорито бе насаждан „образът на врага“.

Стува си да се напомни, че по време на предизборната кампания за Велико народно събрание опозиционният *Съюз на демократичните сили* се обяви за едновременно разпускане на НАТО и на Организацията на Варшавския договор, като неофициално поддържаше идеята за български неутралитет.

Първият глас за потребността от присъединяване на България към НАТО бе издигнат от трибуната на VII Велико народно събрание от депутатата от СДС д-р Соломон Паси (1990 г.), но по негово по-късно признание предложението се натъкнало на неразбиране дори в неговата политическа сила, като бил поздравен в кулоарите на парламента само от няколко депутати на ДПС.

Последва *неофициална визита* на български парламентаристи от всички парламентарни групи в Главната квартира на НАТО в Брюксел и във Военното командване на Алианса в Монс (1990 г.).

Съществена роля за постепенното ориентиране на страната към НАТО изигра създаденият от д-р Паси *Атлантически клуб в България* (краят на 1990 г., получил съдебна регистрация през април 1991 г.), който беше прецедент за дотогавашната практика на Алианса (такива клубове съществуваха само в държави членки на НАТО). По предложение на Генералния секретар на НАТО Манфред

Въорнер Атлантическият клуб в България бе приет в Асоциацията на Атлантическия договор след промяна на нейния устав (1992 г.).

Междувременно в VII Велико народно събрание бе внесено предложение от група депутати от различни парламентарни групи (Соломон Паси, Иван Костов, Драгомир Драганов, Юнал Лютви и др.) за участие на България в Алианса (14 ноември 1990 г.). Това, изглежда, бе оценено по достойнство, доколкото в края на същия месец Република България се оказа сред първите пет страни от Централна и Източна Европа, които получиха *статут на асоциирана делегация в Северноатлантическата асамблея*.

Впрочем предизвикателството НАТО бе оценено по достойнство още от *правителството на Андрей Луканов*, което още преди разпускането на ОВД установи дипломатически отношения с НАТО (юли 1990 г.) и изпрати министъра на външните работи Любен Гоцев на посещение в централата на Алианса в Брюксел (август 1990 г.).

Решението за разпускане на ОВД изправи България пред острия проблем за гарантиране на националната ѝ сигурност. По време на Студената война тя имаше изградена такава надеждна система за национална сигурност, че респектиреше и мощната натовска съседка Турция. Разпускането на ОВД беше сериозен пробив в системата за националната ни сигурност. Пряк резултат от това бе издигане на взаимоотношенията България – НАТО на повисоко равнище: през април 1991 г. премиерът Димитър Попов посети Главната квартира на Пакта, а през юни същата година Генералният секретар на НАТО направи визита в България.

Положението на България се влоши неимоверно с разпадането на Съветския съюз, който при всичките си недостатъци бе надежден гарант за националната ни сигурност. Във връзка с това Комисията по национална сигурност на Великото народно събрание стигна до консен-

сусно решение за бъдещо членство на България в НАТО (1991 г.). На тази основа *правителството на Филип Димитров* прие предложението на НАТО за сътрудничество и България се оказа сред деветте нови демокрации, които участваха в учредяването на Северноатлантическия съвет за сътрудничество (20 декември 1991 г.).

Проблемът с националната сигурност на България стана драматичен през 1993 г., когато приключи демонтирането на системата за колективна сигурност на бившите европейски комунистически държави – договорите с конкретни ангажименти в областта на сигурността бяха заменени с нови двустранни договори без такива ангажименти. Създаде се *вакуум по отношение на външните гаранции за националната сигурност на България* и трябваше да се търси спешно решение. България не бе традиционно неутрална държава с балансирана външна политика (като Финландия например), за да е спокойна за своята сигурност. Тя не бе държава от Централна Европа (като Австрия например), за да се чувства защитена. Не разполагаше и с несметни богатства (като Швейцария например), за да се чувства в безопасност. Реалното ѝ положение будеше огромни тревоги. България се оказа заобиколена от по-големи и по-мощни държави. В резултат от влизането в сила на ДОВСЕ най-ощетена от дисбаланса на въоръженията в региона се оказа България – съотношението България – Турция бе 1 : 7, с Югославия – 1 : 4, с Гърция – 1 : 3, с Румъния – 1 : 3. Единствената помалка и по-слаба съседна държава бе нововъзникналата Македония, но тя се превърна в източник на несигурност в региона, връх в нея взеха антибългарските сили и зад нея застанаха Съединените щати. Друг голям риск бе започналото драматично разпадане на Югославската федерация, което се изроди в кървави стълкновения на етническа и религиозна основа и ескалацията на конфликтите имаше потенциала да стигне българската граница. Рис-

ковете всъщност идваха от всички съседни: турският държавен глава провокативно обяви, че България отново ще бъде турска; румънският външен министър открито поиска „връщане“ на Южна Добруджа; Югославия официално настояваше за правата на „македонците“ в България и развиваше тезата за „шопска нация“; Гърция се ориентира към идеята за „помашка нация“; Република Македония не криеше претенциите си към Пиринска Македония.

Трескавото търсене на варианти за изход от задънената улица породиха активна *обществена дискусия* по въпроса как да бъде гарантирана българската национална сигурност. Някои предлагаха да се заложи на Руската федерация, която безпроблемно заема мястото на СССР в Съвета за сигурност на ООН със статут на Велика сила, но през тези първи години от нейното съществуване тя бе почти изолирана от Балканите и Европа. Други предлагаха да се заложи на ЗЕС, но той току-що бе започнал да изгражда свои собствени бойни способности и още не се беше ориентирал към сътрудничество с новите европейски демокрации. Трети сочеха като изход ЕС, но неговата Обща отбрана бе проектирана за необозримото бъдеще. Четвърти виждаха изхода в СССЕ, но то бе заето с проблема за своето институционализиране в Организация за сигурност и сътрудничество в Европа и нямаше реалната възможност да гарантира сигурността на всички свои членки (55 на брой). За пети вариантът бе ООН, но точно по това време световната мироопазваща организация бе изправена пред въпроса за собственото си оцеляване при американския опит за нейното закриване. Бяха лансирани и други идеи: българската сигурност да бъде гарантирана чрез създаване на „Дунавски алианс“, опиращ се на Германия и Австрия; чрез учредяване на „балканска организация за сигурност“; чрез създаване на общоевропейска система за сигурност; и прочее. Но тези теоретични конструкции бяха лишени от реални възможности за своето осъществя-

ване. Не бяха малко и онези, които бяха убедени, че България трябва да се обяви за неутрална държава, опираща се на своя ракетен комплекс СС-23, чиито ракети с конвенционални и ядрени бойни глави бяха в състояние да възпрат турската армия, да извадят от строя натовските бази в Гърция и да нанесат съкрушителни удари по Шести американски флот в Средиземно море. Идеята за неутралитет беше подкрепена активно от една от основните политически сили в страната – БСП, както и от последния български монарх – живеещия в изгнание Симеон Сакскобургготски.

Но реалностите на 1993 г. неумолимо тласкаха България към НАТО – безспорно най-силната военна организация, опираща се на мощта на единствената тогава световна Суперсила. Явиха се обаче *сериозни препятствия* пред обективното осъзнаване на това положение. В очите на огромната част от българското общество и на значителна част от държавния и политическия елит НАТО имаше неблагоприятен имидж. Друга трудност бе съпротивата на Русия, упражняваща натиск върху България да не търси спасение в Алианса. Трудности произтичаха и от самия Северноатлантически пакт, който излъчваше послания, всяващи смущения в българското общество (за това ще стане дума по-нататък).

Все пак благоразумието надделя и на 21 декември 1993 г. Народното събрание прие *специална декларация*, изтъкваща „суверенната политика на Република България за приобщаване към европейските и евроатлантическите структури за сигурност“. Въпреки че съзнателно бе избегната абревиатурата НАТО, тази декларация разчисти пътя за по-нататъшни стъпки на страната към Алианса.

България бе сред първите нови демокрации, които се присъединиха към лансираната от президента на САЩ Бил Клинтън *Инициатива „Партньорство за мир“* на

НАТО (14 февруари 1994 г.), и на тази основа започна да си партнира с Алианса чрез индивидуални програми. Маркар лично Клинтън да твърдеше, че Инициативата не е път за приобщаване към НАТО, което беше съзнателно поддържана илюзия, докато Русия изтегли своите войски от Европа, всички разбираха какъв е замисълът на Вашингтон. Това внесе силно смущение сред привържениците на българския неутралитет и през пролетта на 1995 г. те регистрираха Български комитет за неутралитет начело с проф. Теодор Попов и с участието на учени, писатели, хора на изкуствата, бивши военни, леви и десни политици, монархисти и духовници – общо около 4 хил. членове в регионалните поделения из цялата страна. Сред участниците личаха имената на писателя Николай Хайтов, професорите Николай Генчев и Николай Василев, офицера от резерва ген. Ангел Марин, Сергей Станишев и др. Комитетът започна да издава списание „Неутралитет и независима външна политика“ и проведе много форуми за развиване и пропагандиране на своята кауза. Освен този комитет бяха създадени още две неправителствени организации, работещи за каузата на неутралитета: Клуб за неутралитет начело с проф. Чавдар Кюранов и организацията „Свободна и независима България“, оглавена от офицера от запаса контраадмирал Дичо Узунов.

Дошлото на власт *правителство на Жан Виденов* съзнателно ограничи отношенията с НАТО в рамките на Инициативата „Партньорство за мир“. Позицията на правителството намери активна подкрепа от страна на Българския комитет за неутралитет, Клуба за неутралитет и организацията „Свободна и независима България“, което създаваше усещането, че кабинетът „Виденов“ отстоява последователно националните интереси на страната. Показателен е един куриозен факт – депутатът от СДС д-р Михаил Михайлов внесе 111 пъти писмено предложение България да подаде молба за членство в НАТО, но нито

едно от тях не беше допуснато за разглеждане в парламентарната зала от председателя на Народното събрание акад. Благовест Сендов.

Молбата за членство в НАТО бе подадена незабавно след свалянето от власт на Демократичната левица, от служебното правителство на Стефан Софиянски (февруари 1997 г.). Макар по принцип да нямаше такива правомощия, кабинетът „Софиянски“ се аргументира с декларацията на Народното събрание от 21 декември 1993 г. и с предстоящата Среща на върха на НАТО в Мадрид, на която трябваше да бъдат разгледани молбите на новите демокрации за членство в Алианса.

Само няколко месеца след това в България за първи път се създаде *консенсус относно бъдещото членство на страната в НАТО между държавните институции* (Народното събрание, Министерския съвет и президента), когато всички те се оказаха в ръцете на една политическа сила (СДС). Постфактум се появи и Декларация на Народното събрание, подкрепяща молбата на България за членство в Алианса (май 1997 г.).

Неуспехът на българската кандидатура на Срещата на върха на НАТО в Мадрид (8 юли 1997 г.) не обезсърчи България, тъй като стана ясно, че на нея европейските държави и Канада са настоявали за по-голямо разширение, но САЩ са го ограничили до Полша, Унгария и Чешката република. Правителството на Иван Костов изведе като пръв външнополитически приоритет на страната членството в НАТО, за което изтърпя немалко критики. Но правителството имаше своите основания, защото осъзна, че без членство в НАТО България не може да разчита на тъй желаното членство в ЕС, и прие *Национална програма за подготовка и присъединяване на Република България към НАТО* (1998 г.). На тази основа рязко бе активизирано сътрудничеството с НАТО в рамките на Евроатлантическия съвет за партньорство. Това обаче активизира и убедените привърже-

ници на неутралитета. По инициатива на Българския комитет за неутралитет, Клуба за неутралитет и организацията „Свободна и независима България“ през 1998 г. беше формиран Национален съвет за неутралитет, към който се присъединиха още 12 по-малки и по-незабележими в публичното пространство неправителствени организации. Привържениците на неутралитета публикуваха книгата „НАТО или неутралитет: българската дилема“ (София, 2001 г.) и проведоха много форуми за търсене на оптималния вариант за защита на националните интереси на България. Сред новите идеи за защита на българския неутралитет бе тази за създаване на буферна зона между НАТО и Русия с участието на Финландия, бившите съветски прибалтийски републики (Естония, Латвия и Литва), страните от Вишеградската група (Словакия, Полша, Унгария и Чешката република), Румъния, СР Югославия, Австрия и България. След присъединяването на Полша, Унгария и Чешката република към НАТО (1999 г.) възникна и друг вариант, обхващащ балканските и някои постсъветски държави (Беларус, Молдова и Украйна). Маргинални кръгове лансираха и други идеи: сътрудничество с Русия, Общността на независимите държави, Китай и Индия; славянски съюз; православен съюз; балкански съюз. Любопитен детайл в бурната обществена дискусия за българския неутралитет бе отказът на Атлантическия клуб да влезе в публичен дебат с привържениците на неутралитета.

На Костов принадлежи и заслугата за създаването на консенсус по отношение на бъдещото членство в НАТО между *парламентарно представените политически сили*. Конфиденциалното му директно обещание, дадено на лидера на БСП Георги Първанов, да не разкрива делото за неговото сътрудничество на комунистическата Държавна сигурност, ако обърне позицията на партията към НАТО, даде очаквания резултат – по настояване на Първанов конгресът на БСП изостави дотогавашната позиция за

български неутралитет и прие решение относно необходимостта от присъединяване на страната към НАТО (2000 г.). Парламентарният консенсус беше официализиран с Решение за стремежа на Република България към членство в ЕС, НАТО и ЗЕС, прието от Народното събрание на 26 май 2000 г. Абдикирането на БСП от идеята за неутралитет на България рязко обезсили позициите привържениците на неутралитета в страната.

Този обрат създаде комфорт на дошлото на власт правителство на Симеон Сакскобургготски с външен министър най-изявения български атлантик – д-р Соломон Паси. Правителството се оказа изправено пред практически осъществяване на поставеното от НАТО искане за драстично намаляване на числеността на Българската армия, както и на лидера на Алианса – САЩ, за включване на България в американската Война срещу Ирак. След като изпълни и двете условия, кабинетът „Сакскобургготски“ се изправи пред най-тежкия проблем – настояването на НАТО България да демонтира единствения надежден страж на националната си сигурност – ракетите СС-23. По предложение на правителството в края на 2001 г. Народното събрание прие с огромно мнозинство искането на НАТО България да демонтира ракетния комплекс СС-23.¹⁶ Сакскобургготски все пак успя да устои на натиска на американците демонтираните съветски ракети да бъдат предоставени на Пентагона за проучване и анализ – те

¹⁶ Ракетният комплекс СС-23 се състоеше от 16 ракети с 8 пускови устройства. Ракетите имаха обсег 400 км, с възможност за пренасочване по време на полет, което правеше противодействието срещу тях изключително трудно, както и с възможност да носят ядрени бойни глави. Те бяха в състояние да ликвидират Шести американски флот в Средиземно море, да извадят от строя натовските военни бази в Гърция и да възпрат турската армия. Към момента Република България разполага с пет вида ракетни комплекси, които нямат стратегическите възможности на СС-23 и са очевидно недостатъчни, за да гарантират националната ни сигурност: SA-6 е с максимален обхват 23 км, SA-3 – с обсег 24,8 км, SA-2 – с обсег 56 км, SA-10 – с обсег 75 км, и SA-5 – с обсег 255 км.

бяха нарязани през 2002 г. Така България плати прекомерно висока цена за решението на Срещата на върха на НАТО в Прага (ноември 2002 г.) тя да получи покана за започване на преговори за членство. Арогантността на САЩ към Република България стигна дотам, на Срещата на върха на НАТО в Прага секретарят по отбраната Доналд Ръмсфелд да заплаши българския премиер, по свидетелство на самия Саксбургготски, заради продажбата на „стоки с двойна употреба“ (скоростни кутии за комбайни!). Присъединителните актове бяха подписани през 2003 г. и с влизането им в сила Република България стана членка на *Северноатлантическия съюз* (2 април 2004 г.).

Кабинетът „Саксбургготски“ изпълни незабавно първия непосредствен натовски ангажимент на страната, като включи България в Мисията на НАТО за обучение на иракската армия и на иракските сили за сигурност с четирима български офицери в щабквартирата в Багдад (2004 г.). Много по-важна бе амбицията на правителството ударно да подготви страната за привеждане на бойните ѝ способности в пълно съответствие със стандартите на Алианса. Още през 2004 г. беше приет План за организационно изграждане и модернизация на въоръжените сили до 2015 г. с цели 11 програми в тази област.

Оказа се обаче, че суперамбициозният план не отговаря на ограничените финансови ресурси на страната. Това наложи правителството на Сергей Станишев двукратно (през 2006 и 2007 г.) силно да редуцира както броя на програмите, така и целите, които се преследваха с тях. В крайна сметка и до наши дни *проблемът за привеждане на военните способности на България в съответствие със стандартите на НАТО* остава нерешен.

Нерешен впрочем е и *въпросът за обществения консенсус* по отношение на членството на България в Алианса. Широк отзвук сред българската културна обществено-политическа елита получи докладът на натовския специалист Брюс

Джордж пред семинар в белгийския град Брюж (1992 г.), в който той раздели Балканите на: немска сфера (Унгария, Словения и Хърватия), руска сфера (Сърбия, Гърция и Румъния) и американско-турска сфера (Албания, България, Македония и мюсюлманските постюгославски образувания). По време на учебен офицерски курс, организиран през 1996 г. от Министерството на отбраната, офицер има смелостта да попита присъстващия посланик на САЩ в София Уилям Монтгомъри в прав текст какви са гаранциите за сигурността на България, ако тя бъде нападната от натовска държава, очевидно имайки предвид Турция и правейки аналогия с нейната военна операция в северната част на Кипър. Отговорът на посланик Монтгомъри бе: „Една българска миролюбива политика няма да предложи повод на някой от нейните съседи да я нападне, но ако все пак тя бъде нападната, България ще може да се радва на съчувствието на целия свят. Други гаранции няма“. На неразбиране в българското общество се натъкнаха тримесечните бомбардировки на съседна СР Югославия от НАТО (1999 г.), взели над 3 хил. жертви, причинили огромни материални щети и оставили около 100 хил. души без работа. Както показва социологическо проучване, едва 17 процента от българите одобряваха натовските бомбардировки на Югославия. Българските управляващи всячески се стремяха да ограничат дебатите за НАТО само в рамките на държавните институции. Едва по повод подписването на актовете за присъединяване най-популярният вестник „Труд“ рискува да открие дискусия по членството на страната в НАТО (2003 г.). Властниците заеха позицията на „изненадани“ от изразените на страниците на медията преобладаващо негативни нагласи. За разлика от други нови демокрации, които проведоха национален референдум за членството си в НАТО (Словения, Унгария), българските управляващи не допуснаха това, тъй като, както се изрази лидерът на ДПС д-р Ахмед

Доган, негативният резултат бил предизвестен. Така те пропуснаха възможността да разгърнат национална кампания за обективно представяне на Алианса. Породиха се опасения от увеличаване на опасността от нападения в България поради членството ѝ в НАТО, признато и от бившия премиер Костов: „Подкрепата, която ще дадем за НАТО, със сигурност поражда нови, несъществуващи досега рискове за България“. И опасенията се оправдаха с терористичния атентат на летището в Бургас (18 юли 2012 г.). Оправдаха се и опасенията от възможно настаняване на чужди войски в България, каквито у нас нямаше дори по време на членството ни в ОВД – притиснато от САЩ, управлението на тройната коалиция се видя принудено да даде военни бази на американците (2006 г.). Същото се случи и с опасенията за въвличане на България в изтощителни мироопазващи мисии в коалиция със САЩ, които нямат никакъв принос за укрепване на националната ни сигурност, където България няма преки интереси или пък въпреки своите интереси – достатъчно е да си спомним за произтичащото от ангажиментите ни към НАТО изпращане на български военнослужещи в Босна, Косово, Афганистан и Ирак и как в резултат на тях България спечели допълнителни външни и вътрешни врагове. Сбъднаха се и опасенията за високата социална цена на членството в Алианса – наложените от НАТО равнища на разходите за отбрана, изпращане на военни контингенти в различни части на света, вноски в различни фондове (само в т.нар. Следоперационен фонд за хуманитарна помощ на Афганистан, създаден от НАТО през 2006 г., България „доброволно“ внесе 500 хил. лв.), опростяване на външен дълг към България в името на поддържане на поставени от САЩ правителства и др. Оказа се, че солидарността в НАТО се разбира някак едностранно – България е длъжна да се солидаризира с войните на Алианса по всички кътчета на света дори когато тази солидарност не

съответства на българските национални интереси. Очакванията за насрещна солидарност рухнаха преди години при голям пожар, с който страната ни нямаше ресурси да се справи. На молбата на българското правителство за оказване на спешна помощ НАТО отговори с незабавно изпращане на сметката, която ще трябва да бъде платена. На молбата впрочем веднага откликна Гърция, а и опониращата на НАТО Русия, която изпрати своя най-голям самолет цистерна в света с една-единствена молба – поемане на разходите на изпратените летци (те бяха поети от пловдивския бизнесмен Георги Гергов, който ги настани в своя хотел „Санкт Петербург“ и българският данъкоплатец не плати и стотинка за руската помощ). Не са лишени от основания и опасенията дали от членството в НАТО няма да пострада българската национална кауза. Примерите са пред погледа ни: НАТО не се поколеба да бомбардира сръбските позиции в Босна, докато по-голямата част от страната не се окажа под контрола на бошняците мюсюлмани; отново с бомбардиране на СР Югославия Алиансът позволи на албанците мюсюлмани да установят контрол над Косово и ги насърчи едностранно да обявят неговата независимост; въпреки поетия пред Скопие ангажимент НАТО допусна ескалацията на югоконфликтите и в Македония, като допринесе за радикализиране на албанците мюсюлмани; НАТО фаворизира на Балканите Турция поради изключително важното ѝ геополитическо разположение и големите ѝ военни способности, а в България има голямо турско малцинство и още по-голямо мюсюлманско малцинство, концентрирани в компактни райони на страната, някои от които са погранични на Турция; лидерът на НАТО – САЩ, открито подкрепят още от 1997 г. претенциите на Македония за наличие на „македонско малцинство“ у нас, както и българските турци. Необходимо е да се изтъкне, че скептицизмът по отношение на НАТО не е само проблем на българското общество,

а международен проблем, отдавна прекрачил границите на самите натовски държави. Не някой друг, а атлантик № 1 на България д-р Соломон Паси призна в своя публикация от 2014 г. „имиджовия проблем на НАТО в световен план“. Въпреки изключително активната си дейност българските атлантици обективно не помагат за подобряване на имиджа на НАТО със своето преиграване. През 2003 г. бившият президент Петър Стоянов представи НАТО като „единствен гарант за световната демокрация“, а Генералният секретар на Атлантическия клуб в България Августина Цветкова пледира да бъдат приети „евроатлантическите ценности“ като „единствен приоритет“. През 2004 г. бившият премиер Филип Димитров, подвизаващ се като преподавател в Нов български университет, с наукообразна строгост внушаваше, че България, както и останалите европейски нови демокрации, схващат членството в ЕС „повече като средство, отколкото като цел“, доколкото истинската цел била приобщаване към оглавяваната от САЩ „евроатлантическа общност“. През 2012 г. президентът Росен Плевнелиев уверяваше, че „стабилността на Афганистан е от стратегическо значение за България“. Шампионските изпълнения, както можеше да се очаква, направи председателят на Атлантическия клуб д-р Соломон Паси. Като министър на външните работи, през 2004 г. той представи българското участие в американската Война срещу Ирак като „вярно следване на заветите на Васил Левски за свободата и равноправието между народите“. През 2007 г. той заяви в интервю за „Телеграф“: „Грузия ще стане член на НАТО. Смятам, че това е едно решение, което ще бъде стратегическо. По този начин НАТО ще прекоси Черно море и ще продължи да навлиза в бившето подсъветско пространство, докато към НАТО се присъединят всички кавказки републики – Армения и Азербайджан, след което разширението ще продължи с присъединяването на централноазиатските държави –

Узбекистан, Казахстан, Туркменистан“, т.е. докато Русия бъде опасана отвсякъде в клещите на Северноатлантическия съюз и той стъпи на западните граници на Китай. Паси ще остане завинаги в паметта на българите с фразата „Майната му на православието!“. Въпреки тези авантюристични схващания на лидера на българските атлантици на 16 февруари 2009 г. кабинетът „Станишев“ издигна кандидатурата на Соломон Паси за Генерален секретар на НАТО. А самият Паси, без съгласието на оглавяваната от самия него парламентарна Комисия по външните работи, предложи от трибуната на Народното събрание Република България да номинира НАТО за Нобелова награда за мир за 2009 г., което превърна България в обект на иронични подмятания в световната преса. Сред последните „майсторски изпълнения“ на С. Паси бе публикуването на „Отворено писмо до Генералния секретар и държавите членки на НАТО“ от 2014 г., в което се чертае надълго и нашироко представена стратегия за „следващите 20 години“, на която вероятно е завидял и самият Бжежински.

Въпреки изключителното усърдие на българските атлантици да превъзнасят НАТО като едва ли не единствен гарант за националната сигурност и териториалната цялост на България, *общественото мнение* все още е далеч от подобен оптимизъм. Последното демоскопско проучване на „Алфа Рисърч“ от 2018 г. показва, че едва 44 процента от респондентите имат положително отношение към Северноатлантическия пакт. Този обществен скептицизъм прониква напоследък и в българския парламент. Депутат от „Коалиция за България“ напомни през 2018 г. в парламентарната зала, че България не проведе референдум за членството си в Алианса. Водещата сила в тази коалиция – БСП, се разграничи от това изявление, но скоро въпросът бе поставен ребром от председателя на политическа партия „Воля“ и заместник-председателя на Народното събрание Веселин Марешки. В интервю за

Българското национално радио (3 май 2018 г.) той обяви, че партията му ще започне кампания за провеждане на референдум за излизане на България от Северноатлантическия пакт, тъй като „НАТО на практика нищо не ни дава, а ни ограбва“. „В момента се говори за няколко милиарда, които трябва да се вземат от българския народ и да се дадат за безсмислена купчина желязо, от която българският народ нищо няма да види. Ние сме абсолютно против това. Ако НАТО иска да бъде наш партньор, те спокойно могат да ни подарят няколко самолета, а не последните български пари от най-бедната държава в Европа да ги изсмучат и на практика да хвърлят народа в още по-голяма бедност.“ „Спасението за България е една истински обединена и силна Европа, която да бъде равностойна на Съединените щати“, добави Марешки. Въпреки нададения от ГЕРБ и ДПС вой депутатът от „Воля“ Пламен Христов подкрепи своя лидер, наблягайки на това, че България следва да се концентрира върху изграждането на единна европейска армия.

Въпреки липсата на обществен консенсус по членството на България в НАТО, обективно погледнато, то беше необходимо на страната. И до наши дни Алиансът си остава *главният гарант за българската национална сигурност*, а донякъде – и за необратимостта на демократичните промени в България. Което не означава, че НАТО е достатъчна гаранция за суверенитета, териториалната цялост и унитарността на Българската държава. А и ситуацията около националната ни сигурност търпи съществени промени.

Непосредствено след приемането в НАТО в *главен външнополитически приоритет на България* се превърна членството ѝ в ЕС, като това не се промени и след неговото постигане. За разлика от НАТО, което е класическа международна организация, непосягаща на националния суверенитет, ЕС е интегрална организация със споделен с

държавите членки суверенитет, т.е. България е по-силно обвързана с него. Освен това ЕС разполага с далеч по-големи финансови ресурси и страната ни извлича реални ползи от своето еврочленство. Сравнително бавно, но методично ЕС върви неотклонно по пътя на изграждане на Обща европейска отбрана и се превръща във все по-важен фактор за гарантиране на националната сигурност на своите държави с тенденцията да се превърне в ключов.

Като членка и на двете авторитетни европейски организации, Република България би следвало непрекъснато да държи сметка за *конкуренцията в системата на европейската сигурност* и за периодичното болезнено преразпределение на отговорностите в нея. И да не забравя, ако използваме езика на проф. Огнян Минчев от Софийския университет, че членството в НАТО и в ЕС дава само „известни гаранции“ за българската национална сигурност, както и че членството в никакъв съюз „никога не е било достатъчно за една малка страна“. Това налага поведението на България в НАТО да отговаря на българските национални интереси, да е ресурсно съобразено с качеството на живота на българските граждани, да се прибегва до изпращане на български военни контингенти рядко, и то само в легитимни мироопазващи операции, да е освободено от милитаристични напъни и поемане на комични роли, които могат да компрометират отношенията ни с немалко наши контрагенти по света.

Препоръчителна литература

Аврейски, Н. Западноевропейският съюз – индикатор за състоянието на трансатлантическите отношения. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 4, с. 5 – 34.

Аврейски, Н. Конкуренцията в съвременната европейска архитектура на сигурност. – Във: *Военен журнал*, 2006, кн. 3, с. 75 – 85.

Аврейски, Н. Черноморският фланг на НАТО – голямото предизвикателство пред националната сигурност на България. – В: **Сборник** с доклади от Международната научна конференция на тема „Проблеми на сигурността в Черноморския регион“, 14 септември 2017 г. Пловдив, 2017, с. 67 – 79.

Александров, В. Еврогрупата на НАТО. София, 1983.

Байерли, Д. Трансатлантическа трансформация. България, САЩ и НАТО. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 1 – 2, с. 37 – 42.

Бараков, С. Балканите и НАТО в зората на милениума (Почти по Дж. Оруел). – В: *Международна политика*, 2005, кн. 4, с. 53 – 91.

Бекярова, Н. Балканските страни – надежден съюзник на НАТО и ЕС в укрепването на сигурността. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 1 – 2, с. 91 – 100.

Божилов, Й. Значение на международното военно сътрудничество за утвърждаване на България като достоен член на НАТО. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 1 – 2, с. 59 – 68.

Бух, Х. Перспективи на регионалната сигурност – НАТО, Европейският съюз, Западноевропейският съюз. – Във: *Военен журнал*, 1996, кн. 2, с. 61 – 66.

България – НАТО. Документална хроника. София, 2006.

Бързашки, И. Българската роля в системата за ПРО на НАТО: варианти за активно участие. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 5, с. 5 – 17.

Георгиев, А. Европа в световния ред. Политико-икономически проблеми в трансатлантическата и европейската дискусия. София, 2006.

Георгиев, П. Новите измерения на военната активност на НАТО в Източна Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2019, кн. 1, с. 44 – 51.

Гиндев, Е. Българската армия в международните операции на ООН и НАТО. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 1 – 2, с. 179 – 182.

Гогов, Д. Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО). – Във: *Военен журнал*, 2005, кн. 2, с. 106 – 122.

Дерменджиева-Драмова, Д. Договорът за НАТО в измерението на новото време. – В: *Международни отношения*, 2010, кн. 4, с. 5 – 26.

Димитров, П. Как факторът „Крим“ върна НАТО към териториалната отбрана. – В: **Европейският** съюз, България и конфликтите на 21. век. София, 2018, с. 184 – 192.

Димитров, Ф. Новите демокрации и трансатлантическата връзка. София, 2004.

Европейските структури за сигурност и мирът на Балканите. Българските алтернативи. София, 1996.

Ефстафиев, Д. Кризата на атлантизма: колко дълбоки са противоречията в рамките на „колективния Запад“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 5, с. 164 – 168.

За мисиите и операциите на НАТО накратко. София, 2009.

За НАТО накратко. София, 2006.

Зарка, Ж.-К. НАТО. София, 2002.

Кеворкян, К. Вкиснатото лоби. – В: *Уикенд*, 24 – 30 март 2018.

Кларк, У. Съвременната война. Босна, Косово и бъдещето на войната. София, 2002.

Коралов, Л. Атлантизмът – опит за ново лице. София, 1989.

Лараби, Ф., П. Уилсън. Южната стратегия на НАТО. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 2, с. 54 – 59.

Лютакова, А. Операциите на НАТО в Югославия. – Във: *Военен журнал*, 2001, кн. 5, с. 77 – 85.

Манев, Е. Глобална, регионална и национална сигурност. София, 2012.

Менон, Р. Украйна като илюстрация за екзистенциалната криза на НАТО. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 3, с. 128 – 134.

Методиев, К. Дебатът за неутралитета в България на границата на XX и XXI век. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 1, с. 158 – 169.

Наков, Х. Американската система за противоракетна отбрана и Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2008, кн. 2, с. 87 – 90.

НАТО. Предизвикателството на промяната. София, 1996.

НАТО. Справочник. Актуализирано издание за България, посветено на 50-годишнината на НАТО. София, 2000.

НАТО или неутралитет: българската дилема. София, 2001.

НАТО през 21. век. Brussels, 2004.

Паси, С. НАТО извън шаблона или заложник на статуквото: следващите 20 години (Отворено писмо до Генералния секретар и държавите членки на НАТО). – В: *Дипломация*, 2014, кн. 12, с. 51 – 64.

Поч, Р. НАТО или европейска система за сигурност? – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 1, с. 96 – 100.

Първанов, Г. Ролята и мястото на България в НАТО – българският прочит на посланията от Рига. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 1 – 2, с. 7 – 12.

Разбиране за НАТО. Въведение за партньорите. Brussels, 2001.

Разширяването на НАТО. София, 1997.

Рангелов, А. НАТО, Русия, балканските дилеми и българската външна политика. – В: *Международни отношения*, 1997, кн. 2, с. 21 – 32.

Розоф, Р. НАТО, ПРО и новата руска военна доктрина. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 2, с. 67 – 75.

Севов, С. НАТО. Българската рота 4093. 1951 – 1964. Част I. София, 2002.

Сигурност на Балканите и съотношението на въоръжените сили и въоръженията след изпълнение на ДОВСЕ. – Във: *Военен журнал*, 1995, кн. 3, с. 21 – 30.

Сигурност чрез партньорство и интеграция. България, НАТО и европейската архитектура на сигурността. София, 1996.

Слатински, Н. Външната политика на България – баланс между НАТО и Русия. – В: *Международни отношения*, 1996, кн. 4, с. 79 – 92.

Слатински, Н. Ролята и мястото на България в НАТО в условията на променящия се свят. – В: *Ново време*, 2012, кн. 10, с. 21 – 100.

Справочник за срещата на НАТО на най-високо равнище във Вашингтон, 23 – 25 април 1999. София, 2000.

Стефанов, Г. Теория на международната сигурност. София, 2005.

Стефанов, Н. НАТО и американската система за ПРО като фактор за (не)сигурност в Източна Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 4, с. 43 – 49.

Стойков, М. Аспекти на трансформацията на системата за сигурност. София, 2007.

Стойчев, С., И. **Великов**, А. **Захариев**. Миротворчески мисии на ООН, ОССЕ, ЕС и НАТО и участието на РБ в тях. София, 2007.

Стратиев, С. Балканите в контекста на трансформацията на НАТО и европейската сигурност и ролята на България. – В: *Международни отношения*, 2006, кн. 5 – 6, с. 125 – 130.

Трансформацията на НАТО. Brussels, 2004.

Трифонов, В. Европейската отбрана като ябълка на раздора. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 2, с. 64 – 66.

Узунов, Д., Ч. **Кюранов**. Неутралитет или НАТО. София, 2003.

Хайтов, С. НАТО като елемент на американската „хибридна дипломация“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 2, с. 111 – 120.

Ширеф, Р. 2017. Войната с Русия. Из секретните документи на висшето военно командване на НАТО. София, 2017.

Шмид, Д. Последната битка на НАТО. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 1, с. 83 – 95.

ГЛАВА ВТОРА

МЕЖДУ КОРИСТНИТЕ ИНТЕРЕСИ НА ВЕЛИКИТЕ СИЛИ

ТЕМА 3

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ И ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИТЕ ВЕЛИКИ СИЛИ

Като държава със скромни външнополитически ресурси, Република България по необходимост трябва да се съобразява с интересите на Великите сили в Югоизточна Европа. *Признати Велики сили* след Втората световна война са държавите, които имат привилегирания статут в Съвета за сигурност на ООН да са негови постоянни членки и да разполагат с право на вето при вземането на неговите решения. При създаването на ООН (1945 г.) такъв статут получиха Великобритания, Китай, САЩ, СССР и Франция. Последвалото световно развие наложи две промени. Мястото на Китай се оказа спорно след овладяването на властта в страната от комунистите, провъзгласили през 1949 г. Китайска народна република. Доминиращият тогава в ООН Запад обаче наложи Китай да бъде представяван в световната мироопазваща организация от Тайван, чийто марионетъчен режим на генералисимус Чан Кайши бе поддържан от Съединените щати. След пламналите в края на 60-те години спорове между Пекин и Москва Вашингтон реши да заиграе на антисъветска основа с комунистическия режим на Мао Дзедун, съгласявайки се мястото на Китай в ООН да бъде заето от Китайската народна република (1971 г.). Втората промяна се наложи да бъде направена във връзка с разпадането на

Съветския съюз. За изненада на някои, мястото на СССР в ООН зае безпроблемно Руската федерация (1992 г.).

Междувременно проблемът с Великите сили се превърна в предмет на дискусия в ООН след започналия през 1987 г. по инициатива на съветския ръководител Горбачов етап на трансформация на световната мироопазваща организация. В международния дебат се очертаха две тенденции. Немалка част от държавите поставиха под въпрос необходимостта от поддържане на такъв привилегирован статут в ООН и настояваха за пълно равенство между всички нейни държави членки, както е в почти всички други международни междуправителствени организации. Стана обаче ясно, че притежаващите този статут мощни държави не желаят да се разделят с него, и дебатът бе пренасочен към обсъждане на възможни варианти за разширяване на кръга на постоянните членки на Съвета за сигурност. Основно спрягани бяха няколко държави, които обикновено се определят като *фактически Велики сили* на съвременния свят: Япония и Германия (участвали в миналото в състава на Великите сили), а също Индия и Бразилия (огромни държави със значително присъствие в международния живот). В стремежа си колективно да постигнат своята обща цел, тези четири държави излязоха със Съвместна декларация за включването им в състава на постоянните членки на Съвета за сигурност, в която заявиха още, че би било справедливо такъв статут да получи и една африканска държава, излъчена от Африканския съюз. Решение по този изключително важен и сложен за международната общност въпрос не е взето, но той явно ще продължи да стои на вниманието на ООН в стремежа му да се адаптира към новата международна среда след приключването на Студената война.

Изключително важен от гледна точка на външната политика на България е въпросът *кои сили имат международно признати интереси на Балканите след Студената*

война. Промените в динамичната среда на сигурност може сравнително лесно да се проследят. Създадената през 1994 г. Контактна група за Югоизточна Европа включваше признатите Велики сили САЩ, Великобритания, Франция и Русия, както и фактическата Велика сила Германия. Но в „Тройката“ на ООН за решаване на статута на Косово (2007 г.) вече участваха ЕС, САЩ и Русия.

В политическия и дипломатическия лексикон често се използва не без основания още един термин – „*глобални Суперсили*“, отнесен към държави и международни организации с огромни външнополитически ресурси и ясно изразени интереси на всички континенти. След Втората световна война израснаха първите световни Суперсили – САЩ и Съветският съюз. След разпадането на СССР единствена глобална Суперсила останаха Съединените щати. Но в началото на XXI в. Русия се завърна на световната сцена, ЕС се изяви като автономен геополитически играч, а Китай реализира шеметен икономически възход и обективните анализатори започнаха да ги третираат като световни Суперсили.

С оглед създаване на по-пълна представа за „глобалната шахматна дъска“, ако използваме израза на Збигнев Бжежински, ще добавим и термина „*регионална Суперсила*“. По общо признание, по време на Студената война такава на Балканите беше Югославия, а след нейното деконструиране мястото ѝ бе заето от Турция, която впрочем е регионална Суперсила не само на Балканите, но още в Близкия изток и в Прикавказието.

Както се видя от примера с „Тройката“ на ООН за Косово, международната общност признава приоритета на ЕС в Югоизточна Европа. Тъй като вече бяха разгледани отношенията на България с ЕС, остава да добавим, че настоящем Съюзът е една уникална конфигурация, която се изявява като глобална Суперсила, но в състава му действат две признати Велики сили (Великобритания и

Франция) с вековни исторически разногласия помежду си, които не са заглъхнали и в наши дни. Британско-френските раздори, разбира се, са огромна пречка пред възможността ЕС да говори с един глас в международните отношения и да действа консолидирано. За да бъде решен този насъщен въпрос на европейската интеграция, в рамките на дискусиата в ООН за състава на Великите сили беше подхванат дебат вътре в самия ЕС относно целесъобразността Великобритания и Франция да се откажат от привилегирования си статут в Съвета за сигурност и мястото им да бъде заето от ЕС като цяло. Докато Париж даде вид, че е готов да размисли, Лондон категорично отхвърли такава възможност.

Но този въпрос изгубва своята актуалност след британския референдум за напускане на ЕС (2016 г.) и *преговорите за излизане на Великобритания от ЕС* (2017 – 2018). В преговорите се преплитат много и сложни геополитически интереси. Самата Великобритания започна да полага големи усилия да реанимира старото си чувство на самостоятелност в международния живот, разчитайки на САЩ и своите доминиони Канада, Австралия и Нова Зеландия, а също на британската Общност на нациите, като храни надежди да събуди за нов живот Европейската асоциация за свободна търговия и да реализира старата концепция за англосферата. Министърът на отбраната Гавин Уилямсън дори обяви намерението на Великобритания да изгради нови военни бази в Азия и Карибския регион, за да стане отново „глобална сила“. Интересите на Обединеното кралство налагаха едно добре уредено споразумение с ЕС („мек Брекзит“), но администрацията на Доналд Тръмп упорито тласкаше Лондон към „твърд Брекзит“. По време на визитата си в Лондон (12 юли 2018 г.) Тръмп се държа необичайно брутално със своя най-близък стратегически съюзник. Той открито заяви, че казал на премиера Тереза Мей какво трябва да направи с Брекзит, но тя не го послушала. Добави, че „вариантът

„мек Брекзит“, който беше избран от правителството на Тереза Мей, ще направи невъзможно сключването на споразумение за свободна търговия между САЩ и Великобритания“. Дори си позволи многозначително да подхвърли, че бившият министър на външните работи Борис Джонсън би бил „страхотен премиер“ на Обединеното кралство, с което наля вода в мелницата на множащите се противници на Мей в правителството, в собствената ѝ Консервативна партия и в британското общество. От своя страна ЕС пък се стремеше към възможно най-тежко за Великобритания споразумение, за да бъде предотвратена възможността британският пример да бъде последван от други държави. Първоначалната тактика на Лондон – да протака преговорите и да прави конкретно предложение в последния момент, както и да вбие клин между Париж и Берлин, се провали. Впоследствие британското правителство се стремеше единствено към някаква обтекаема декларация за бъдещите отношения с ЕС, но Брюксел даде ясно да се разбере, че държи на конкретен договор за напускането, който окончателно да решава поне въпросите с валутите, границите и правата на гражданите. И Лондон прие в типичния си стил – в последния момент, разводът да се уреди с официално споразумение. Привържениците на оставането в ЕС не се предаваха и продължаваха да настояват за втори референдум, но Мей остана непреклонна. Премиерът ставаше все по-нестабилен, демонстративно кабинетът ѝ бе напускан от редица министри, между които и министри по въпросите на Брекзит (Дейвид Дейвис, а впоследствие и неговия приемник Доминик Рааб¹⁷), ситуацията в кралството се усложняваше, но никой не гореше от желание да седне на креслото на Мей.

¹⁷ За нов министър по Брекзит на 16 ноември 2018 г. бе назначен Стивън Баркли, гласувал през 2016 г. за напускане на ЕС, но му беше възложено да се съсредоточи върху вътрешната подготовка за Брекзит, докато надзираването на преговорите с ЕС беше поето лично от премиера.

В крайна сметка преговорите бяха успешно финализирани и *Споразумението за излизане на Великобритания от ЕС* бе прието както от правителството на Обединеното кралство, така и от специалния Европейски съвет (Брюксел, 25 ноември 2018 г.). Споразумението е правно обвързващ документ, определящ условията за излизане на Великобритания от Европейския съюз. С него тя поема редица задължения, включително по най-чувствителните за британците проблеми: да изплати на ЕС 45 млрд. евро; да регулира правата на европейските граждани във Великобритания; да запази търговията през границата си с Ирландия¹⁸; да поведе преговори с Испания за статута на Гибралтар; търговските отношения между ЕС и Обединеното кралство да бъдат изградени върху единна митническа територия; лондонското Сити да получи ограничен достъп до финансовите пазари на ЕС, подобен на този, предоставен на американски и японски фирми; да бъде гарантирана равнопоставеност при конкуренцията и държавната помощ между държавите от ЕС и Великобритания, което означава Лондон да прилага регулациите на Европейския съюз. Същевременно Европейският съвет прие Декларация за бъдещите отношения на ЕС с Великобритания, предвиждаща 2-годишен преходен период с възможност за продължаването му с още 2 години за окончателно уреждане на бъдещите взаимоотношения в сфери като търговията и сигурността.

Незабавно след това Мей призова нацията да подкрепи „най-добрата сделка, която би могло да бъде постигна-

¹⁸ Споразумението предвижда шест месеца преди края на преходния период – през декември 2020 г., да бъдат сключени търговски споразумения; ако това не се удаде, ЕС и Обединеното кралство могат съвместно да удължат този срок за неопределен период; в случай че не се стигне до търговски споразумения – да бъде обособена митническа зона между ЕС и Великобритания, за да бъде предотвратено създаването на „твърда“ граница между Обединеното кралство и Република Ирландия. На практика това означава Обединеното кралство да остане в Митническия съюз, докато бъде разрешен ирландският казус.

та“, с което започна *вътрешнобританската битка за ратифициране на споразумението*. Вероятността за успешна ратификация в британския парламент изглеждаше проблематична предвид растящата съпротива в кралството както от страна на привържениците на „твърд Брекзит“, така и на радетелите за оставане в ЕС, включително в управляващата Консервативна партия на Мей. Група шотландски политици дори отправи запитване до Съда на ЕС в Люксембург дали Обединеното кралство не може да прекрати Брекзит без съгласието на останалите държави членки на ЕС и дали то не може да направи това на по-късен етап. По този повод главният адвокат на Европейския съвет Хуберт Легал заяви, че едностранното оттегляне може да създаде „безкрайна несигурност“, позволявайки държавите да обявяват, че напускат ЕС, в опит да осигурят по-добри условия за членство. От своя страна адвокатите на британското правителство призоваха Съда на ЕС да откаже да се произнесе по запитването, с два аргумента: случаят е чисто хипотетичен, тъй като Обединеното кралство не възнамерява да оттегли своята нотификация; целта на запитването е да се окаже политически натиск върху Великобритания. Но Съдът на ЕС се съобрази със становището на своя генерален адвокат Кампос Санчес-Бордона и точно в момента на най-разгорещените дебати за споразумението в британския парламент постанови, че Великобритания е в правото си едностранно да отмени излизането си от ЕС в рамките на 2-годишния процес на излизане, определен в чл. 50 на Договора на ЕС, и до момента, в който споразумението за оттегляне е официално сключено, като изрично уточни, че при отказ от Брекзит Обединеното кралство ще остане в ЕС без промени в условията на неговото членство. Опонентите на споразумението пък получиха незабавна и решителна подкрепа от Доналд Тръмп, заявил, че то „звучи много добре за ЕС“ и означава, че Великобритания няма да може да търгува със Съединените щати. От своя страна

премиерът Мей отхвърли всички критики, подчертавайки, че споразумението ще позволи на Обединеното кралство да си върне контрола над законите, парите и границите. Но след 5-дневни дебати в парламента Мей обяви, че отлага за неопределено време гласуването на споразумението за Брекзит, признавайки, че то би било отхвърлено със значително мнозинство, и обяви, че правителството ще засили подготовката си за напускане на ЕС без сделка. На следващия ден британският премиер замина през Хага и Берлин за Брюксел в опит за предоговаряне на споразумението, особено на най-оспорваната клауза за границата на Обединеното кралство с Република Ирландия, но Европейският съвет (15 декември 2018 г.) категорично отказа. Европейският съвет се ограничи с ангажимента да „избистри и подсигури“ споразумението, като реши да се ускори подготовката на всички равнища по работата за оттегляне на Обединеното кралство при всички възможни варианти. И на 14 декември 2018 г. Европейската комисия представи план от 14 точки за Брекзит без сделка, съдържащ едностранни мерки на ЕС с временен характер и ограничен обхват в областите, в които би имало значителни сътресения за гражданите и фирмите: статута на британските граждани в ЕС, клиринговата дейност при трансакциите от и към Обединеното кралство, еквивалентните права при въздушния, водния и сухопътния транспорт, митниците, политиката в областта на климата и др. А на Мей ѝ се наложи да поиска вот на доверие в своята Консервативна партия и макар да го спечели, дълбокото разединение сред управляващата партия се задълбочи. Дори в самото правителство, както твърдяха британски медии, връх взеха противниците на споразумението за Брекзит. Притисната от всички страни, Тереза Мей продължи да дава индикации за предоговаряне на сделката с ЕС, по повод на които на 3 януари 2019 г. Европейската комисия обяви: „Преговорите приключиха, не са предвидени нови заседания на прегова-

рящите (...) Споразумението не подлежи на преговаряне“. На противниците на Брекзит им остана да разчитат на предсрочни парламентарни избори. Но в края на декември 2018 г. лидерът на опозиционната Лейбъристка партия Джеръми Корбин заяви, че ако спечели евентуални предсрочни парламентарни избори, ще продължи по пътя на Брекзит, като ще се опита да преговори условията за излизане от ЕС с установяване на постоянен митнически съюз с него и тясно сътрудничество с доходоносния единен европейски пазар. Острата вътрешнополитическа борба около Брекзит доведе до неочаквано съюзяване на бунтуващите се срещу Мей консерватори, радетелите за нов референдум за еврочленството и привържениците на оставането в ЕС около опцията за напускане на ЕС в „норвежки вариант“¹⁹. Така в началото на 2019 г. бе прокарано решение на парламента за ограничаване на правомощията на Министерството на финансите да се подготвя за напускане на ЕС без споразумение. Разнобоят в британския политически елит обаче остана. Консервативната партия няма мнозинство в парламента и е дълбоко разединена по въпроса за Брекзит. Обикновено подкрепящата правителството северноирландска Демократична юнионистка партия е против постигнатото с ЕС споразумение. Опозиционната Лейбъристка партия изрази съжаление за условията на постигнатото от правителството споразумение с ЕС и отправи призив към депутатите „решително да отхвърлят“ възможността за излизане от ЕС без сделка. Поставена в почти задънена улица, Тереза Мей предупреди, че евентуално отхвърляне от парламента на споразумението за напускане на ЕС би имало катастрофални последици за страната и би могло да доведе до разпадане на Обединеното

¹⁹ Норвегия съвместява членството си в Европейската асоциация за свободна търговия (ЕАСТ) и в Европейското икономическо пространство, включващо ЕС и три от четирите държави на ЕАСТ: Исландия, Лихтенщайн и Норвегия.

кралство. Същевременно тя предупреди депутатите, че ЕС няма да предложи никаква „алтернативна сделка“, и допълни, че ако парламентът отхвърли споразумението, има два изхода: Брекзит без сделка, което ще нанесе „катастрофална вреда“ на страната, или оставане в ЕС, при което за първи път в британската история политиците няма да изпълнят волята на избирателите. Възможността на втория изход бе потвърдена и от министъра на външните работи Джеръми Хънт, заявил, че ако споразумението бъде отхвърлено, може изобщо да не се стигне до Брекзит. На 15 януари 2019 г. парламентът отхвърли споразумението с ЕС с впечатляващо мнозинство – 432 гласа „против“ срещу 202 гласа „за“. Още същия ден лидерът на опозиционната Лейбъристка партия Джеръми Корбин поиска вот на недоверие към правителството, но на 16 януари кабинетът „Мей“ го спечели. Премиерът обяви, че незабавно започва конструктивен диалог с всички народни представители за формулиране на приемлива сделка, която да бъде представена в Брюксел за нови преговори. Отхвърлянето на споразумението постави ЕС в нова, много тревожна ситуация. Председателят на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер изрази съжаление за решението на британския парламент и призова Обединеното кралство възможно най-бързо да поясни своето намерение. А координаторът на Европейския парламент по въпросите на Брекзит Ги Верхофстад заяви, че правата на европейските граждани във Великобритания трябва да бъдат защитени. В британския „Таймс“ се появи информация от неназовани европейски източници, че ЕС обсъжда възможността за отлагане на Брекзит – ако досега се е обсъждало тримесечно отлагане, след отхвърлянето на споразумението от британския парламент Франция и Германия предложили отлагане за следващата, 2020 г. Това даде основания на бившия британски премиер Тони Блеър да предложи правителството незабавно да започне преговори с ЕС за отлагане на Брек-

зит. Британското общество е не просто разединено, а силно фрагментирано по отношение на Обединена Европа. Демоскопско проучване от януари 2019 г. показва, че 28 процента от респондентите искат спиране на Брекзит, 22 процента – Брекзит без никаква сделка, 15 процента – приемане на споразумението с ЕС, 9 процента – подновяване на преговорите за нова сделка, 8 процента – втори референдум за евротленството на страната, а 2 процента – друго (при 16 процента заявили „Не зная“). Всички тези опции бяха коментирани от премиера Мей пред парламента на 21 януари 2019 г., когато се очакваше тя да представи своя „План Б“ за Брекзит. Оказа се, че такъв план липсва. Евантуален втори референдум ще подкопае доверието към британската демокрация, предупреди Мей. Същевременно тя отхвърли призивите за отлагане на излизането на Великобритания от ЕС с аргумента, че Брюксел едва ли ще се съгласи да удължи срока на действие на чл. 50 на Лисабонския договор без одобрен от британския парламент план. Премиерът се опита да концентрира вниманието на депутатите върху най-коментираните проблеми, произтичащи от постигнатото споразумение с ЕС: първо, опасенията, че Великобритания ще остане хваната завинаги в капана на ЕС; второ, безпокойствата от потенциалното влияние на различното третиране на Северна Ирландия върху останалите части на Обединеното кралство и върху ирландския „сепаратизъм“. Мей заяви, че планира в рамките на една седмица да обсъди възможни промени в споразумението, преди да представи „заклученията от тези разговори пред ЕС“. Иначе, предупреди Мей, остават два изхода от създалата се ситуация: „твърд Брекзит“ на 29 март 2019 г. или оставане в Европейския съюз. Усилията на премиера Мей да постигне някакво парламентарно предложение относно Брекзит, бяха косвено подкрепени от кралица Елизабет Втора, която призова индиректно депутатите „да търсим заедно съгласието“, както и от ЕС, обявил, че „председате-

лят на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер е постоянно на разположение и е в постоянен контакт“. На инфарктния 29 януари 2019 г. парламентът гласува по допуснатите 7 (от общо 14) предложения за поправки в споразумението с ЕС, като отхвърли 6 от тях: поправката на лейбъристка депутатка Ивет Купър, предоставяща възможност на парламента да отложи Брекзит; поправката на лейбъристка депутатка Рейчъл Рийвс, предвиждаща правителствено отлагане на Брекзит; поправката на Доминик Рийв, позволяваща на Камарата на общините да обсъжда алтернативи на сделката на премиера с ЕС; предложението на Шотландската национална партия за отлагане на излизането от ЕС и недопускане на Брекзит без сделка; предложението на лидера на Лейбъристка партия Джеръми Корбин, предвиждащо парламентът да обсъжда варианти за предотвратяване на Брекзит без сделка, включително установяване на постоянен Митнически съюз и провеждане на втори референдум; предложението Шотландия да не бъде изваждана от ЕС против волята на нейния народ. Изключително трудно, с 317 гласа „за“ срещу 301 „против“, бе прието подкрепеното от премиера предложение на влиятелния консерватор Греъм Брейди за замяна на „предпазната клауза“ за ирландската граница с „алтернативни мерки“. Решението на британския парламент беше незабавно коментирано от председателя на Европейския съвет Доналд Туск: „Моето послание до премиера Тереза Мей е ясно – позицията на ЕС е ясна и последователна. Споразумението за излизане не подлежи на преразглеждане“. Същевременно, като акт на добра воля, Съветът на ЕС взе решение за въвеждане на безвизово пътуване на британските граждани в Шенгенското пространство след Брекзит.

Референдумът за Брекзит и драматичните последици от него вкараха *Великобритания в най-тежката политическа криза от последния половин век*, която внесе объркване сред нейните съюзници и паника сред чуждестран-

ните инвеститори. Обединеното кралство е петата по големина икономика в света и основен доставчик на услуги за света. Лондон е един от водещите глобални финансови центрове, осъществяващ повече от една трета от световната валутна търговия и почти толкова от трансакциите, свързани с финансови деривати. Британските компании са сред водещите в застраховането в глобален мащаб. Брекзит изправи Великобритания пред прага на безпрецедентна икономическа криза, която вещае много по-тежки последици от Голямата депресия от 2009 г. Особено тежки по мнението на анализаторите биха били последиците от един „твърд Брекзит“. Те биха проличали още през първите шест месеца, но опустошителните им размери биха се изявили в дългосрочен план с намаляване на британския брутен вътрешен продукт с около 9 процента, огромно увеличаване на безработицата, скок на лихвените проценти, спадане на стойността на паунда и др. Бъдещата криза би донесла най-големи икономически щети на Великобритания, но тя би имала и глобални последици.

Брекзит, какъвто и да е той, ще нанесе *сериозни поражения* и на ЕС – самият председател на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер го определи като „трагедия“ за Европейския съюз. Но по всичко личи, че по-големи негативи ще консумира Обединеното кралство. На същото мнение впрочем е почетният председател на Атлантическия клуб в България д-р Соломон Паси. В коментар за OFFNews (17 януари 2019 г.) той констатира: „На британците беше продаден много тежък наркотик, който предизвиква халюцинации. И в момента британската нация халюцинира. Те мислят, че ако скочат от небостъргач, ще могат да полетят. Но няма как да се случи“. Паси отбелязва, че дори трезвите британски гласове са попаднали в плен на референдума, и вещае, че Брекзит ще бъде икономически хаос и политическа трагедия, носеща риск от загубване на Гибралтар и дори на Фолклендските острови.

От гледна точка на българската външна политика *последниците* ще бъдат две. От една страна, Великобритания ще се върне към своята традиционна и независима от ЕС външна политика, тясно свързана с нейните доминиони Канада, Австралия и Нова Зеландия и със САЩ. От друга – Франция ще остане единствената държава на ЕС със статут на Велика сила. Самата тя пое с новия френско-германски Договор за приятелство (Аахен, 24 януари 2019 г.) ангажимента да подкрепи включването на Германия в състава на постоянните членки на Съвета за сигурност на ООН. Независимо дали това ще се случи, или не, след Брекзит вероятността Франция и ЕС да говорят на един език и да действат в синхрон, ще нарасне видимо. Следователно в съвсем близка перспектива на Република България ще ѝ се наложи да се съобразява в по-голяма степен с европейските външнополитически регламенти, директиви, решения, препоръки, становища, политики, стратегии и общи действия и да се придържа по-плътено към тях.

Изграждането на *нов тип отношения на България с Великобритания* след Брекзит ще бъде доста улеснено не само от предвиждания в споразумението за напускане на ЕС преходен период. Двете страни имат зад гърба си над едновековни взаимоотношения. През последните десетилетия британската дипломация бе сред най-активните в България. Ловката британска дипломация ще се възползва по най-добрия за Лондон начин от проамерикански настроените български елити. Ще бъдат правени постоянни опити те да бъдат придърпвани за постигане на интересите на англосферата както в самата България, така и на Балканите, в Европа и в други части на света. В интерес на България, разбира се, е да изгради ефективни отношения с нова Великобритания. Тя обаче трябва да си дава ясна сметка за сегашните и възможните бъдещи разминавания между Обединеното кралство и ЕС в областта на международните отношения, както и за подчи-

неността на британската външна политика на американската.

Брекзит на практика означава значително нарастване на ролята на *Франция* във външната политика на България, доколкото тя ще остане единствената държава на ЕС с признат статут на Велика сила. Не бива да се забравя, че още от далечния XVII в. цяла Европа, а и останалият свят, изпитват мощното въздействие на дифузията на френския културен модел. Версай стана пример за подражание на всички европейски владетели. Френският език се наложи като първи общоевропейски език сред висшето общество на дипломацията и образованата част от населението, включително в Източна Европа. Франция доминираше в политическите отношения на континента и блестяше с творческото си новаторство. Повсеместно проникнаха френската литература и френската мода. Франция стана родина на Просвещението, а Париж си спечели признанието на европейска културна столица (XVIII в.). Освен това Франция е страната, в която е лансирана идеята за политическо обединение на Европа (планът на Пиер Дюбоа от 1302 г.), фактическият инициатор на първия опит за обединяване на Европа (инициативата на чешкия крал Иржи Подебрад от 1462 г. е внушена от френския легат Антоан Марини), инициатор на втория опит за обединяване на Европа („Планът Бриан“ от 1930 г.) и инициатор на създаването на първата европейска общност – Европейската общност за въглища и стомана („Планът Шуман“ от 1950 г.), т.е. тя е страната с най-дълбоки, най-развити и най-устойчиви традиции в областта на европеизма. В тежките години на Студената война френският президент Шарл дьо Гол даде политическата формула „Европа от Атлантика до Урал“ (1959 г.) и с новата си политика по отношение на Източна Европа (от 1966 г.) положи началото на един процес, довел, както той предричаше, до обединяване на двете части на континента. Студената война завърши по жела-

ния от Франция начин: с елиминиране на съветското влияние в Източна Европа, обединяване на цяла Европа и редуциране на американското влияние в Западна Европа. Франция великодушно предложи на победената във Втората световна война Германия колективно лидерство в обединяваща се Европа и се придържа към този свой ангажимент и до наши дни, но винаги когато е необходимо, показва ясно, че именно тя е политическият мотор на Европейския съюз.

С излизането на Великобритания от ЕС и резкия спад на доверието към канцлера Ангела Меркел както в самата Германия, така и в Европа, Франция получава великолепен шанс да утвърди имиджа си на „мозъка“ на европейската интеграция, и едва ли ще пропусне да се възползва от него. Париж всъщност вече се готви усилено за това. С какъв идеен багаж тръгва към новата си мисия, пролича на срещата на президента Еманюел Макрон с френските посланици в Париж (28 август 2018 г.). „Европа не може повече да разчита на САЩ за собствената си сигурност. От нас зависи да гарантираме сигурността на европейците“, подчерта Макрон. Това предполага ЕС да засили военното сътрудничество и да се обърне към Русия за развитие на „стратегическо партньорство“, добави той. Във връзка с това Макрон обяви, че в близките месеци ще представи в ЕС своите предложения. Внасяйки известна яснота в техния смисъл, той заяви: „Искам да започнем цялостен преглед на нашата сигурност с всички наши партньори, включително Русия“. И допълни: „Трябва да предприемем нови инициативи и да създадем нови съюзи“. Два дни покъсно, по време на визитата си в Хелзинки във връзка с предстоящото Финландско председателство на Съвета на ЕС (от 1 януари 2019 г.), Макрон внесе доуточнения в направената оферта. „Ние искаме Европа да поеме грижата за своята стратегическа самостоятелност и да засили солидарността в областта на отбраната“, включително

задействане в случай на въоръжено нападение срещу държава членка. Това предполага, поясни Макрон, реформиране на чл. 222 на Лисабонския договор „с нещо като подсилен чл. 5“ на Северноатлантическия договор. Това не е в противоречие с НАТО, заяви Макрон, което остава „важен и стратегически съюз“. „Ние обаче се нуждаем от засилена солидарност между европейците.“

Подчертавам всички тези факти от развитието на международните отношения предвид опитите на главния стратегически съюзник на Република България – САЩ, след разрива на френско-американските отношения през 1966 г. всячески да омаловажава ролята на Франция в развитието на Европа и останалата част от света. Тези щатски внушения са съпроводени с прекомерно изтъкване на ролята на Германия, продиктувано от желанието за внасяне на разкол във френско-германската ос на европейската интеграция, подбуждане на съперничество между Париж и Берлин, както и надежди за разрив между тях, който би довел до отслабване на позициите на ЕС като американски конкурент или дори до неговото ликвидиране и връщане към „Европа на националните държави“ – една опция за по-надежден американски контрол над всяка от тях. *Особена податливост на всички тези внушения на Вашингтон проявява София, без да си дава ясна сметка за користта на американската позиция и далновидността на френската политика, а и като забравя докъде ни заведе стратегическият съюз с Германия в двете световни войни.*

Препоръчителна литература

Аврейски, Н. Брекзит: геополитически последици. – В: **Сборник** с доклади от юбилейната Международна научна конференция на тема Сигурност и икономика в несигурния

свят – дилеми и предизвикателства, 7 декември 2018 г. Пловдив, 2019, с. 329 - 335.

Аврейски, Н. Военните заплахи за ЕС: митове и реалност. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 2, с. 45 – 63.

Аврейски, Н. Голямото предизвикателство пред националната сигурност на България. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 6, с. 5 – 29.

Аврейски, Н. Идеята за „Запада“: генезис, преформулиране, криза и разпад. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 2, с. 146 – 163.

Аврейски, Н. Великобритания и Европа. Обединеното кралство и европейската интеграция. В. Търново, 2016.

Аврейски, Н. ЕС в клопката на геополитическата стратегия за неговото маргинализиране. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 2, с. 40 – 61; кн. 3, с. 60 – 81.

Аврейски, Н. Защо се стигна до „Брекзит“? – В: **Обществото** на знанието и хуманизмът на XXI век. София, 2018, с. 573 – 581.

Аврейски, Н. Конкуренцията в съвременната европейска архитектура на сигурността. – Върв: *Военен журнал*, 2006, кн. 3, с. 75 – 85.

Антонов, Р. Великите сили и международното право: опитът от балканските конфликти. – В: *Международни отношения*, 2005, кн. 1, с. 85 – 92.

Атали, Ж. Хилядолетие. Очерк за бъдещето на света. София, 1992.

Ауър, С. Краят на европейската мечта. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2013, кн. 3, с. 45 – 59.

Аш, Т. Свободният свят. Америка, Европа и изненадващото бъдеще на Запада. София, 2005.

Балканите в политиката на големите държави: САЩ, ФРГ, Англия, Франция. София, 1995.

Бараков, С. Балканската политика на Европейския съюз. – В: *Международни отношения*, 2009, кн. 5 – 6, с. 29 – 42.

Бекярова, Н. Европейският съюз и Черноморският регион. В служба на мира и разбирателството. – В: *Международна политика*, 2007, кн. 1, с. 44 – 60.

Бертолаци, Е. От Европа към Евразия: миграцията като инструмент на глобализацията. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 178 – 183.

Ван Стаден, А. Европа като глобална сила. – В: *Международни отношения*, 2005, кн. 1, с. 69 – 74.

Величков, Й. Векът на престъпните безумия (1912 – 2012). Равносметката на едно провалено столетие. София, 2016.

Гилмън, Н., С. Уебър. ЕС по пътя на рухналата Съветска империя. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 2, с. 25 – 38.

Денчев, С., Н. Аврейски. ЕС и Великобритания след Брекзит. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 64 – 78.

Димитров, Б. Западът и Русия – два възможни сценария. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 1, с. 116 – 120.

Добс, Д. Защо Европа и Русия се нуждаят една от друга. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 2, с. 35 – 39.

Казакков, Е. Класическата геополитика на Франция, българската тема в нея и нейното неразчетено послание. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 2, с. 153 – 165.

Каменаров, С. Германската (гео)политика в края на „ерата Меркел“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2019, кн. 1, с. 61 – 73.

Кейган, Р. За рая и силата. Америка и Европа в новия световен ред. София, 2003.

Кенеди, П. Възход и падение на Великите сили. Икономически промени и военни конфликти XV – XX век. Т. 1 – 2. София, 1997.

Ленард, М. Защо Европа ще управлява XXI век. София, 2005.

Рийд, Т. Съединени европейски щати. Новата Суперсила или краят на американското господство. София, 2005.

Рифкин, Д. Европейската мечта. Как бъдещето на Европа засенчва Американската мечта. София, 2005.

Саксбургготски, С. Европейският път на България. София, 2009.

Стеф, Р. Русия и Америка в битка за Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2009, кн. 6, с. 64 – 71.

Стефанов, Г. Теория на международната сигурност. София, 2005.

Стефанов, Н. Френската външна политика в „ерата Макрон“ и бъдещето на оста Париж – Берлин. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 4, с. 34 – 46.

Стойков, М. Аспекти на трансформацията на системата за сигурност. София, 2007.

Тодоров, Ц. Новият световен безпорядък. Размисли на един европеец. София, 2003.

Фридман, Д. Новата геополитическа стратегия на Франция. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2008, кн. 3, с. 81 – 86.

Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. София, 2000.

Шмит, Х. Силите на бъдещето. Световните победители и губещи в утрешния свят. София, 2006.

Шопов, В. Краят на „меката сила“ на Европейския съюз. – В: *Международни отношения*, 2009, кн. 5 – 6, с. 65 – 76.

Юнкер, Ж.-К. Европа тъгува, но Британия трябва да напусне възможно най-бързо. – В: *Conservative Quarterly*, 2016, кн. 1 – 2, с. 112 – 115.

ТЕМА 4

ОТНОШЕНИЯТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ СЪС САЩ

България установи *дипломатически отношения със САЩ* едва четвърт век след възстановяването на своята държавност (1903 г.), когато международната общност започна да ги възприема като изгряваща световна сила. Опит за активизиране на отношенията бе направен след Първата световна война, когато САЩ получи статут на Велика сила, но се самоизолираха от първата универсална световна организация – Обществото на народите. От времето на Втората световна война на България винаги се налагаше да се съобразява с балканската политика на САЩ, доколкото точно тогава те се доказаха като световна Суперсила и лидер на Западния блок с подчертани интереси на Балканите.

Макар да отстъпиха политическото бъдеще на България в края на войната на СССР (1944 г.), да изоставиха българската опозиция и да признаха дошлото с държавен преврат правителство на Отечествения фронт (1947 г.), САЩ направиха много за *изграждането на негативен международен имидж на комунистическа България*. Те възпрепятстваха молбите ѝ за приемане в ООН – първата – с аргумента, че не спазва чл. 2 на Парижкия мирен договор относно правата и свободите на българските граждани, а втората – с обвинението, че подпомага левицата в Гражданската война в Гърция (1946 – 1949). Напрежението стигна дотам, че на 20 февруари 1950 г. двустранните отношения бяха замразени по волята на комунистическа България. След смъртта на Сталин и приемането на България в ООН (1955 г.), по инициатива на София двустранните дипломатически отношения бяха възстановени (1960 г.). Смекченият в комунистическата пропаганда ан-

тиамерикански тон в средата на 60-те години и опитите на САЩ да се измъкнат с възможно най-малки поражения от Войната във Виетнам, способстваха за известно подобряване на взаимоотношенията. Едва при успешното стартиране на общоевропейския Хелзинкски процес обаче стана възможно първото посещение на министър на САЩ у нас – на секретаря по търговията Фредерик Дент (1974 г.). Но в края на 70-те години на ХХ в. отношенията отново бяха обтегнати поради стартираната „Втора студена война“ (1979 г.) и лансираната в САЩ версия за „българската следа“ в опита за убийство на папа Йоан Павел Втори (1981 г.). Те бяха допълнително усложнени от предприетия от режима на Тодор Живков „възродителен процес“ (1984 – 1985). В условията на Горбачовата „перестройка“ по българска инициатива двустранните отношения започнаха да се нормализират (от 1986 г.). Вашингтон се възползва от това, използвайки като едно от най-надеждните си скрити оръжия Андрей Луканов, минаващ за човек на Москва в София. В едно от своите донесения в качеството си на официален шпионски резидент на САЩ в София посланик Сол Полански написа: „Избирането на Андрей Луканов в Политбюро и за секретар на БКП е голяма наша победа“.

Нова глава в двустранните отношения бе открита със свалянето на Тодор Живков, главната роля в което изигра именно Луканов, и с началото на демократичното обновление на България. Значителна част от обществото започна да демонстрира своите симпатии към САЩ, а новопоявяващите се политически елит пледираше да се затоплят отношенията с тях и да се приеме лидерството на единствената световна Суперсила. Самите САЩ не желаеха да отстъпят инициативата за България на ЕС, още по-малко – на Русия. Управленският ни елит, взет в своята цялост, обаче беше дълбоко раздвоен в отношението си към Съединените щати. Но реалностите на 90-те години ясно показаха, че при

всички кризи край България САЩ бяха водещият международен фактор в усилията за тяхното регулиране. При това САЩ бяха силни не само със своята икономическа и военна мощ, но и с водещата роля в редица важни за България международни организации – Световната банка, Международния валутен фонд, НАТО и др.

Правителството на Андрей Луканов даваше вид, че следва фарватера на Русия, но премиерът направи важни за Вашингтон реверанси. Луканов незабавно изпълни искането на държавния секретар Джеймс Бейкър за ликвидиране на българското външноикономическо и техническо разузнаване, вкара България в Световната банка и в Международния валутен фонд – международни финансови институции, разположени в САЩ и контролирани от Вашингтон, и подкрепи американската Война в Персийския залив (1990 г.).

Началото на приоритетно и всеобхватно сътрудничество със САЩ бе поставено от *правителството на Филип Димитров*. По американско внушение България се присъедини, макар и с неохота, към иницирираното от Турция Черноморско икономическо сътрудничество (25 юни 1992 г.).

Отношенията със САЩ бяха приоритет и за *правителството на проф. Любен Беров*, подписа Меморандум за сътрудничество в областта на отбраната, военното законодателство, обучението, комуникациите и защитата на околната среда (юли 1994 г.).

Макар да не разглеждаше отношенията със САЩ като приоритетни, *правителството на Жан Виденов* подкрепи военната намеса на САЩ в Босна (1994 – 1995), включи България в американските инициативи за Южните Балкани и за Югоизточна Европа (1996 г.) и стартира сътрудничеството в областта на сигурността (1996 г.).

За всички следващи правителства отношенията със САЩ бяха приоритет и те укрепваха, като основната заслуга за това принадлежеше на България.

Във връзка с кандидатстването за членство в контролираното от Вашингтон НАТО *правителството на доц. Иван Костов* подкрепи САЩ почти във всички техни големи външнополитически начинания, включително в ръководената от тях натовска военна операция срещу СР Югославия (1999 г.).

Още по-големи пожертвования направи *правителството на Симеон Сакскобургготски* с външен министър д-р Соломон Паси. Въпреки националните си интереси България подкрепи американските войни в Афганистан (от 2001 г.) и в Ирак (2003 – 2011). Под американски натиск България принесе в жертва през 2001 г. най-надеждния страж на националната ни сигурност, като унищожи ракетите си СС-23 – практически неуловими за чужда отбрана, понеже летят близо до земята и не може да бъдат прехванати от радари. Дори поправката в Конституцията, разкриваща възможността чужди инвеститори да изкупуват българска земя, бе внесена в изпълнение на искане на Вашингтон, оформено като официално писмо на Американската търговска камара от 19 ноември 2004 г., адресирано до председателя на Народното събрание Камелия Касабова и посланиците на САЩ, Израел и Турция в България – Джеймс Пардю, Авраам Шарон и Хайдар Берг.

Немалко старание прояви *правителството на лидера на БСП Сергей Станишев*, чиито коалиционни партньори бяха НДСВ и ДПС – даде военни бази на САЩ на българска територия (28 април 2006 г.) и възможност Корпусът на мира на САЩ да развива безпрепятствено дейността си в България (7 април 2009 г.).

Приоритетът на отношенията със САЩ беше непокланитим и за *правителството на Коалиция за България на доц. Пламен Орешарски*, чинно изпълнило искането на

САЩ България да се откаже от изграждането на договори с Русия газопровод „Южен поток“ (2014 г.).

Като особено старателни в обслужването на исканията на Вашингтон се изявиха кабинетите „Борисов“ 1, 2 и 3. Подкрепени бяха регулираната от САЩ военна операция на НАТО в Либия (2012 г.), военните действия на оглавяваната от САЩ коалиция срещу „Ислямска държава“ в Близкия изток (от 2014 г.), иницирането на Гражданска война в Украйна (2014 г.) и др.

Какво получи България в замяна на държането си като най-верен съюзник на САЩ? Премиерът Филип Димитров бе обявен за почетен член на Американско-българското дружество за приятелство. Българският външен министър Виктор Вълков бе избран за член на Борда на директорите на Международния институт по въпросите на сигурността Изток – Запад в Ню Йорк. Бившият президент Петър Стоянов и други български политици бяха канени да изнасят лекции за България в САЩ срещу фантастични за българските стандарти хонорари. На организиран от Търговската камара на САЩ форум „Бъдещето на демокрацията и икономическия преход в България“ първият заместник-държавен секретар Лорънс Игълбъргър заяви: „Америка застава зад България, както не е заставала зад никоя централноевропейска или източноевропейска страна“. София бе удостоена с официални визити на много американски политици и държавници, включително на президентите Бил Клинтън (1999 г.) и Джордж Буш-младши (2007 г.).

На пръв поглед отношенията на България със САЩ се развиват възходящо и безпроблемно. Двете страни полагат усилия за изпълнение на постигнатите договорености: Договор за насърчаване и взаимна защита на инвестициите (23 септември 1992 г.), Споразумение за пребиваване и взаимно обслужване при тилово осигуряване, доставки и услуги (23 септември 1999 г.), Споразумение за опазване и

съхраняване на определени културни паметници (5 декември 2002 г.), Споразумение за обмен на техническа информация и сътрудничество по въпросите на ядрената безопасност (19 септември 2006 г.), Спогодба за избягване на двойното данъчно облагане и предотвратяване отклонението от облагане с данъци на доходите (23 февруари 2007 г.), Договор за някои аспекти на правната взаимопомощ по наказателни дела (19 септември 2007 г.), Договор за екстрадиция (19 септември 2007 г.), Споразумение за научно и технологично сътрудничество (4 януари 2008 г.), Споразумение за сътрудничество в областта на предотвратяване разпространението на оръжия за масово унищожение (17 юни 2008 г.), Меморандум за разбирателство за сътрудничество в предотвратяването на незаконния трафик на ядрени и други радиоактивни материали (17 юни 2008 г.), Меморандум относно обмен на военен личен състав (25 октомври 2010 г.), Анекс относно достъпа на безпилотни летателни системи до въздушното пространство и летищата на Република България (8 декември 2011 г.), Споразумение за засилване на сътрудничеството в предотвратяване и борбата с тежката престъпност (10 октомври 2012 г.), Меморандум относно финансирана от САЩ техническа помощ (12 март 2013 г.), Споразумение за подобряване спазването на данъчното законодателство в международен аспект и въвеждане в действие на Акта за спазване на данъчното законодателство във връзка със задграничните сметки (5 декември 2014 г.), Споразумение относно обмен на информация за пътниците (23 март 2015 г.).

В отношенията си със САЩ България твърде бързо изяви традиционния си външнополитически стереотип на раболепно *преклонение пред поредния „Голям брат“*, дори с нанасяне на вреди на българския национален интерес. Правителството на Андрей Луканов прие предложения от САЩ „План Ран – Ът“ за осъществяване на икономическия преход от държавно планирана към пазарна

икономика, изпълнението на който съсипа България.²⁰ Същото правителство даде привилегирован статут на Българския клон на Фондация „Отворено общество“ на американския милиардер Джордж Сорос и му позволи да пристъпи към изграждане на паралелна образователна система у нас. С решения на Народното събрание бяха открити Американският университет и Соросовият Нов български университет (29 септември 1991 г.), като им бяха предоставени съответно сградата на бившия Партиен дом в Благоевград и сгради на бившата Академия за обществени науки и социално управление при ЦК на БКП в София, при положение че подобна загриженост не бе проявена към българските частни висши училища и те бяха принудени да изграждат материалната си база единствено със свои собствени средства. След като американските посланици открито критикуваха Столична община, че застроявала зелени площи, САЩ поискаха и им бе позволено да изградят огромен комплекс на ново посолство, изцяло разположен в най-привлекателния за софиянци Южен парк. Позволено бе да бъде издигнат паметник на „бащата“ на „Втората студена война“ Роналд Рейгън в софийския Южен парк и дори паметник на американските пилоти, бомбардирани България по време на Втората световна война, край посолството на САЩ в столицата²¹. Допуснато бе гражданите на САЩ да пътуват безпрепятствено в България, при положение че за пътуванията на българските граждани в САЩ все още се изискват визи. Примерите са толкова много, че дадоха основание на международния наблюдател Кеворк Кеворкян неотдавна да представи поведението на българските управляващи към САЩ като „политика на сваления панталон“.

²⁰ По-конкретно за това ще стане дума малко по-нататък.

²¹ При англо-американските въздушни нападения над 27 български града, включително столицата София, са убити 4400 души, осакатени и ранени са 5000, разрушени са 12 657 сгради.

В *угода на Вашингтон* правителството на Бойко Борисов се отказа от споразуменията за изграждане на нефтопровода „Новоросийск – Бургас – Александруполис“ (2011 г.) и на АЕЦ „Белене“ (2012 г.), а премиерът Пламен Орешарски еднолично реши да блокира подписаното от България споразумение за изграждане на газопровода „Южен поток“ (2014 г.). На практика това означаваше отказ от откриване на много работни места, от събиране на огромни транзитни такси и от ценни енергийни доставки на приемливи цени. За всеки непредубеден анализатор бяха ясни преследваните от Вашингтон цели: АЕЦ „Белене“ да бъде строена не от руснаците, а от американците (впрочем натрапваната от държавния секретар Хилари Клинтън компания „Уестингхаус“ фалира през 2017 г.); вместо руски природен газ на България да бъде предложен американски втечен газ на много по-високи цени; вместо руски нефт България да купува американски, който поради огромното разстояние няма как да е по-евтин. Блокирането на тези енергийни мегапроекти бе направено с аргумента да не се допусне прекомерна енергийна зависимост от Русия, което е валидно с пълна сила и за фактическата Велика сила Германия, но тя изгради газопровода „Северен поток“ и в момента изгражда „Северен поток 2“. Тези решения поставят под въпрос и съдбата на изградените тръбопроводи у нас, тъй като с пускането на „Турски поток“, планирано за 2019 г., е напълно възможно да бъде преустановено доставянето на руски природен газ за Украйна – така тръбопроводите ни ще останат празни и тези празни тръби ще трябва да се поддържат. Отказът от всички договорени преди това енергийни мегапроекти обрича България да си остане най-бедната държава в ЕС с милиони граждани, живеещи под прага на бедността.

В много *редки случаи* България не следваше стриктно международната политика на САЩ и при всички тях при-

чината бе съпротивата на ЕС, към който тя имаше също ангажименти. Правителството на Симеон Сакскобургготски не без колебания отказа да подпише предлаганото споразумение за предоставяне на имунитет на американските граждани в чужбина пред Международния наказателен съд (2002 г.) и в противовес на искането на Вашингтон прокара през Народното събрание Закон за генномодифицираните организми (2005 г.). Кабинетите „Борисов“ се опитаха да променят Закона за генномодифицираните организми и Решението на Народното събрание за забрана върху прилагането на технологията хидравлично разбиване при проучване и/или добив на газ и нефт от 18 януари 2012 г., но усилията им бяха блокирани от широко обществено недоволство, аргументиращо се с европейските регулации.

България всячески се стремеше да удовлетвори исканията на САЩ, без да си дава ясна сметка, че главната грижа на официален Вашингтон в Източна Европа след поставеното начало на демократичното обновление в този регион бе да установи контрол над процеса на преход от държавно регулирана към пазарна икономика, за да осигури „открити врати“ за американско икономическо проникване в посткомунистическата част на Европа. Това стана чрез определени от Белия дом американски неправителствени организации, които разработиха „по искане“ на източноевропейските правителства програми за прехода във всяка отделна нова демокрация. Особена роля изигра създадената в далечната 1948 г. „РЕНД корпорейшън“, в която работещите около 1000 експерти, повечето от които с най-високи научни звания, осъществяват изследвания предимно по поръчка на държавните ведомства (те съставляват около 90 процента от всички изследвания на корпорацията). Една от тези програми беше *„Проектът Ран – Ът“ за България*. След свалянето на Тодор Живков и последното поставено от него правителство на

Георги Атанасов премиерът Андрей Луканов се обърна през март 1990 г. към Ричард Ран – главен икономист на Националната търговска камара на САЩ, с молба за оказване на „техническа помощ“ по осъществяването на реформи в страната. След няколко месеца в София бе получена „Национална стратегия за икономически растеж и преход към пазарна икономика“ в обем от 600 страници, подготвена от 18 щатски специалисти. През август 1990 г. авторите я съгласуваха с екип от 30 български икономисти, оглавяван от проф. Иван Ангелов – старши икономически съветник на премиера Луканов. Така подготвеният „Проект за преход към пазарна икономика и демократичен капитализъм“, приет през есента на 1990 г. от Народното събрание с ръкопляскания, предвиждаше до края на същата година да бъде изработена приватизационна програма под ръководството на Роналд Ът – вицепрезидент на Националната търговска камара на САЩ, която спонсорира проекта. Явната част на проекта предвиждаше осъществяване на парична реформа, въвеждане на свободна обмяна на чужди валути, премахване на контрола на цените и заплатите, провеждане на данъчна реформа, установяване на валутен борд, приемане на Търговски закон (набързо подготвен от щатския адвокат Стюарт) и на Закон за социалната политика (редактиран от щатския социолог Чарлс Мъри). Поверителната част на доклада, отнасяща се до „цената на прехода“, разкрита в основни линии едва през 2000 г. от Георги Тамбуев, съдържа цинично и методично изреждане на „издръжките“ на прехода, който се предполагаше да продължи едно десетилетие: нарастване на безработицата до 1 млн. души; поява на пазара на всякакви ментета; непрекъснато увеличаване на дистанцията между цената на стоките и заплатите; неспирно спадане на покупателната способност на населението; невиждан глад и поява на хора, които ще ровят в боклукчийските кофи за храна; тежки хипертро-

фични увреждания от системно недояждане у най-уязвимите части на населението (децата и възрастните); достигане до равнището на биологичното оцеляване на огромна част от хората; възкръсване на отдавна погребани болести; напускане на страната от най-квалифицираните специалисти; стопяване на българската нация до 5 млн. „Коректно“ се предупреждаваше за появата на силни обществени сътресения от свличането на българите до равнището на биологичното оцеляване, за избягването на които се препоръчваше да се води политика на прага на издръжливостта на народа. Макар всички български правителства на прехода да се придържаха стриктно към „Плана Ран – Ът“, неговият идеен „баща“ – Ричард Ран, заяви, че България е прахосала годините до 1997 г. Забележката му незабавно бе взета под внимание – кабинетът „Виденов“, позволил си да прояви известно колебание при изпълнението на щатския план, преждевременно бе отстранен от власт, на България бе наложен валутен борд, с което тя отново бе поставена в условията на „ограничен суверенитет“, този път от САЩ, и планът бе задействан на пълни обороти от правителството на Иван Костов. Породното „голямо постижение“ бе регистрирано от правителството на Симеон Сакскобургготски – след среща на премиера с Ран (2003 г.) бе премахнато взаимнозастрахователното здравно осигуряване, при което работещият съпруг осигурява безработния, в резултат на което 1,2 млн. български граждани се оказаха с прекъснати осигурителни права. Налагането на концепцията на „отворените общества“, издигната в ранг на държавна политика на САЩ, за да бъдат осигурени „отворени врати“ за американската икономическа експанзия, и установяването на контрол над процесите на преход в „новите демокрации“ от извъневропейска сила, твърде слабо познаваща Източна Европа, доведоха до превръщането на държавите в тази част на континента в „страни“. Атаките срещу дър-

жавността от началото на 90-те години на ХХ в. и породената от това хиперпасивност на държавата имаха за резултат абдикирането на държавата от задължението ѝ сама да диагностицира и лекува своите недъзи. Съчетаването на несъвършенствата на „тези страни“ с финансовия ресурс на крупния бизнес роди благоприятна хранителна среда за пленяване на държавата от корпоративни играчи и за активното ѝ използване при преразпределянето на общественото богатство. Както показва опитът, превръщането на тоталитарните режими в страни без силна държава не допринася за изграждането на пазарна икономика, а по-скоро за развитието на олигархия на организираната престъпност. Резултатите от щатската стратегия „за икономически растеж“ на България са наистина впечатляващи: изграденият от три поколения българи икономически потенциал на страната беше съсипан; докато през 1989 г. България имаше 2500 индустриални предприятия, сега те са едва 25, половината от които са на чужденци; от 29-о място по брутен вътрешен продукт през 1989 г. страната се спусна на 66-о през 2003 г., 70-о през 2005 г. и 75-о през 2009 г.; за 29 години чуждестранните инвестиции в България спаднаха с 1000 процента; от 1 : 3 социалната ножица се разтвори до над 1 : 100; от страна с една от най-високообразованите нации в света България беше превърната в страната с „най-ниска функционална грамотност“ в ЕС; от една от най-здравите нации на планетата българите бяха превърнати в една от най-болните; социалната цена, платена от българското общество, е на границите на непоносимостта. Продължаването на политиката „на ръба на физическото оцеляване на народа“ доведе до изпълване на централните улици на българските градове с демонстранти и до отстраняването на изпратения от САЩ вицепремиер и финансов министър Симеон Дянков (18 февруари 2013 г.) и на цялото правителство на Бойко Борисов

(20 февруари 2013 г.) и съставяне на правителство на Коалиция за България (29 май 2013 г.). Но американските инвестиции в политическия проект ГЕРБ, за който ще стане дума до-долу, трябваше да си заслужат цената и Борисов отново и отново бе поставян с активна американска помощ на премиерското кресло, като продължава да бъде поддържан и при сегашната криза в страната, по повод на която дори дългогодишният ръководител на българската редакция на „Дойче Веле“ Александър Андреев обяви проекта „Борисов“ за „изчерпан“.

При развитите приятелски, партньорски и съюзнически отношения би следвало да се очаква, че това ще се отрази благоприятно на *икономическите връзки между двете страни*. За жалост, такова нещо не се наблюдава. В първите години на българския преход САЩ предоставиха 100 хил. тона царевича от американските военни складове в Германия, оказала се некачествена, и малки еднократни хуманитарни помощи. Вашингтон помогна Световната банка и Международният валутен фонд да открият за България програми за подкрепа на малкия бизнес, дребните фермери и изграждане на гражданско общество. Но стокооборотът между двете страни си остава символичен, като българският експорт за САЩ спадна, както отчете Националният статистически институт за 2018 г. Американските инвестиции у нас са твърде далече от очакваното от България – според доклад на Института за пазарна икономика от 2018 г. американските инвестиции в България от 1990 до 2016 г. са едва 5,7 процента от общите чуждестранни инвестиции.

Не само това. *Наложени ни бяха договори, нанасящи огромни икономически щети* на Българската държава. Най-характерен бе случаят със сключените от правителството на Иван Костов четири дни преди неговото падане от власт (2001 г.) заробващи договори за ТЕЦ „Марица-изток“ 1 и 3, с които Българската държава бе задължена да закупува от

тях електроенергия в продължение на 15 години на необосновано високи цени. По първоначални и груби изчисления на Конфедерацията на работодателите и индустриалците в България, обявени от нейния председател Кирил Домусчиев, тези договори ощетяват ежегодно Българската държава с 300 млн. лв. За да компенсира тези загуби, както подчерта Домусчиев, правителството на Борисов наложи допълнителен данък върху и без това едва кретащия български бизнес, като сметките показват, че визираната по-горе сума ще бъде събрана от него. Недоволството на Домусчиев бе така добре обосновано, че зад него застанаха всички национално представителни работодателски организации, които обявиха готовност за протести, ако проблемът не бъде решен. След третата поредна среща на техните лидери с премиера Борисов (март 2018 г.) бе оповестено, че договорите с двете американски централи – ТЕЦ „Ей И Ес Гълъбово“ и „Контур Глобал – Марица Изток 3“, за задължително изкупуване на тяхната електроенергия ще бъдат прекратени. Енергийният министър Теменужка Петкова поясни, че с Европейската комисия е съгласувана методика за определяне на размерите на невъзвратимите разходи на двете американски компании, по която ще се определи парична компенсация на Българската държава. В процеса на това консултиране се изясни, че макар договорите да са сключени преди приемането на България в ЕС, правителството е било длъжно да поиска Европейската комисия да се произнесе дали договорите съответстват на европейското законодателство. Но Костов не го е направил, а от гледна точка на европейското законодателство тези дългосрочни договори са оказване на неправомерна държавна помощ и Република България рискува Европейската комисия да заведе дело в Съда на Европейския съюз за това. В края на март 2018 г. ръководителите на национално представените работодателски организации Божидар Данев, Васил Василев, Кирил Домусчиев и Цветан Симеонов в качеството си на физически лица подадоха жал-

ба до националния омбудсман Мая Манолова срещу двете американски централи. В нея се сочи, че при референтна цена от 70 лв. на мегаватчас, определена от Комисията за енергийно и водно регулиране (КЕВР), Националната енергийна компания е задължена с договорите да плаща на „Контур Глобал Марица Изток 3“ и на „Ей И Ес Гълъбово“ съответно по 106,70 лв. и 168,66 лв., докато на борсата електрическата енергия струва между 66 и 36 лв. Според изчисленията на работодателите всяко българско домакинство плаща всяка година по 161 лв. на двете американски централи, което е „открит и на пръв поглед узаконен грабеж“. В жалбата си лидерите на работодателите настояват за незабавно разследване и предприемане на мерки срещу нарушените права на потребителите от тези производители на електроенергия. В отговор омбудсманът Манолова обяви, че липсва прозрачност какво точно се случва и какви мерки са предприели българските институции по проблема, както и че ще изиска от Министерството на енергетиката и Министерството на финансите, както и от КЕВР, пълна информация и данни каква ще е крайната цена за гражданите, ако договорите с американските централи бъдат развалени. Същевременно Манолова заяви, че са необходими законови промени. След среща с омбудсмана по случая (2 април 2018 г.) председателят на Асоциацията на индустриалния капитал в България Васил Велев предупреди, че национално представените работодателски организации вдигат степената на протести от „жълт“ на „оранжев“ код. Но в този ключов момент се намеси посланикът на САЩ в София г-н Ерик Рубин, който поучително заяви, че „американските централи“ в района на „Марица-изток“ закриляли „българската енергийна независимост“. И кабинетът „Борисов 3“ незабавно реагира по начин, показващ загриженост не толкова за българските граждани, колкото за американските собственици на централите. На 8 октомври 2018 г. министърът на енергетиката Теменужка Петкова обяви, че Българската държава търси варианти да

запази централите жизнеспособни, тъй като през март 2019 г. те трябвало да платят 466 млн. лв. за излъчвани въглеродни емисии, за да продължат да работят. Чрез задкулисни сделки с правителството бе задействана една от национално представителните синдикални организации у нас – КНСБ, организираща на 28 ноември 2018 г. стачка в защита на американския комплекс „Марица-изток“ против наложеното от ЕС шоково поскъпване на въглеродните емисии, което задушавало българската енергетика и заплашвало над 100 хил. работни места.

Податливостта на кабинета „Борисов 1“ беше използвана от Вашингтон по приоритетния за САЩ и чувствителен за ЕС въпрос с *генномодифицираните продукти*. Въпреки ясните директиви на ЕС по този въпрос правителството на България внесе в Народното събрание внушен от американския посланик Джеймс Уорлик законопроект. Но дори след като гражданските протести пред парламента провалиха надеждите на САЩ, че България ще заобиколи европейските регулации в угода на американците, парламентарната Комисия по околната среда и водите внесе предложение за отменяне на някои забрани от Закона за генномодифицираните организми. „Обсадено“ от протестиращи граждани, Народното събрание се видя принудено да отхвърли предложението (18 март 2010 г.).

По подобен сценарий протече и *кампанията на САЩ за шистовия газ*. С внушението, че шистовият газ е ключът за осигуряване на енергийна независимост от Русия, САЩ незабавно използваха първоначалната податливост на кабинета „Борисов 1“ да разреши на американската компания „Шеврон“ да предприеме сондажи на територията на България. Впоследствие обаче правителството на Борисов бе разколебано от надигналите се граждански протести в североизточната част на страната и в столицата, мотивирани от сериозни опасения за възможните последици от подобни сондажи за околната среда (техно-

логията хидрофрактинг, използвана при проучванията и добива на шистов газ, включва използването на вода, пясък и химикали за разбиване на шистови скали, което крие рискове за замърсяване на подпочвените води). Дори след като Народното събрание наложи безсрочна забрана на сондажи за търсене на шистов газ, по време на сензационната си 5-часова визита в България (6 февруари 2012 г.) държавният секретар Хилари Клинтън си позволи да настоява за приемане на офертата на „Шеврон“. Последвалите събития показаха докъде може да стигне националното унижение под грубия отвъдокеански натиск: свален бе енергийният министър Трайчо Трайков²² и на негово място бе поставен американският възпита-

²² Към изказаните различни догадки за причините за оставката на Трайков се налага да бъде добавена още една – волята на Вашингтон. Малко преди неговата оставка Студентската научна конференция с международно участие в Университета за национално и световно стопанство бе приветствана лично от министър Трайков – възпитаник на същия университет. Пледирайки в словото си към младите творци за независим дух и съблюдаване на българския и общеевропейския интерес, той се позова на опитите на САЩ за предопределяне на негови решения. Твърдението си министърът илюстрира с примери. „Когато на настояването на посланика на САЩ за договаряне на крупна сделка с американска компания му напомних, че има европейска процедура за обществена поръчка, която не можем да заобиколим, изтъкна министърът, той ми даде за пример румънския президент Траян Бъсеску, разрешил закупуване на партида американски самолети, без да бъде спазена европейската регулация.“ „По време на визитата ми в САЩ, продължи Трайков, посланик Уорлик се опитваше непрекъснато да ми казва с кого да се срещам и с кого да не се срещам, както и да ми дава съвети с кого трябва да правим бизнес.“ Тази дръзка публична изява на министър Трайков се превърна в тест за проверка на правдивостта на версията, че ГЕРБ е всъщност не европейски, а американски проект, лансиран в глобалната мрежа още при създаването на тази българска партия, както и на въпроса дали на Вашингтон се е удала „трудната езда“ на Бойко Борисов (използвам израза от грамата на посланик Нанси Макълдауни от 2009 г. до Вашингтон, публикувана в сайта „Уикилийкс“ на австралийския гражданин Джулиан Асандж). Последвалата оставка на Трайков може да бъде приета като утвърдителен отговор и на двете предположения.

ник Делян Добрев, който незабавно инициира правителствено предложение за сваляне на установеното от парламента ембарго на проекти за търсене на шистов газ. Народното събрание така и не намери куража да ревизира собственото си решение, но САЩ пренесоха усилията си в Румъния, която въпреки обществените протести разреши на северноамериканците да търсят шистов газ (сондажите в близост до Дунава създават реална опасност за заразяване на подпочвените води и у нас, поради което продължаващите протести на румънската общественост се подкрепят активно и от граждански организации в Северна България).

Правителството на Борисов беше употребено от Вашингтон и за парирание на усилията на ЕС за изграждане на преки и равноправни отношения със Съединените щати. Доста характерен беше (и си остава) *случаят с визите*, засягащ милиони граждани на ЕС, включително от България. Докато американските граждани пътуват безвизово в Обединена Европа, САЩ все още поддържат визов режим за гражданите на Кипър, Полша, България и Румъния. По повод на свалянето им за гражданите на Гърция (10 март 2010 г.) ЕС поиска пълна реципрочност на визовата политика – след като американците пътуват без визи във всички държави от ЕС, САЩ да свалят визите за Кипър, Полша, България и Румъния. Въпреки настояването на европейските институции преговорите за сваляне на визите за пътуване в САЩ да се водят на равнище Брюксел – Вашингтон за всички граждани на Обединена Европа, кабинетът „Борисов 1“ прие офертата на Белия дом за двустранни преговори Вашингтон – София. С това свое поведение, оправдавано с „националните интереси“, но неотчитащо в необходимата степен общеевропейските интереси, правителството на Борисов на практика саботира усилията на ЕС за поставяне на трансатлантическите отношения на равноправна основа. Резултатът е печален и от двете страни

на Атлантика. Както коментира Ханс-Кристоф Бух от Дойчландрадио (10 май 2012 г.), безкрайните формуляри, високите такси, дългите опашки пред консулствата, строгите разпоредби за влизане в САЩ вкарват всеки кандидат за виза в ролята на заподозрян престъпник, слагайки го на едно стъпало с терористи. И не е учудващо, добави Бух, че „днес Америка е по-необичана от всякога“.

Специален интерес САЩ проявяват към сътрудничеството с България в *областта на отбраната и сигурността*, които по думите на посланик Джеймс Пардю са „ключови за американските приоритети“. Стартиралото през 1996 г. сътрудничество включва: реформиране на отбраната, модернизация на въоръженията, изграждане на специализирани способности в рамките на НАТО, адаптация на комуникационната информационна система към стандартите на Алианса, навигационна модернизация на летища, логистични проекти, изграждане на национален военен команден център, ефективни гражданско-военни отношения, както и образователни програми за военни и цивилни, през които преминаха стотици българи, като много от тях получиха впоследствие назначения на ключови длъжности в държавното управление. България бе включена в програмата „Международно военно финансиране“, която бе определена от посланик Пардю като „важно външнополитическо средство за защита на интересите на САЩ по света“. А към българското Министерство на отбраната беше задействан Офис за военно сътрудничество, поел по предложение на посланика на САЩ управлението на програмите „Международни военни продажби“ и „Международно военно образование и обучение“. След като получиха безвъзмездно военните бази в Граф Игнатиево, Безмер и Ново село заедно с големи военни складове в Айтос, САЩ разположиха там специални американски части и тежка бойна техника. Само няколко месеца след подаряването на военните бази, у нас пристигна ко-

мандващият Сухопътните сили на САЩ в Европа ген. Дейвид МакКиернън на „рутинно посещение“. Всъщност бе подписано секретно споразумение под кодовото название „Мисия Изток“ за създаване на нова българско-американска структура за оперативно-тактическо планиране и материално-техническо обезпечаване на бойни операции извън нашата територия. Това секретно звено е ръководено от създадената преди това аналогична структура в Анкара под името ЖУСМАТ, преименувана впоследствие на ОДС (Офис за сътрудничество в областта на отбраната). Във военното сътрудничество с България САЩ виждат не само стратегическата изгода, но и възможност за извличане на икономически дивиденди. Показателна в това отношение бе сагата около избора на нов боен самолет за Българските военновъздушни сили. След като експертите оформиха своето предпочитание към шведските Gripen, в свое изявление от Вашингтон (!) председателят на парламентарната група на ГЕРБ Цветан Цветанов (учител по физическо възпитание по професия) обяви, че изборът на бойни самолети за българската авиация ще бъде не експертен, а политически, с което даде ясно да се разбере ориентацията на управляващите към американските F-16. В разрез с елементарните правила на подобна процедура представители на управляващите започнаха да лобират открито в медиите в посочената от Цветанов посока. Но тъй като желаният резултат продължаваше да изглежда несигурен, последва посещение в България на заместник-държавния секретар на САЩ Джон Съливан. И беше задействан самият премиер Борисов (пожарникар по професия), който открито заяви, че не искал да се намесва в избора, но най-подходящи били американските F-16. Направеният през декември 2018 г. избор на американските самолети демонстрира на кого повече държат управляващите – на САЩ или на ЕС, и това предизвика остра реакция от шведска страна. Швеция изрази „голямо

разочарование и тревога“ от едностранното прекратяване на преговорите за закупуване на изтребители Gripen, при положение че: в рамките на ясно дефинирана тръжна процедура, съдържаща набор от прецизни критерии, българското Министерство на отбраната е стигнало до заключение, че Gripen е най-способната платформа по отношение на оперативната ефективност; шведската оферта е значително под зададения бюджет, одобрен от българския парламент, като по този начин остава съществен резерв за покупка на оръжие и оборудване; шведският Gripen е напълно съвместим с НАТО. При конфузния избор на по-скъпата американска оферта вицепремиерът и министър на отбраната Красимир Каракачанов обяви, че българската страна щяла да настоява САЩ да намалят цената на предлаганите самолети. Ако позицията на Швеция може да бъде представена от някои като болезнена реакция на засегната заинтересована страна, то внимание безусловно заслужава становището на президента на България ген. Румен Радев, който, като топ летец на страната, е летял и на двата вида самолети и срещу тях. Радев изрази разочарование от това, че политици и държавници не са запазили необходимото мълчание, докато трае тръжната процедура, с което опорочиха конкурса. Победителят бе обявен в разрез с правилата на процедурата на Министерския съвет и на Народното събрание, като бе поет и ангажимент да се надплати огромна сума. Това е „троен удар по България“, наблегна президентът и уточни: първо, „ще похарчим много повече и за по-малко самолети“; второ, „това е удар по доверието на европейските партньори, които правителството използва като статисти в конкурса“; трето, „това е удар и по имиджа на нашите американски партньори, които в очите на българите печелят този конкурс с политически лобизъм, а не по правилата“. След провала на големите енергийни проекти – АЕЦ „Белене“, нефтопровода „Новорусийск –

Бургас – Александруполис“ и газопровода „Южен поток“, решението за закупуване на американски бойни самолети „засили убеждението, че България губи суверенитет и не е в състояние сама да взема стратегически решения“, констатира със загриженост президентът Радев.

В истински проблем на двустранните отношения се превърнаха множащите се искания на Вашингтон към София по основни въпроси на европейската здравна, енергийна и стратегическа сигурност, които не съответстват на българските, балканските и европейските интереси и едностранно обслужват американските интереси. След като президентът Барак Обама обяви (17 септември 2009 г.), че САЩ се отказват да настаняват *елементи на американската противовъздушна отбрана в Европа*, и на континента настъпи известно успокоение, неговата администрация се възползва от идването на власт на създадената по американско внушение ГЕРБ и на 13 февруари 2010 г. кабинетът „Борисов 1“ обяви готовност на България на територията ѝ да бъдат инсталирани прехващачи от американската противоракетна отбрана. Спаси ни само предпочитанието на Вашингтон към стратегически по-важните за САЩ Полша и Румъния. Но не бива да забравяме, че САЩ заложиха в Румъния на военновъздушната база „Девеселу“, отстояща само на 50 км от българската граница, и разположиха там елементи на американската противоракетна отбрана със земно базиране, включващи ракетен комплекс „Иджис“, център за оперативно управление на противовъздушната отбрана и мобилни батареи с ракети прехващачи „ЕМ-3 Стандарт“.

В годините на българския преход станахме свидетели на немалко *скандали с официални американски лица*. Посланикът на САЩ Ейвис Боулън заяви по време на семинар в Боровец по проблемите на демографската криза в България: „Вие не ни трябват повече от 4 милиона“, и вместо да бъде обявена за „персона нон грата“, при нейното от-

пътуване след поредния ѝ гаф²³ бе наградена от президента Петър Стоянов с най-високото държавно отличие за чужденци. Същата награда впрочем същият президент връчи и на американския ген. Уесли Кларк, Върховен главнокомандващ силите на НАТО в Европа по време на бомбардирането на СР Югославия (отстранен от длъжност преждевременно по настояване на Великобритания и Франция). Съединените щати подкрепиха претенциите на Република Македония за наличието на „македонско малцинство“ в България (1997 г.) и според ЦРУ у нас живеят над 200 хил. „македонци“. Един посланик на САЩ (Уилям Монтгомъри) обяви, че идва у нас с мисията да премахне разпоредбата на българската Конституция, забраняваща създаване на политически партии на религиозна и етническа основа, открито се обяви в защита на партията на българските турци и настоя за създаване на партия и на български „македонци“. А сегашният посланик Ерик Рубин се зае да се справи с традиционното русофилство на българите. Открито признание за провала на мисията на Негово превъзходителство г-н Рубин е рестартирането на американското радио „Свободна Европа“ на български език (21 януари 2019 г.). То бе закрито през 2004 г., когато във връзка с приемането на България в НАТО и очертаващото се присъединяване към ЕС Вашингтон реши, че страната ни е интегрирана трайно и безвъзвратно в Запада. Но тъкмо оттогава се забелязаха нарастване на влиянието на Русия в българското общество и ръст на антиамериканските настроения в него. Надеждите да се спре и обърне тази тенденция, сега се възлагат на „Свободна Европа“ с централа в Прага, в която над 1000 журналисти работят в над 20 европейски държави. Вмес-

²³ Става дума за изявлението ѝ по телевизия „7 дни“: „На мен не ми изглежда АОК да е терористична армия“, след като т.нар. Армия за освобождение на Косово беше в списъците на ООН, ЕС, САЩ и ЦРУ на терористичните организации.

то излъчваното някога радио сега „Свободна Европа“ предлага видео, аудио, текст и коментари в различни формати на собствен сайт и в социалните мрежи. Ръководител на българската редакция стана Иван Бедров, изявявал се напоследък с коментарите си в „Дойче Веле“, главен редактор – българската еврейка Татяна Ваксберг, а членове на редакцията – Полина Паунова, Борис Митов, Ивайло Везенков, Елица Симеонова и Теодора Бързакова.

Зачестиха *намесите на САЩ във вътрешните работи на България*: в парламентарните и президентските избори, в определянето на курса на политически партии, в покровителството на протестантски секти. Получилият от правителството на Луканов привилегировано положение американски финансов спекулант и филантроп Джордж Сорос²⁴ се вживя в ролята на лидер на целия български неправителствен сектор. Вплетеното в неговата Фондация „Отворено общество“ „Отворено образование“ изгради образователни структури, паралелни на държавните, и се опита да диктува реформите в българското средно образование. Финансираните от Сорос многобройни неправителствени организации се опитаха да овладеят ръководството на Съюза на българските фондации и сдружения и след като не успяха, демонстративно напуснаха Съюза, причинявайки тежко разцепление в българския неправителствен сектор. Американски дипломатически представители си позволяват упреци към България в разрез с дипломатическия си статут. През 2018 г. посолството на САЩ в България излезе с официална декларация по повод на поредното провеждане на Луков марш в София.

Вашингтон прибегна и до *политическо инженерство в България*, което излезе наяве след падането на правителството на Костов от власт и последвалата маргинали-

²⁴ По настояване на български неправителствени организации привилегированият статут на Фондация „Отворено общество“ на Сорос бе премахнат от правителството на Жан Виденов.

зация на Съюза на демократичните сили. По внушение на американския посланик в България, както призна самият Бойко Борисов, бе създадена политическа партия с европейско наименование – Граждани за европейско развитие на България (ГЕРБ), но с проамериканска политика. За министър на външните работи в кабинета „Борисов 1“ бе поставен един младеж (Николай Младенов), който получи международна известност с публикуването в сайта „Уикилийкс“ на австралийския гражданин Джулиан Асандж секретни грами на американската дипломация. От тях се видя как Младенов чинно е уведомил държавния секретар Хилари Клинтън на частния ѝ сайт за предстоящото решение на Министерския съвет да се откаже от строителството на АЕЦ „Белене“. Американското разследване по случая показва, че вместо да уведоми за това Държавния департамент и президента Барак Обама, г-жа Клинтън е предоставила информацията на зет си, който има бизнес интереси в тази област. За всеки почтен човек това е скандал, но той се оказа голяма инвестиция в бъдещето на младежа. След падането на правителството Младенов получи назначение на висока длъжност в ООН (специален представител в Близкия изток). Случаят „Младенов“ изпълни и назначението си като нагледен пилотен проект за кариерно развитие, който незабавно бе последван от един друг младеж – Даниел Митов. От дългогодишен представител на Националния демократически институт на САЩ в Ирак, Либия, Украйна, Йемен, Тунис и други страни, включително негов представител в Брюксел, лобиращ за американските интереси в европейската интеграция, той се оказа министър на външните работи в кабинета „Борисов 2“ и продължи все така настървено да лобира за американския национален интерес. Точно този младеж Митов помогна на премиера Борисов да сътвори опозорилия България гаф с издигането на българска кандидатура за Генерален секретар на ООН (2016 г.). С голямо

закъснение правителството номинира единствения ни кандидат с реални шансове да бъде избран за дипломат № 1 на света – Генералния директор на ЮНЕСКО Ирина Бокова. Тази кандидатура обаче не устройваше САЩ и те задействаха своето задкулисие, най-вече Билдербергския клуб, германския канцлер Ангела Меркел и своето протеже Митов. И докато изборната процедура за Генерален секретар на ООН вървеше към своя край, кабинетът „Борисов 3“ номинира за този пост еврокомисарката от България Кристилина Георгиева, без да може да оттегли кандидатурата на Бокова. Така България смая света с две кандидатури, като обяснението на Борисов бе, че Бокова не се представяла според очакванията и успешната българска кандидатура ще бъде Георгиева. Това потвърди формираното се вече убеждение в ООН, че българското правителство не стои твърдо зад Бокова, което всъщност беше и една от най-важните причини тя да не получи подкрепата на някои членки на Съвета за сигурност на ООН. Въпреки фактическото ѝ дезавуиране от българското правителство, Бокова се представи значително по-добре от Георгиева и получи много по-голямо одобрение при окончателното гласуване на кандидатурите. Скандалът бе грандиозен и коментиран навсякъде по света. Най-кратката, точна и по народному оценка на случилото се бе: „Голям резил!“. Даде я не Генералният секретар на някоя от комунистическите партии в България, нито председателят на БСП, нито пък лидер на някоя от социалдемократическите партии, а последният монарх на Царство България и бивш министър-председател на Републиката Симеон Сакскобургготски, на когото Борисов в миналото беше частен охранител, без да се понаучи поне малко от него на изкуството на държавника. А унизената Кристилина Георгиева се видя принудена да се спасява от подмятията в Брюксел, подавайки си оставката като еврокомисар. Но беше приютена от своите отвъдокеански гос-

подари на високоплатена длъжност.²⁵ Случаят с Кристилина Георгиева трябваше нагледно да демонстрира, че САЩ умеят да ценят своите протежета и да им гарантират лично благополучие дори след пълен провал на поверената им мисия. За външен министър в кабинета „Борисов 3“ бе избрана Екатерина Захариева – дама без какъвто и да било външнополитически опит, но показала преданост към „Големия брат“, почти равна на тази на нейния патрон – президента Росен Плевнелиев, на когото бе началник на Кабинета. Поради двукратното преждевременно падане от власт на партията ГЕРБ САЩ започнаха да се съмняват в перспективността на своя български политически проект и подхванаха за всеки случай нов с бабуването при раждането на партията „Да, България“ на Христо Иванов. Въпреки изключително скъпата ѝ кампания при предсрочните парламентарни избори (2017 г.), тя не успя дори да влезе в парламента, но отвъдокеанската надежда, че инвестицията ще си заслужи парите, остава. Обръщам внимание на тези персонажи от текущата политика на Република България, тъй като те нагледно демонстрират оформения вече нов политически субект в обществения ни живот – неформалната партия от „йесмени“, чиито представители в огромната си част са деца

²⁵ Кристилина Георгиева е едно от най-доверените на американския политически и финансов елит български лица. Тя има 17-годишна кариера в намиращата се във Вашингтон Световна банка, а през 2014 г. Джордж Сорос ѝ връчи награда за принос в изграждане на „Отворено общество“. С американска протекция тя получи мисия в Брюксел като еврокомисар от България – по хуманитарните кризи в Европейската комисия на Жозе Мануел Барозу и като заместник-председател на Европейската комисия и еврокомисар по бюджета в Комисията „Юнкер“. След провала на кандидатурата ѝ за Генерален секретар на ООН тя се завърна във Вашингтон, където бе възнаградена с поста главен изпълнителен директор на Световната банка. След оставката на президента Джим Йон Ким – южнокореец с американски паспорт, на 1 февруари 2019 г. Кристилина Георгиева се оказа временно изпълняващ длъжността президент на Световната банка. По традиция постът президент на Световната банка се заема от американец.

на бившата комунистическа номенклатура, но в наши дни са формално разпръснати из различни официални политически партии – от крайната десница през центъра до крайната левица, и са готови на всичко, за да намерят място в списъка на посолството на САЩ в София на хората, които трябва да управляват „тази страна“.

Като връх на всичко САЩ прибегнаха и до *шпиониране на България* в широки размери. От предоставени от бившия консултант на Агенцията за национална сигурност (АНС) и сътрудник на ЦРУ Едуард Сноудън данни, отнасящи се към 13 август 2010 г., се видя, че американската АНС има на свое разположение 80 бази за електронно шпиониране, разположени в Централна и Южна Америка, Африка и Близкия изток, Азия и Европа, като една от тях е в България.

В експертните среди отдавна се смяташе, че САЩ се стремят да обвържат България с двете мюсюлмански държави членки на Организацията за ислямско сътрудничество (Турция и Албания), с ислямизирана Босна и Херцеговина и с религиозно и етнически обременената Македония. Тази теза получи, благодарение на едно недоразумение, потвърждение от най-висока инстанция. Действителната *американска визия за мястото на Република България* в организирания от Вашингтон „нов световен ред“ бе дефинирана по време на бомбардирането на СР Югославия в писмо на президента Бил Клинтън до косовските албанци (1999 г.). Пренебрегвайки неговия конфиденциален характер, те побързаха да го изкарат наяве, за да се похвалят с безусловната подкрепа на Вашингтон. В това писмо, написано в момент, когато САЩ се виждаха вече еднолични господари на света, Клинтън написа между другото следното: „Нашата военна кампания ще продължи, защото се ръководим от стратегията за окончателно и безвъзвратно премахване на православно-славянската хегемония на Балканите и в Централна Европа. Деструкцията на Сърбия и трайното присъединяване на Албания, Македония и Бъл-

гария към мюсюлманските ценности ще създадат нова обстановка на Балканите и в Европа. ЕС и САЩ трябва да унищожат докрай т.нар. национални икономики на държавите от региона, за да станат те неделима част от новия световен ред. Стимулирането на националното развитие, на националната самобитност трябва да отстъпят място на атлантическите критерии и ограничаването на националния суверенитет в бившите социалистически страни. Ние и нашите съюзници трябва да следваме стратегията, която да гарантира превеса на силите, обединяващи Югоизточна Европа, за да влезе тя в новия световен ред, в който няма и не ще има място за православно високомерие и славянско упорство и превъзходство (...)“. При толкова откровено признание за същинския смисъл на стратегията на САЩ спрямо България коментарът, както се казва, е наистина излишен. Само ще добавим, че изложената от Клинтън стратегия бе заложена в разработката на ЦРУ с кодово название „Зеленият пояс“, която се превърна в основа на разработката на турската МИТ „Ислямска дъга“.

През последните години се очерта и друг съществен проблем в двустранните отношения – включването на Република България в американската *Инициатива „Три морета“*, стартирана през август 2016 г. в Дубровник с участието на 12 държави, разположени между Адриатическо, Черно и Балтийско море (Австрия, България, Естония, Латвия, Литва, Полша, Румъния, Словакия, Словения, Унгария, Хърватия и Чешката република). На Втората среща на върха на участващите държави (Варшава, юли 2017 г.) се появи президентът Доналд Тръмп, за да даде нов стимул на Инициативата. Преследваните от американската Инициатива цели са: заместване на руския природен газ с американския шистов газ, превръщане на Полша в нов газов хъб на ЕС и блокиране на руско-германския проект за изграждане на газопровод „Северен поток 2“, за да бъде задълбочено разединението между Германия и Русия, между ЕС и Русия, както и меж-

ду държавите на самия Европейски съюз. А най-съществената спотаена цел е парирание на китайската Инициатива „16+1“, очертала включването на Китай в геополитическата битка между глобалните Суперсили за влияние в европейската зона на новите демокрации.

Определен проблем в актуалните двустранни отношения представлява *новата европейска стратегия и политика на президента Доналд Тръмп*.²⁶ В рамките на НАТО неговата администрация притиска европейските държави членки, включително бедна България, да се въоръжават. Тръмп открито напомни, че много от европейските натовски държави не изпълняват задължението си да отделят по 2 процента от brutния си вътрешен продукт за отбрана и че много от тях имат неизплатени дългове към САЩ за години назад. Дори нееднократно заплаши да оттегли едностранно САЩ от Северноатлантическия съюз. А политиката му по отношение на ЕС е направо скандална. Още в кандидатпрезидентската си кампания той открито подкрепи ориентацията на Великобритания към излизане от ЕС, а след като влезе в Овалния кабинет, настоява за „твърд Брекзит“. По време на срещата си с френския президент Еманюел Макрон в Белия дом (април 2018 г.) Тръмп го посъветва Франция да напусне ЕС и да сключи със САЩ двустранно търговско споразумение. А на 1 юли 2018 г. заяви, че „Европейският съюз вероятно причинява също толкова вреди, колкото Китай, само че е по-малък“, и добави: „Европейците имат през миналата година търговски излишък от 151 млрд. долара. А на всичкото отгоре ние харчим огромни суми за НАТО, за да ги защитаваме“. Коментирайки същия въпрос през януари 2019 г., До-

²⁶ Че става дума за наистина нова европейска стратегия на Тръмп, стана съвсем ясно през януари 2019 г. с оставката на заместник-държавния секретар на САЩ по европейските и евразийските въпроси Уес Мичъл. Обяснявайки пред медиите причините за оставката си, Мичъл заяви, че вече може да го направи, тъй като е изпълнил своите задачи: „разработване на европейска стратегия“ и подпомагане на новия държавен секретар Майк Помпео.

налд Тръмп отсече: „Не ми пука за Европа“. По същото време посланикът на САЩ в Берлин Ричард Гренел – един от най-близките на Тръмп дипломати, изпрати официални писма до няколко компании с предупреждение, че „всяка фирма, която извършва дейност в руския енергиен сектор (...), е заплашена да попадне под ударите на закона“ (под „закон“ Гренел разбира закона на САЩ, а не законодателството на Германия, регулациите на ЕС или пък международното право). По-нататък американският посланик поучително заяви, че фирмите, които участват в изграждането на газопроводите „Северен поток 2“ и „Турски поток“, „подкопават сигурността на Украйна и Европа“, и отново заплаши, че „това може да доведе до санкции“. Ще добавим и подхванатата през 2018 г. от Тръмп търговска война с Европа. Когато ЕС предложи да отпаднат напълно митата за автомобили, президентът на САЩ отхвърли тази идея с аргумента, че европейците са свикнали да купуват свои автомобили, а впоследствие заплаши с въвеждане на 25 процента мито за европейските коли. Администрацията на Тръмп притиска европейските съюзници на САЩ и по други, глобални въпроси. Въпреки предупрежденията на партньорите от Г-7 и на папа Франциск I Тръмп изпълни предизборното си обещание и обяви изваждането на САЩ от Парижкото споразумение за борба с вредната за климата човешка дейност от декември 2016 г., като изрази готовност за започване на преговори за по-изгодни за САЩ условия и евентуално за съвсем ново споразумение.²⁷ Това не разколеба ЕС, който, както обяви еврокомисарят по климата Ариас Канете, обединява силите

²⁷ Вашингтон прекрати незабавно поетите ангажименти като страна по споразумението, включително финансирането на Конвенцията на ООН за климата и международните програми в тази сфера. Но едва три години след подписването на Парижкото споразумение, т.е. през декември 2019 г., САЩ могат да уведомят другите страни по него за решението си да го напуснат, което става факт една година след това, т.е. през декември 2020 г., когато САЩ ще се наредят до единствените две държави, неподписали споразумението: Никарагуа и Сирия.

си с Китай за продължаване на работата по изпълнение на Парижкото споразумение. По същия начин Тръмп извади едностранно САЩ от Ядреното споразумение с Иран от 2015 г. Но разочарованите европейци, както обяви Върховният представител на ЕС по външните отношения и сигурността Федерика Могерини, решиха да създадат заедно с Китай и Русия специален фонд за покриване на загубите на фирмите, развиващи дейност в Иран, от новите американски санкции. И през януари 2019 г. Франция, Великобритания и Германия учредиха в Париж Инструмент в подкрепа на търговския обмен (ИНТЕКС), отворен за участие и за другите държави от ЕС, който ще подпомага европейските компании да заобиколят американските санкции срещу Иран. Тръмп заплаши САЩ да напуснат и Световната търговска организация, ако тя не бъде реформирана по начин, който да премахне „преференциите за Китай“ и „несправедливото отношение към САЩ“.²⁸ В отговор на тази протекционистична политика ЕС финализира свое Споразумение за икономическо партньорство с Япония, влязло в сила на 1 февруари 2019 г. С него бе създадена най-голямата в света зона за свободна търговия, която обхваща 635 млн. души и покрива около една трета от световната икономика.²⁹ Администрацията на Тръмп предприе безпрецедентна атака и срещу Международния наказателен съд в Хага. По повод на намерението на съда да разследва американски военни в Афганистан и да приеме искането на Палестинската автономия за разследване срещу Израел, съветникът на президента по национална-

²⁸ Световната търговска организация, създадена през 1995 г., е със седалище в Женева и включва 160 държави членки.

²⁹ Съгласно споразумението Япония премахва митата за 94 процента от целия внос от ЕС, включително за 84 процента от селскостопанските и рибните продукти. От своя страна ЕС премахва митата за 99 процента от вноса от Япония и в рамките на преходен период ще отмени митата и върху японската битова електроника, автомобили и камиони. Споразумението включва и взаимните ангажименти по Парижкото споразумение за климата.

та сигурност Джон Болтън го нарече „незаконен съд“, заяви, че тази международна институция е „неефикасна, безотговорна и определено опасна“, обяви, че „Международният наказателен съд вече е мъртъв“, и заплаши неговите съдии и прокурори със санкции, ако се заемат с разследване на граждани на САЩ, Израел или други американски съюзници (10 септември 2018 г.). Но ЕС продължава да стои твърдо зад Международния наказателен съд, на който гледа като на едно от върховите постижения на съвременното международно право. Администрацията на Тръмп депозира на 2 февруари своето 6-месечно предизвестие за едностранно суспендиране на американско-руския Договор за ликвидиране на ракетите със среден и малък обсег на действие от 1987 г.³⁰ и блокира преговорите за подновяване на американско-руския Договор за ядрено разоръжаване СТАРТ 3, чийто срок изтича в края на 2020 г. Трябва да сме наясно, че глобалната политика на Тръмп има пряко отражение върху развитието на България. Не някой друг, а министърът на финансите в кабинета „Борисов 3“ Владислав Горанов публично призна (25 октомври 2018 г.), че опитът на САЩ за налагане на проекционизъм и агресивното и провокативното им поведение по отношение на останалите държави с развити икономики крият много рискове за българската икономика и за републиканския ни бюджет.

³⁰ Аргументът на Вашингтон е, че от началото на XXI в. Москва развивала нова ракетна система в нарушение на договора. Кремъл категорично отхвърли отправените обвинения и на свой ред обвини САЩ в нарушение с разполагането в Румъния на противоракетна отбрана, включваща забранени от договора ракетни установки. Същевременно Москва предупреди ЕС, че ако в Европа бъдат разположени американски ракети със среден и малък обсег, Русия ще вземе ответни мерки. В края на януари 2019 г. новоназначеният заместник-държавен секретар по контрола над въоръженията и международната сигурност Андреа Томпсън обяви, че намерението на САЩ едностранно да се оттеглят от Договора за ракетите със среден и малък обсег на действие, получило „пълната подкрепа“ от Генералния секретар на НАТО и от „нашите партньори“.

През 2007 г., във връзка с приемането на страната ни в ЕС, един от най-способните български политолози – проф. Огнян Минчев, заяви, че България вече има „нов Голям брат“ – Европейския съюз. Практическата външна политика след това обаче не донася потвърждение на изявлението на проф. Минчев. Редуващите се в управлението на страната държавници са твърде плахи в отстояването на българските, балканските и европейските интереси пред известната със своята арогантност и отмъстителност световна Суперсила. Това обаче не може да оправдае липсата на политическа воля за адекватни действия. Ето един характерен пример за възможността при необходимост българският национален интерес да бъде категорично защитен. Въпреки натиска на САЩ и още нефинализираното членство на България в НАТО премиерът Симеон Сакскобургготски отказа да подпише предлаганото от Вашингтон споразумение за предоставяне на имунитет на американските граждани в чужбина пред Международния наказателен съд (2002 г.). Раздразнението наистина беше огромно и в отговор САЩ незабавно обявиха, че няма да предоставят на България обещаната военна помощ. Но само след няколко месеца те решиха помощта все пак да бъде предоставена (2003 г.). Примерът показва, че на САЩ неизбежно ще им се налага да се съобразяват с приоритетите на българската външна политика, особено когато те прозритчат от ангажиментите на страната към ЕС и управляващите имат политическа воля да ги отстояват.

Ако иска да бъде адекватна на българските, балканските и европейските интереси, политиката на България към САЩ следва да отчита и *геополитическите стремежи на Вашингтон в Евразия*. Придържайки се към убеждението, че който владее Евразия, контролира света, американската стратегия след Студената война отдаваше приоритет на Средиземноморския регион и на Централна Азия като „възлови пунктове“, свързващи Европа, Азия и

Африка. Това предопредели развитието на стратегията на Вашингтон на този материк в две направления: от Европа към европейските бивши съветски републики с цел оказване на натиск върху Русия; от Средиземно море към новите постсъветски държави в Централна Азия, за да разцепи Евразия. Своеобразни нейни допълнения бяха стремежът към вбиване на клин между Южна Европа и Северна Африка, разширяването на „кризисната дъга“ от Близкия изток до Централна Азия, както и засилването на контрола върху Северна Африка и Близкия изток. Особено място се отредяваше на идеята „Евразийски Балкани“ – за дестабилизиране и балканизирание на централноазиатските държави и използването им като клин между Русия и Китай. Всички действия на Вашингтон бяха и са насочени към увеличаване и задълбочаване на кризите в Евразия като средство за запазване на американската хегемония. Но американската военна мощ се изтощаваше във войните срещу Афганистан, Ирак, Либия и Сирия, а САЩ бяха изненадани от неочаквани препятствия: възраждането на Русия и укрепването на нейните позиции в глобален план, евразийската политика на Москва в Централна Азия, руско-китайското сближаване, парирането на някои американски опити за „цветни революции“ със съвместните усилия на Москва и Пекин, впечатляващия възход в геоикономическата и геофинансовата сфера на Китай и Индия, стремежа на Италия и Турция да се освободят от американската опека чрез укрепване на връзките с Русия. Съзнаването на действителните цели на Вашингтон спрямо Евразия отвежда все повече западноевропейски анализатори към идеята за евразийска интеграция и създаване на общо пространство от Брест до Владивосток като надеждно средство за париране на американската стратегия и осигуряване на условия за мирно, спокойно и успешно развитие на Евразия.

Препоръчителна литература

Аврамов, Д. Тайни споразумения със САЩ въвличат България в чужди войни. – В: *Сигурност*, 2016, кн. 9, с. 26 – 29.

Аврейски, Н. Военните заплахи за ЕС: митове и реалност. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 2, с. 45 – 63.

Аврейски, Н. Голямото предизвикателство пред националната сигурност на България. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 6, с. 5 – 29.

Аврейски, Н. Идеята за „Запада“: генезис, преформулиране, криза и разпад. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 2, с. 146 – 163.

Аврейски, Н. САЩ и Европа. Европейската политика на Вашингтон. В. Търново, 2013.

Аврейски, Н. Конкуренцията в съвременната европейска архитектура на сигурността. – Във: *Военен журнал*, 2006, кн. 3, с. 75 – 85.

Алджери, Ф. Перспективите на ЕС за глобално лидерство. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 1, с. 68 – 75.

Антонов, Р. Великите сили и международното право: опитът от балканските конфликти. – В: *Международни отношения*, 2005, кн. 1, с. 85 – 92.

Атали, Ж. Хилядолетие. Очерк за бъдещето на света. София, 1992.

Аш, Т. Свободният свят. Америка, Европа и изненадващото бъдеще на Запада. София, 2005.

Байерли, Д. Трансатлантическа трансформация. България, САЩ и НАТО. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 1 – 2, с. 37 – 42.

Балканите в политиката на големите държави: САЩ, ФРГ, Англия, Франция. София, 1995.

Бендоу, Д. Клубът на разбитите сърца: шестима съюзници, с които САЩ трябва да скъсат. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 2, с. 104 – 109.

Бжежински, З. Втори шанс. Трима президенти и кризата на американската суперсила. София, 2007.

Бжежински, З. Стратегическата визия. Америка и кризата на глобалната сила. София, 2012.

Бъроуз, М., Р. **Манинг**. Обърнатият триъгълник САЩ – Русия – Китай и промяната на сегашния световен ред. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 6, с. 84 – 88.

Бюкенън, П. Съединените щати стават все по-зависими от останалия свят. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2008, кн. 2, с. 186 – 190.

Вайс, Ж. Смъртоносният триъгълник – САЩ, Европа и Близкият изток. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2005, кн. 2, с. 137 – 140.

Величков, Й. Американската външна политика 1990 – 2005 (От лидерство към хегемонизъм). София, 2005.

Величков, Й. Векът на престъпните безумия (1912 – 2012). Равносметката на едно провалено столетие. София, 2016.

Вестаг, О. Илюзорната победа на Америка в студентата война. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 173 – 177.

Гелева, Е. Асиметричната война на САЩ срещу Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 1, с. 29 – 33.

Гиндев, Е. Съвременен поглед върху световното задкулисие и неговата проекция в България. – В: *Международни отношения*, 2010, кн. 1 – 2, с. 5 – 28.

Грациани, Т. Геополитическите напрежения в многополюсния свят: САЩ срещу Евразия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 5, с. 155 – 159.

Дациано, Л. Европа и Русия трябва да се обединят срещу натиска на САЩ. – В: *Геополитика*, 16 август 2017.

Десини, П. Сблъсъкът между стратегическите визии на САЩ и Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 4, с. 96 – 100.

Джиралди, Ф. Вашингтон върви към гореща война с Москва и Пекин. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2019, кн. 1, с. 132 – 136.

Доброхотов, Л. Кризата на американската външна политика. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 2, с. 97 – 115.

Дюлгерова, Н. България в геостратегическия пъзел ЕС – САЩ – Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 3, с. 38 – 44.

Ендал, Ф. Геополитическите измерения на Инициативата „Три морета“ – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 79 – 85.

Енгелхард, Т. (Не)американският век. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 6, с. 77 – 82.

Зиглер, Ж. Новите господари на света и тези, които им се противопоставят. София, 2003.

Зюсе, Е. Как и защо САЩ рестартираха Студената война. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 4, с. 125 – 130.

Кеворкян, К. Истории за панталони. – В: *Уикенд*, 5 – 11 януари 2019.

Кейган, Р. За рая и силата. Америка и Европа в новия световен ред. София, 2003.

Кейган, Р. Завръщането на историята и краят на мечтите. София, 2008.

Кенеди, П. Възход и падение на Великите сили. Икономически промени и военни конфликти XV – XX век. Т. 1 – 2. София, 1997.

Клеър, М. Проблемите на залязващата суперсила. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 5, с. 85 – 89.

Корн, Т. Четвъртата световна война като война от четвърто поколение. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 3, с. 141 – 149.

Купчан, Ч. Краят на американската ера. Външната политика на САЩ и геополитиката на XXI век. София, 2004.

Маккой, А. Залязващата империя. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 2, с. 119 – 129.

Маккой, А. Тъжното бъдеще на американската империя. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 2, с. 186 – 191.

Маринов, С. Последниците от възможното денонсиране на „ракетния договор“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2019, кн. 1, с. 74 – 83.

Начев, Й. Концепцията за „меката сила“ в американската външна политика. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 119 – 137.

Петев, П. Европейската политика на САЩ след Студената война. София, 2001.

Петрова, Н. Индия и Европа през XXI век. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 3, с. 120 – 122.

Пиерачини, Ф. Залязващата империя: руско-китайската стратегия за съдържане на САЩ. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 103 – 118.

Поч, Р. НАТО или европейска система за сигурност? – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 1, с. 96 – 100.

Примаков, Е. Светът след 11 септември и нахлуването в Ирак. София, 2003.

Пфаф, У. Съединените щати като генератор на несигурност. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 2, с. 110 – 118.

Рийд, Т. Съединени европейски щати. Новата Суперсила или краят на американското господство. София, 2005.

Рифкин, Д. Европейската мечта. Как бъдещето на Европа засенчва Американската мечта. София, 2005.

Робъртс, П. Кризата на „умната сила“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 1, с. 138 – 141.

Розоф, Р. Базите на САЩ в Източна Европа и руската реакция. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 1, с. 74 – 84.

Розоф, Р. НАТО, ПРО и новата руска военна доктрина. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 2, с. 67 – 75.

Самуилова, С. Американските програми за помощ на Източна Европа: между очакванията и реалността. – В: *Историческо бъдеще*, 2017, кн. 1 – 2, с. 61 – 79.

Санчес, А. България, американските бази и Черноморската геополитика. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 6, с. 59 – 62.

Сардар, З., М. Дейвис. Защо хората мразят Америка? София, 2003.

Сол, Д. Крахът на глобализма и повторното изобретяване на света. София, 2009.

Сорос, Д. Ерата на погрешимостта. Последниците от войната с тероризма. София, 2007.

Стеф, Р. Русия и Америка в битка за Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2009, кн. 6, с. 64 – 71.

Стефанов, Г. Теория на международната сигурност. София, 2005.

Стефанов, Н. НАТО и американската система за ПРО като фактор за (не)сигурност в Източна Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 4, с. 43 – 49.

Стоименов, С. За сляпото покорство и безропотното подчинение на българския генералитет. Размисли по казуса “Кой ще ни пази от пазителите ни?” – В: *Сигурност*, 2019, януари – февруари, с. 38 - 41.

Стойков, М. Аспекти на трансформацията на системата за сигурност. София, 2007.

Трифонов, В. Европейската отбрана като ябълка на раздора. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 2, с. 64 – 66.

Тод, Е. Залезът на империята. Разпадането на американската система и войната срещу Ирак. София, 2003.

Тодоров, Ц. Новият световен безпорядък. Размисли на един европейец. София, 2003.

Тренин, Д. Големият геополитически триъгълник: Китай – Русия – САЩ. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 3, с. 71 – 81.

Уитни, М. Вашингтон vs. „Голяма Европа“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 4, с. 65 – 70.

Хайтов, С. НАТО като елемент на американската „хибридна дипломация“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 2, с. 111 – 120.

Хиро, Д. Защо вече никой не се съобразява със САЩ? – В: *Геополитика & геостратегия*, 2013, кн. 6, с. 62 – 68.

Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. София, 2000.

Цеков, И. Нови тенденции в американската външна политика след последните президентски избори. – В: *Международни отношения*, 2017, кн. 1, с. 79 – 88.

Чомски, Н. Имперски амбиции. Разговори за света след 9/11. София, 2006.

Чопрад, А. Американската глобална стратегия и мястото на Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 1, с. 159 – 164.

Чопрад, А. Русия като препятствие по пътя към Глобална Америка. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2012, кн. 6, с. 101 – 107.

Шмит, Х. Силите на бъдещето. Световните победители и губещи в утрешния свят. София, 2006.

Шуър, М. Имперската надменност. Защо Западът губи войната с тероризма? София, 2007.

ТЕМА 5

БЪЛГАРСКО-РУСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ НА СЪВРЕМЕННИЯ ЕТАП

Третата глобална сила с международно признати интереси на Балканите е Русия. Отношенията на България с Русия не се основават на чисто икономически и политически интереси, а по-скоро на дълбоките исторически, духовни и културни връзки между двата народа. Те се характеризират с *изключително висока степен на емоционалност* на равнище обществено мнение. Емоциите имат своите корени в общите славянски корени, общата източноправославна религия, общото кирилско писмо, над хилядолетните политически, военни, икономически и културни връзки между двете източноевропейски държави. Неизличими в паметовата матрица на българите са оправданите надежди, че единствената славянска и православна държава, извоювала си статут на Велика сила, ще донесе освобождение от почти петвековното османско иго. Отношенията с освободителката отбелязаха още по-висок емоционален заряд след настъпилото към края на XIX в. дълбоко разделение в българското общество на русофили и русофоби. След Първата световна война това същностно обществено противоречие се видоизмени и получи вида на сблъсък между левица и десница. Почти заглъхнали в годините на комунистическото управление като резултат от идеологическия диктат, след краха на комунистическия режим филството и фобството възкръснаха. Във връзка с преориентацията на външнополитическия курс на Република България от Изток на Запад и с активната подкрепа на заинтересовани западни сили русофобите предприеха тотално настъпление, в което се включиха общественици, учени, дипломати, политици и държавници. Инвестирани бяха огромни сили и средства за пренареждане на минало-

то и на колективния спомен на българите за него. Така българско-руските отношения се превърнаха в заложник на политическите борби у нас и през годините лъкатушеха от явно русофилство до открито русофобство, принасяйки в жертва собствените ни национални интереси.

На политическо равнище у нас също има *две Русии*. Едната е на президента Борис Елцин, на готвения за негов приемник Борис Немцов и на сегашния опозиционер Алексей Навални, представяни от някои български политически сили като убедени демократи, които искат да превърнат Русия в модерна и правова държава, а от други – като продажни ръководители, които в името на собственото си благополучие са заложили националните интереси на страната си в чужди столици. Другата Русия е на премиера акад. Евгений Примаков, президента Владимир Путин и работещия в тандем с него Дмитрий Медведев, които някои политически сили у нас възприемат като спасители на Русия, а други – като ретроградни държавници, които теглят страната си към автократизъм.

В този емоционален и политически контекст отношенията на Република България с Русия се отличаваха със *силни колебания*, произтичащи от редуването във властта у нас на различни политически сили с различни външнополитически визии за бъдещето на страната и с различни представи за самата Русия.

Република България започна да изгражда отношенията с Руската федерация още при нейното възникване, но на антисъветска основа. След посещение в София на вицепрезидента на САЩ Дан Куейл и на Генералния секретар на НАТО Манфред Вьорнер България стана първата европейска нова демокрация, която денонсира Договора за дружба, сътрудничество и взаимопомощ със Съветския съюз, подписан през 1948 г. и подновен през 1967 г. (1 август 1991 г.), и с подкрепа на президента д-р Желю Желев за руския президент Борис Елцин по време на опита за

комунистически преврат в Москва (21 август 1991 г.). Въпреки че Руската федерация се объяви за правопреемник на СССР (и впоследствие бе призната като такъв от ООН), по искане на президента Желев по време на работното му посещение в Москва (23 октомври 1991 г.) бе подписан *Протокол за установяване на дипломатически отношения*, както и Споразумение за търговско и научно-техническо сътрудничество и междуправителствено Споразумение за плащанията.

След разпадането на СССР и заемането на неговото място в Съвета за сигурност на ООН от Русия, при посещението на външния министър Стоян Ганев в Москва (юли 1992 г.) бе подписан Протокол за консултации между двете Министерства на външните работи. При официалното посещение на руския президент Борис Елцин в София (август 1992 г.) бе подписан основополагащ *Договор за приятелски отношения и сътрудничество*, поставил двустранните отношения на нова, равноправна основа, както и Военно споразумение за сътрудничество за срок от 10 години. Договорът предвижда задължение двете страни да не допускат територията им да се използва за нападение или други насилствени действия срещу другата договаряща се страна. Той е с 10-годишен срок на действие и възможност за автоматично продължаване на всеки следващи 5 години, ако не бъде денонсиран от някоя от тях. По силата на постигната спогодба, през август 1992 г. бе създадена Междуправителствена българско-руска комисия за търговско-икономическо и научно-техническо сътрудничество, като към нея започнаха да функционират различни работни групи.

Но *правителството на Филип Димитров* свали отношенията с Русия от приоритетите на българската външна политика, а министърът на външните работи Стоян Ганев, макар да беше съветски възпитаник, си позволи публично да объяви намерие да съди СССР за нанесените

на България щети. Резултатът от подобни непремерени изказвания и действия на правителството бе усложняване на двустранните отношения.

В опита си да поправи нещата и да потърси баланс във външната политика, премиерът и външен министър *проф. Любен Беров* предприе официална визита в Москва (април 1993 г.), където договори сътрудничество в усвояването на газовото находище в Ямбург и постигна други договорености: Споразумение за сътрудничество в областта на културата, образованието и науката, Спогодба за борба с организираната престъпност и Споразумение за избягване на двойното данъчно облагане по отношение на данъците върху доходите и имуществото. Кабинетът „Беров“ въведе през същата година заверени покани при частни и бизнес пътувания на руски граждани в България. Сключеният малко по-късно Договор за насърчване и взаимна защита на инвестициите (8 юни 1993 г.) влезе в сила едва на 19 декември 2005 г., което е красноречиво доказателство за последвалите трудности в българско-руските отношения.

Кабинетът „Виденов“ отново превърна отношенията с Русия в приоритет на външната политика, като се опита да им придаде прагматизъм в името на уреждането на проблема за митата на българските стоки на руския пазар и вноса на енергоресурси. Постигнато бе споразумение за руския дълг към България (1995 г.), фиксиран на 100 млн. долара, като се предвиждаше 52 млн. да бъдат изплатени чрез доставки на оборудване за Металургичния комбинат „Кремиковци“ и 48 млн. – чрез военни доставки (52-та млн. бяха изплатени, но споровете за останалите 48 млн. се проточиха, докато се намери прагматично решение). При посещението на премиера Виктор Черномирдин в София (1995 г.) бяха подписани Съвместна декларация за развитие на икономическото сътрудничество и 15 споразумения в различни стопански и търговски сфери. От

своя страна Виденов предприе две визити в Русия. По време на първата (септември 1995 г.) бе подписана нова Консулска конвенция. При второто му посещение (март 1996 г.) Русия дари на България солидна пратка тежко оръжие (100 танка Т-72, 100 бойни машини за пехотата и 12 ударни хеликоптера Ми-24) и предложи 400 млн. долара помощ във вид на технически кредити срещу едноединствено условие: неучастие на България в Северноатлантическия пакт. Настояването на Москва България да не влиза в НАТО, се превърна в един от „подводните камъни“ при опита на Виденов да придаде мащабност на отношенията с Русия. А и самата Русия, поради съмненията си накъде ще тръгне България, не пожела да постави двустранните отношения на делова икономическа основа. Възникнаха и сериозни противоречия за българско-руския концерн „Топенерджи“, в който бяха заплетени икономически интереси и партийни разпри. На трудности се натъкнаха и преговорите за изграждане на нефтопровод „Новоросийск – Бургас – Александрополис“ поради предлагания дял на България, възприет от Виденов като незадоволителен. Твърде чувствителен за двете страни се оказа и проблемът за оръжейната търговия. А по повод на дебатите за гарантиране на българската национална сигурност, като на шега руският президент Борис Елцин подхвърли предложението Република България да влезе в Общността на независимите държави – една неуместна оферта, която предизвика незабавен официален протест на правителството на Виденов. В сериозен проблем се превърна и съпротивата на президента д-р Желев, който от САЩ (!) обвини правителството на Виденов, че иска да създаде „православна ос“. Разделението на управляващите по отношение на Русия бе демонстрирано с участието на България с две делегации (правителствена и президентска) на тържествата в Москва по случай Деня на победата над фашизма (9 май 1995 г.).

През април 1997 г., по време на служебното правителство на Стефан Софиянски, приключи работата по изпълнение на Споразумението за двустранните между-държавни и междуправителствени договори, сключени през периода 1945 – 1991 г.

По време на *управлението на доц. Иван Костов* бяха направени някои опити за уреждане на насъщни открити проблеми в двустранните отношения, най-вече за транзита и цената на природния газ, правото на Русия върху бившите съветски имоти в България, участието на руснаци в българската приватизация. По време на посещението на президента Петър Стоянов в Москва (август 1998 г.) беше подписано Споразумение за начина на изплащане на външния дълг към България, предвиждащо това да стане във вид на резервни части за българската авиация, като от своя страна България пое задължението да пререгистрира имотите на бившия СССР на името на Руската федерация. Резултатът от последвалото през 1999 г. посещение на руския външен министър Игор Иванов в София бе сведен до подписания Меморандум за сътрудничество и консултации между двете Министерства на външните работи. Твърде скромни се оказаха и резултатите от посещението на премиера Иван Костов в Москва (юни 1999 г.) – подписани бяха Споразумение за сътрудничество и взаимна помощ в борбата с незаконните финансови операции и Меморандум за сътрудничество между двете Министерства на правосъдието. Усилията на българските управляващи от началото на 2001 г. да наложат „нов цивилизационен избор на България“, доведоха до срыв в двустранните отношения във всички области. Отношенията с Русия бяха идеологизирани и министри правеха неуравновесени и дори арогантни изявления по адрес на Русия. В тази обстановка бе възродено русофобството от края на XIX в. със свойственото му демонизиране не само на Руската държава, но и на руснаците като нация. Тотал-

ното отрицание на Русия стигна до характеризирането на Освобождението от османското владичество със силата на руското оръжие като вредно за българската национална кауза. Поставен бе знак на равенство между Царска Русия, болшевишка Русия и съвременна Русия. Открити останаха въпросите, свързани с митата, акцизите, лицензите, търговията, строителството, медицината, цената на природния газ, изграждането на нефтопровода от Новорусийск през Бургас до Александрополис, както и задълженията от времето на Съвета за икономическа взаимопомощ и Организацията на Варшавския договор. В резултат на това бе прекъснато нормалното снабдяване на България с руски суровини, енергоносители, оръжия, военни технологии и промишлени стоки, като бяха загубени заети от десетилетия от български продукти ниши на огромния руски пазар. Стигна се дотам след връчването на акредитивните писма на българския посланик в Москва руският премиер Михаил Касянов за откаже да го приеме (май 2000 г.). А през 2001 г. руският дял в българския износ се срина до мизерните 2 процента.

Възможност за рестартиране на отношенията с Русия се оформи през 2001 г. със спечелването на парламентарните избори от НДСВ, а на президентските – от лидера на БСП Георги Първанов. С идването на власт на *правителството на Симеон Сакскобургготски* отношенията с Русия започнаха бавно да се нормализират. На 25 януари 2002 г. в София беше организиран Форум „България – Русия“ с участието на над 100 представители на български институции, фирми и обществени организации. През февруари 2002 г. бе подписан Меморандум за изплащане на руския дълг към България, изчислен на 88,5 млн. долара и платим за срок от три години (през следващата година бе договорено 49,5 млн. от него да бъдат изплатени в брой вместо с доставки на ядрено гориво). На 5 март 2002 г. в София беше подписана Спогодба за взаимните пътувания на гражда-

ните, предвиждаща облекчения за туристическите пътувания, пътуванията от хуманитарен характер, както и благоприятни визови условия за бизнеса и за международните превозвачи, държавните служители, участниците в културни, образователни, научни и спортни събития. По време на посещението на премиера Сакскобургготски в Москва (юни 2002 г.) бяха подписани Допълнителен протокол към Спогодбата за регулиране на взаимните финансови претенции между двете страни и Програма за сътрудничество между Министерствата на културата. В знаково събитие за възхода на двустранните отношения се превърна откриването на Дома на Москва в София по време на гостуването на московския кмет Юрий Лужков (9 декември 2002 г.). През същата 2002 г. кабинетът „Сакскобургготски“ взе решение за възобновяване на спрения през 1990 г. проект за изграждане на АЕЦ „Белене“. Своеобразна кулминация бе държавното посещение на президента Владимир Путин в България (1 – 3 март 2003 г.), когато в Националния дворец на културата бяха проведени Дни на руската култура в България и подписани 10 двустранни документа, сред които: Меморандум за дългосрочно сътрудничество в областта на транзита на природен газ за периода след 2010 г., Меморандум за разработване на дългосрочни програми за сътрудничество в областта на енергетиката, Меморандум за сътрудничество в областта на разследването по наказателни дела, Програма за научно-техническо сътрудничество, Споразумение за сътрудничество и обмен на информация по въпросите на спазването на данъчното законодателство и Протокол към Договора за насърчаване и взаимна защита на инвестициите. За развитието на двустранните отношения допринесоха и посещенията на президента Първанов в Москва. По време на първата му визита (септември 2003 г.) в Москва бяха организирани Дни на българската култура в Русия, а при следващата (юли 2004 г.) бе учреден постоянно действащ Българско-

руски бизнес форум. Обнадеждаващи резултати даде също посещението на руския премиер Михаил Фрадков в София (октомври 2004 г.), по време на което бяха подписани шест документа за сътрудничество в областта на енергетиката, хидрометеорологията и опазването на околната среда, регионалните контакти и транспорта (включващо подготовка на проект за фериботна връзка между пристанищата Варна и Кавказ, както и доставка на вагони за Софийското метро). Междувременно, през 2003 г., руската страна предостави 21 млн. долара кредит за реконструкция и модернизация на АЕЦ „Козлодуй“. България най-накрая склони на подписването на Споразумение за изграждане на нефтопровода „Новоросийск – Бургас – Александрополис“ (12 април 2005 г.). Открито бе Генерално консулство на България в Екатеринбург и бе договорено разкриване на такова и в Ростов на Дон. Задвижено бе междурегионалното сътрудничество на България с десетки субекти на Руската федерация, като най-активни са с републиките Коми, Татарстан и Чувашия, град Санкт Петербург, Краснодарския край, Нижегородска, Саратовска и Астраханска област. Крупният руски бизнес прояви интерес към българския развлекателен и туристически бизнес, очерта се ръст в областта на туризма, заможни руснаци започнаха да купуват имоти по Българското Черноморие, като някои от тях предпочетоха трайно да живеят в тях. Подобряването на двустранните отношения се следеше с тревога от русофобите, видно място сред които заемаше външният министър на Саксонбургготски – Соломон Паси. По предложение на Паси правителството въведе визи за руските граждани, пътуващи у нас, с неубедителния аргумент, че това се налагало от предстоящото членство на България в Европейския съюз. А когато беше изпращан на визита в Москва, г-н Паси смяташе за най-важна своя задача да се среща с представители на еврейските организации в Русия.

Нормализирането на двустранните отношения стана възможно по време на *управлението на тройната коалиция* (БСП – НДСВ – ДПС). Русия се видя принудена да приеме суверенно взетото българско решение за членство в НАТО и в ЕС, а след като постигнаха главните си външно-политически приоритети, управляващите у нас осъзнаха потребността от пълно възстановяване на връзките с Русия и придаване на известна балансираност на външната ни политика в името на националния интерес. Обменени бяха делегации на всички равнища, включително на най-високо. Поставено бе по същество ново начало на двустранните отношения при пълно зачитане на националния суверенитет. Постигната беше Спогодба в областта на превозите на ядрени материали (27 април 2006 г.). На 8 май 2007 г. бяха подписани Спогодба за взаимна защита на правата върху резултатите от интелектуалната дейност, използвани и получени в хода на двустранното военно-техническо сътрудничество, Споразумение за икономическо и научно-техническо сътрудничество, Споразумение за взаимна защита на класифицираната информация и Споразумение за сътрудничество в областта на туризма. Последваха Спогодба за организация на пряка международна железопътно-фериботна връзка между пристанищата Варна и Кавказ (18 януари 2008 г.)³¹ и Договор за социална сигурност (27 февруари 2009 г.). През 2009 г. Русия организира провеждането на „Година на България“.

Но набраната инерция по време на управлението на тройната коалиция така и не получи развитие. На власт след това, с малки прекъсвания, се оказаха създадената по американско внушение партия ГЕРБ и нейните *кабинети* „Борисов“ 1, 2 и 3. Разменените визити на почти всички равнища така и не спомогнаха за придвижване на двустранните отношения напред. Беше сключено само Споразу-

³¹ Директната морска фериботна връзка между пристанищата Варна и Кавказ бе открита през 2009 г.

мение за научно-техническо сътрудничество (14 октомври 2010 г.). Но скоро след посещението на премиера Путин в София (ноември 2010 г.), с позоваване на европейски аргументи, България ревизира отношенията с Русия. Премиерът Борисов и президентът Росен Плевнелиев направиха и невъзможното, за да съсият добрите българско-руски отношения, отказвайки се в чужда угода от осигуряване на страната ни с най-евтината електроенергия и от доходоносната енергийна транзитна и диспечерска роля на България. По предложение на кабинета „Борисов 1“ Народното събрание прие Решение за прекратяване изграждането на ядрена електроцентрала на площадка „Белене“ (29 март 2012 г.), при положение че в проекта бяха вложени близо 3 млрд. лв. на българските данъкоплатци и при наличието на лицензирана площадка, нотифициран проект от Европейската комисия от 2007 г. и доставено оборудване.³² Както се очакваше, българската Национална енергийна компания бе осъдена от арбитражен съд както от руската „Атомстройекспорт“ (620 млн. евро), така и от архитект-инженера на проекта Worley Parsons (37 млн. евро), като заплати отделно и милиони евро за адвокатски хонорари. А един ден преди падането на кабинета „Борисов 1“ (!) парламентът прие и Закон за денонсиране на Споразумението за изграждане на петролопровода „Новоросийск – Бургас – Александруполис“ (12 март 2013 г.).

Новодошлото *правителство на Коалиция за България* начело с доц. *Пламен Орешарски* се опита да нормализира отношенията с Русия. Подписани бяха Споразумение за сътрудничество в областта на регулирането на ядрената и радиационната безопасност при използването на ядрената енергия за мирни цели (31 март 2014 г.) и Споразумение за сътрудничество в областта на здравеопазването

³² Строежът на АЕЦ „Белене“ започна през 1987 г., но бе спрян през 1990 г. поради липса на достатъчно финансиране. Проектът беше възобновен през 2002 г. по решение на правителството на Симеон Сакскобургготски.

и медицинската наука (7 юли 2014 г.). Но притиснат брутално от САЩ, Орешарски се видя принуден в присъствието на двама американски сенатори „ястреби“ да обяви едноличното си решение за оттегляне на България от изграждането на газопровода „Южен поток“.

Въпреки упреците си срещу бившия премиер Орешарски, че блокирал строителството на газопровода „Южен поток“, върналият се на власт Борисов не преразгледа българската позиция по въпроса. Както по време на кабинета „Борисов 2“, така и на „Борисов 3“ България започна отново да проявява голямо практическо усърдие срещу руските интереси повсеместно: в Босна, в Косово, в Афганистан, в Ирак, в Либия, в Сирия, в Грузия, в Украйна. „Свободните“ (всъщност зависими) медии отново подхваща антируската риторика, предоставяйки с охота трибуна на дежурни русофоби, като Александър Йорданов, Иво Инджев, Едвин Сугарев, Владимир Левчев, Тони Николов, Евгений Дайнов и др., включително български държавници. Двигателите на антируската истерия в България не подбираха средства, прибягвайки и до „фалшиви новини“, като тази от 2018 г., че Путин казал нещо подигравателно по адрес на министъра за Българското председателство на Съвета на ЕС Лиляна Павлова. До антируската риторика прибягна и самият премиер Борисов, заявил през февруари 2018 г. по повод предстоящите президентски избори в Русия: „Има две неща, които не се избират: родителите и президентът на Руската федерация“. България подкрепи и продължава да подкрепя западните санкции срещу Русия, макар националната ни икономика да търпи от тях, както и от въведените в отговор руски контрасанкции, огромни щети.

Към настоящия момент, въпреки подписаните стотици междудържа̀вни и междуправителствени документи, отношенията с Русия са *далеч от интересите и възможностите на двете страни*. Република България не успя да

използва статута си на доверена страна и да се превърне в икономически мост на Запада с Русия. Страната ни има отрицателно търговско салдо в търговията си с Русия, докато в същото време други нови европейски демокрации (Полша, Унгария, Чехия, Словакия и др.), въпреки натрупаните исторически недоразумения и евроатлантическата си ориентация, изведоха отношенията си с Русия на много добри позиции и техните стоки днес се радват на радушен прием в големия руски пазар. А българският експорт за Русия, както показват и данните на Националния статистически институт за 2018 г., продължава да спада. България прекрати едностранно сътрудничеството с Русия в областта на дърводобива, закри търговското си представителство в Москва и предприе други мерки, довели до едностранни загуби за нашата страна. Нароиха се над 30 неурегулирани между двете страни проблема. Българските управляващи отказват дори да се възползват от предоставени от руската страна възможности за развитие на взаимоотношенията. Българското военно аташе в Москва отклони предложението да бъде поставен поне малък знак на лобното място на Радко Димитриев – герой на Царство България и негов пълномощен министър в Русия, на мястото, където е съсечен (в Пятигорск). През 2011 г. кметството на Москва отпусна терен за изграждане на храм на името на българина Киприян – митрополит Московски, Литовски, Владимирски и на цяла Русия, но Българската държава и Българската православна църква не се възползваха от предложението на руската столица. Република България проявява незаинтересованост дори по такива чувствителни въпроси, като културно-историческото наследство на Велика България и на Волжка България, както и българите в Русия.

В сериозен проблем на двустранните отношения се превърнаха част от онези *обществени дейци, които се стремят да обсебят отношенията с Русия*, водени често

от стремежа към решаване на частни и корпоративни икономически въпроси, а не към подобряване на междудържавното сътрудничество.

Базовият проблем в двустранните отношения представлява *прочитът на взаимоотношенията им от миналото* и извличането на необходимите поуки от него. С агресивен и нетърпящ възражения език русофобите продължават и до наши дни да сипят обвинения срещу Русия за греховете ѝ към България, които стигнаха смайващи простори. Професор от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ я обвини, че ни дала Санстефанския идеал като „свещена крава“ на българската външна политика, пренебрегвайки елементарния факт, че границите на Санстефанска България почти съвпадат с границите на Българската екзархия, определени през 1870 г. със султански ферман, както и с границите на България, очертани през 1876 г. от посланиците в Цариград на шестте Велики сили. Друг професор в същия университет ѝ стовари вината, че тръгнала да освобождава българите, вместо да ги остави да съзреят и сами да постигнат своето освобождение, за да не изпаднат в зависимост от руснаците, явно пропускайки факта, че няма нито един европейски народ, който да се е освободил от мощната Османска империя без външна помощ. Удивително е, че бе предприет напорист опит съхранената и предавана от поколение на поколение благодарност на българите за Освобождението да бъде превърната в своята противоположност – като резултат от имперската политика на Русия.

Поддържаният до наши дни упрек за *имперската политика на Русия спрямо България* се нуждае от компетентен научен коментар. Първо, политиката на Русия към българите и България, както и външната ѝ политика въобще, наистина е имперска по две христоматийни причини: тя е империя и като всяка Велика сила по дефиниция води имперска политика към външния свят, съобразена

със собствените ѝ интереси. Второ, големият въпрос е до колко имперска е тя спрямо българите, дали тя противоречи на българските национални интереси, или е съзвучна с тях. Този въпрос може да се изясни чрез съпоставка с имперската политика на западната Велика сила с признати по онова време приоритетни интереси на Балканите – Австрия. В резултат на серия от войни срещу Османската империя Хабсбургите успяха да освободят обширни християнски територии, населени с различни балкански народи, но не позволиха на нито един от тях (унгарци, бошняци, херцеговци) да възстанови своята държавност и предпочетоха да ги включат в пределите на собствената си империя, за да ги управляват директно от Виена. В серия войни с Османската империя Руската империя успя да освободи още повече християнски народи, като позволи на всички тях (гърци, сърби, черногорци, румънци и българи) да възстановят своите държави от епохата на Средновековието. А трябва ли да напомняме, че в Кримската война, започната през 1853 г. с мисълта за освобождение на българите, Великобритания, Франция и Сардиния се биха рамо до рамо с Османската империя срещу Русия, обричайки още едно поколение българи да живее в потискащите условия на османския гнет и предизвиквайки пълно разочарование от Европа сред възрожденските българи, както и изблици на антиевропеизъм в българския фолклор?

Друг любим рефрен на русофобите е издигането в култ на *скъсалия дипломатическите отношения с освободителката Русия Стефан Стамболов*. В името на днешните политически и идеологически предпочитания бяха забравени всички добре документирани и широко известни прегрешения на Стамболов в развитието на българското следосвобожденско общество и доминиращите оценки на неговите съвременници, като бе въздигнат в ранг на „Българския Бисмарк“. Но докато със своята политика Бисмарк остави след себе си обединена Германия,

сплотена и във вътрешен план около собствените национални интереси, политиката на Стамболов остави една дълбоко разединена вътрешно България (която си остава разединена и има потенциала да остане такава и в обозримото бъдеще) и на практика ни лиши от възможността да постигнем обединението на България. Прави се оказаха русофилите, че без Русия и въпреки нея България не може да приюти българското национално землище и българската възрожденска нация под крилото на обща държава. След скъсването на отношенията от Стамболов Русия прехвърли доверието си на Балканите върху Сърбия, като се отнесе с разбиране и към аспирациите на Гърция. Този предизвикан обрат в позицията на Русия блокира възможността за осъществяване на приоритетната цел на българската външна политика – присъединяването на Македония, която в крайна сметка бе поделена между Сърбия, Гърция и България.

Миналото трябва да се знае, да се помни и да се извличат поуки от него, които да способстват за българското национално развитие. Основните поуки може да бъдат формулирани по следния начин: първо, Русия винаги е провеждала имперска политика спрямо България, но в много отношения тази политика обективно е била и продължава да е сходна с българските национални интереси; второ, по силата на своето геополитическо положение и предвид скромните си външнополитически ресурси, в името на своите собствени национални интереси България трябва най-накрая да се освободи от политиката „или – или“, довела я до немалко тежки крушения, и да възприеме политиката „и, и“, която е по-диалогична и може да я предпази от сдобиване с нови неприятели и врагове; трето, азбучна истина в теорията на дипломацията е, че е крайно неблагоприятно държава с параметрите на България по своя собствена инициатива да се конфронтира с която и да било

Велика сила, която е такава поради предоставения ѝ от международната общност специален статут.

Българите бяха и си остават русофили и по-правилно ориентирани от политиките. Логиката на паметовата матрица на българите е подплатена с необорими аргументи: без Русия ние не можахме да осъществим националното си обединение; не послушахме Русия в Балканските войни и си докарахме първа национална катастрофа; воювахме срещу Русия в Първата световна война и претърпяхме втора национална катастрофа; във Втората световна война също бяхме с враговете на Русия (СССР) и пак излязохме от нея победени. Неопровержима е и визията на българите за настоящето и бъдещето, изградена върху убеждението, че членството в НАТО и в ЕС не означава русофобия.

Тези обществени настроения вече рефлектират върху *поведението на някои от българските държавни институции*. В интервю за руската телеграфна агенция ТАСС, дадено на 1 март 2018 г., президентът Румен Радев наблегна, че „еврофилията не означава русофобия“, и изрази надежда, че връзките между българския и руския народ са духовни и затова „те ще преживеят всяка политическа зима“. Тази конструктивна позиция бе разклатена от воя на русофобите по повод реакцията на гостуващия в София руски патриарх Кирил на опитите за размиване на ролята на Русия по време на тържествата по отбелязване на 140-годишнината от Освобождението на България от турско владичество. Позоваванията за участие на други държави в Освобождението на България са нелогични, тъй като нито полският Сейм, нито литовският Сейм са взели решението за започване на война с Османска Турция, отбеляза патриарх Кирил и беше напълно прав. Тази поредна антируска истерия получи своята кулминация с дипломатически скандал, когато премиерът Бойко Борисов, председателят на Народното

събрание Цвета Караянчева, депутатите и министрите от ГЕРБ бойкотираха държавния прием, даден от президента Румен Радев в чест на Националния празник – Освобождението на България от турско иго, с което опорочиха и охулиха празника и посрамяха България пред целия дипломатически корпус. Само два дни след това свое русофобско изпълнение (!) премиерът Борисов се опита да обсъди по телефона с руския президент Путин възможността за изграждане на АЕЦ „Белене“ като общо-балкански проект, проекта за газов хъб „Балкан“ и газопровода „Турски поток“. Както се казва, въпросът за ниската ефективност на българската външна политика е риторичен. За възстановяване на двустранните отношения е необходимо доверие, а то ерозира след спрените три мащабни проекта, безропотното участие на България в западните санкции срещу Русия, намаления стокотен обмен и недалновидното политическо говорене от последните години.

Впрочем в края на същия месец неформалният лидер на българските турци *д-р Ахмед Доган* със словото си пред приятели и симпатизанти на ДПС даде пример на българските държавници за трезва оценка на ролята на Русия в съвременния свят и на значението на българско-руските отношения. „Русия е твърде сериозна геополитическа реалност, за да се упражняват силови подходи към нея, заяви Доган и подчерта: Русия може да е всякаква, но е сила, фактор, с който ние трябва да се съобразяваме.“

Воден от подобна логика, *президентът Радев* се опита да вдъхне нов живот на залиняващите българско-руски отношения с посещението си в Русия (май 2018 г.) и с редица изявления, в които с тревога отбеляза липсата на диалог на най-високо равнище с Русия през последното десетилетие, загробването на стратегически проекти, пренаписването на историята и „истеризацията“ по отношение на Русия в момент, когато към сътрудничество с

Москва се стремят влиятелни европейски държави. Подложен на сериозен вътрешен натиск, премиерът Борисов се видя принуден да посети Москва, където пое „част от вината“ за замразените взаимоотношения, а Путин му напомни, че Русия осигурява 100 процента от потреблението на газ в България. Двата се договориха за изграждане на продължение на „Турски поток“ през България и за съвместно търсене на частен инвеститор за строежа на АЕЦ „Белене“.

Но готовността на Борисов за *рестартиране на проекта АЕЦ „Белене“* предизвика безпрецедентна кампания на неговите противници. Най-активна беше Демократична България, чиито русофобски лидери (Мартин Димитров, Евгений Михайлов и др.) организираха протест пред Народното събрание, вземайки на въоръжение тезата, че възобновяването на проекта било екологично, сеизмично и финансово опасно. Тези новоизпечени „демократи“ изявиха своята историческа амнезия. Пропуснаха обстоятелството, че решението за изграждане на АЕЦ „Белене“ бе взето с приемането през 1999 г. на стратегия, предложена от тяхната партия майка (СДС). Игнорираха изследването на БАН от 2000 г., сочещо категорично, че площадката на АЕЦ „Белене“ не се намира в сеизмична област. Забравиха и за анализа на KSBC, поръчан през 2011 г. от техния съмишленик – министър на енергетиката Трайчо Трайков, в който се прогнозира, че през 2020 г. Източна Европа ще има нужда от 30 хил. мегавата нови електрически мощности. При това положение, по волята на парламентарната група на ГЕРБ, Народното събрание прие предложението на парламентарната Комисия по енергетика: АЕЦ „Белене“ да бъде реализиран с намирането на стратегически инвеститор, на пазарен принцип и без държавни гаранции; активите и пасивите да бъдат отделени в отделно дружество; министърът на енергетиката да организира до 31 октомври 2018 г. и да контролира провеждане на

преговори с потенциални инвеститори, като периодично информира парламента за техния ход. Но Народното събрание не отмени мораториума на парламента от 29 март 2012 г., в който се твърди, че площадката е сеизмична. Решението на парламента за рестартиране на изграждането на АЕЦ „Белене“ без държавна подкрепа предизвиква удивление и поради факта, че досега няма нито една АЕЦ в света, построена без държавна гаранция за кредитите, без дългосрочни договори за изкупуване на произведената електроенергия и без преференциални цени. Така политическите боричкания родиха в крайна сметка едно решение, което би представлявало спиратка за всеки потенциален инвеститор.³³

Въпреки тази игра на Борисов в стил „да, ама не“, при връчването на акредитивните писма на новия ни посланик в Москва Атанас Кръстин (11 октомври 2018 г.) Путин го увери, че сега се явяват нови възможности България да играе значителна роля в транзита на руски газ за европейския пазар. Предупреждението беше своевременно, тъй като на 20 ноември 2018 г. бе завършено изграждането на 930-километровия морски участък на „Турски поток“ и бе направена първата копка за строителството на неговия сухопътен участък. Предстои руският „Газпром“ да обяви окончателното си решение за неговия маршрут. Възможността да бъде предпочетено преминаването на газопровода през България за Сърбия, Унгария и Словакия пред варианта през Гърция за Западна Европа, все още е налице и кабинетът „Борисов 3“ дава индикации, че би приветствал едно такова решение. Министърът на енергетиката Теменужка Петкова заяви пред телевизия НОВА (24 ноември 2018 г.), че „ако бъде реализиран

³³ На 13 ноември 2018 г. Националната електрическа компания и руската „Атомстройекспорт“ подписаха договор за съхраняването на доставеното оборудване за АЕЦ „Белене“, но определянето на стратегически инвеститор все още предстои.

такъв проект, ще имаме печалба за 20 години над 4,3 млрд. лв.“, и посочи необходимостта правителството да направи така, че „тези големи енергийни проекти да не заобикалят България“.

Една от основните причини за неудовлетворителното равнище на двустранните отношения е *пренебрежителното отношение на българските управляващи към Русия*, което при несравнимостта на възможностите на двете страни предизвиква удивление у анализаторите. Вярно е, че от началото на 90-те години стратегическото присъствие на Русия на Балканите рязко намаля. Но след драматични вътрешни трансформации тя активизира от 1993 г. външната си политика, включително балканската, в това число българската. Русия като фактор за регулиране на балканските проблеми получи официално признание от САЩ, ЕС и ЗЕС (1994 г.). Външнополитическата ѝ концепция от 1996 г. не включваше Балканите и България в периметъра на сериозните руски интереси, но тя не загуби надеждите си за възстановяване на добрите отношения с някои балкански държави, в това число България, с която има родови, религиозни и културни отношения от векове. Но това, което като че ли Елцин бе готов да приеме, се оказа неприемливо за неговия приемник в Кремъл – Владимир Путин. След като първоначално концентрира вниманието си върху изправянето на Русия на крака, нейното стабилизиране и възвръщането на самочувствието ѝ на Велика сила, той отново върна страната си в голямата политика. И в средата на 2007 г. открито обяви, че Русия се връща на Балканите, където има традиционни интереси. Руската военна мощ, която е единствената в света, съпоставима с американската, дори когато страната се намираше в окаяно състояние, реално бе и си остава най-сериозният ограничител на външнополити-

ческата активност на Вашингтон.³⁴ Още през 2008 г. американският неоконсервативен анализатор Робърт Кейган характеризира Русия като „играч по всеки международен въпрос“. Това се отнася в още по-голяма мяра в наши дни, когато Руската федерация възстанови статута си на глобална Суперсила. Русия разполага не само с респектираща военна мощ, но и с най-голямата територия, най-големите залежи от минерални ресурси, най-големите нефтени запаси, огромни количества природен газ, почти половината от световните запаси на въглища. Тя изплати почти целия си външен дълг, разполага с трета по обем твърда валута и се радва на значителен търговски излишък и на излишък по текущата си сметка. С подкрепата на Евразийския съюз, Шанхайската организация за сътрудничество и БРИКС, в комбинация с китайските икономически възможности и иранското влияние в Близкия изток, обективно подпомогната от разкритията на сайта „Уикилийкс“ на австралийския гражданин Джулиан Асандж и на бившия служител в американското разузнаване Едуард Сноудън, Москва успя да парира стратегическото настъпление на САЩ срещу Русия. Руската федерация успя да се адаптира към налаганите ѝ от Запада санкции и до голяма степен да минимализира вредата от тях. Опитът на Запада да предотврати преизбирането на Владимир Путин за нов президентски мандат, доведе до укрепване на неговия авторитет в руското общество. Майс-

³⁴ През декември 2018 г. Путин обяви пробните бойни дежурства на хиперзвуковия комплекс „Кинжал“ и отработването на използването на бойните лазерни комплекси „Пересвет“. Той наблегна, че делът на съвременните въоръжения в ядрените оръжия на Русия е 82 процента, както и че вземането на въоръжение на най-новото, нямащо аналог в света оръжие върви по план: през 2019 г. в армията ще влезе ракетният комплекс с глобален обseg „Авангард“, като първоначален носител на хиперзвуковото оръжие ще бъде ракетата УР-100 НУТТК, а впоследствие – най-новата ракета „Сармат“. Това оръжие ще накара тези, които са свикнали с милитаристична риторика, да се замислят, наблегна Путин.

торски той се справи с опита на Запада да постави Руската федерация в международна изолация. Това се видя особено нагледно при проваления стремеж на водещи западни политици към бойкотиране на Световното първенство по футбол, проведено през 2018 г. в Русия. По оценка на ФИФА то се превърна в „най-доброто“ в цялата история на това най-голямо спортно събитие в света, на което Путин разгърна „дипломатическия си чар“³⁵. Мондиалът бе гледан на 12 руски стадиона от над 3 млн. чужденци, които посетиха Русия, видяха с очите си нейния облик, докоснаха се до нейната култура и промениха възгледите си за нея. А целият свят видя как Путин „играе ролята на глобален държавник“³⁶. Демонстрираните нови възможности на Русия внесоха видимо колебание дори сред най-верните съюзници на САЩ – Израел, Саудитска Арабия, Япония, Турция и други европейски натовски държави. Но големите лидери на Запада така и не разбраха Русия. Не осъзнаха последиците от конфронтацията с Русия. Не си дават сметка, че при тази огромна територия Русия не може да бъде победена на бойното поле. Не виждат как всяка директна или хибридна агресия умножава съпротивителните сили на руските „мужици“. Не разбират, че изконната руска саможертвеност обрича на провал всеки агресор. Недооценяват факта, че Русия разполага с най-могъщия ядрен ресурс, че руснаците са най-добрите войници в света и че Русия винаги е раждала най-гениалните учени и конструктори на оръжия. Не разбират вътрешните пружини на руския микрокосмос, съчетаващ върност към Родината и към православието и усещането за особена мисия в света. Не съзнават, че мисията на Путин не е толкова великоруска, колкото универсална – за разлика от Горбачов и Елцин той не само не предава Русия, но има

³⁵ Изразът е на Нейтън Ходж в неговия коментар в Си Ен Ен от 31 декември 2018 г.

³⁶ Оценката е на Ходж в същия коментар.

куража открито и аргументирано да оспори претенциите на Запада за изключителни права върху „ценностите“ и „истината“, счупи му ръцете в Украйна и в Сирия, превърна се в глобален лидер на алтернативата на Запада. Една от основните причини за възхода на Путин е умората на света от американската арогантност. В сравнение с американските лидери Путин изглежда умерен и диалогичен реалист. Социологически сондажи показват солидна популярност на Путин в Австрия, Гърция, Италия, Франция, Белгия, Испания, Португалия, Холандия, Турция и доста страни от други континенти, а значителен процент от анкетираните в Германия предпочитат за федерален канцлер Путин пред Меркел.

Осъщественото през последните 18 години под ръководството на Путин впечатляващо възстановяване на Русия като глобална Суперсила *събуди за нов живот многовековната западна русофобия*. Русия бе наречена от президента на САЩ Барак Обама „регионална сила“, а от американския сенатор Джон Маккейн – „просто бензиностанция, която се прави на държава“. Новият началник на Генералния щаб на британските въоръжени сили ген. Марк Карлтън-Смит отиде дори дотам да твърди, че сега Русия „безспорно“ представлява много по-голяма заплаха за сигурността на Великобритания и нейните съюзници от терористичните организации „Ал Кайда“ и „Ислямска държава“.

В действителност *русофобията никога не е напускала САЩ и Западна Европа*, доколкото става дума за една славянска, православна и огромна страна, която не само успя да се справи с опитите на шведи, турци, британци, французи, италианци, американци, японци, германци и какви ли още не да бъде окастрена и поставена на колене, но и да се превърне в глобална Суперсила, с която всички, с охота или неохота, се виждат принудени да се съобразяват.

Заслужава си да напомним, че нагнетяваната от САЩ в годините на Студената война теза за „руската заплаха“, целяща военно-политическо подчиняване на Западна Европа чрез НАТО, така и остана недоказана – след разпадането на СССР и забраната на КПСС бяха разкрити всички документи на Съветската държава и на Болшевишката партия, включително личните фондове на техните ръководители, но така и не се откри нито един документ, свидетелстващ за агресивни намерения на Кремъл към Запада.

А патологичната антируска истерия от последните години започна да се *родее с нацистката ненавист от миналото*. Разузнавателните служби на САЩ, единната англосаксонска разузнавателна общност „Пет очи“ и разузнаването на НАТО упорито сочат като виновник за всички световни проблеми Русия на Путин. Внушението от Вашингтон неуморно се тиражира от цялото американско задкулисие, от всички правоверни атлантици, от оркестрираните „свободни медии“ и от многобройните неправителствени организации, намиращи се на щедрата ясла на Чичо Сам и Татко Сорос.

Нека си спомним, че тя започна след *завръщането на Крим в състава на Руската федерация* през 2014 г. – точно в момента, когато чрез инсценираната „революция“ в Украйна САЩ се виждаха вече господари на този изключително важен в геополитическо отношение полуостров, на който е разположен руският Черноморски флот. Като по команда се надигна оглушителен вой, че това било „прецедент“ в международните отношения след Втората световна война. За тези нови морализатори явно нямат никакво значение фундаментални факти за оценката на преминаването на Крим от Украйна в Русия: в продължение на векове Крим беше международно призната част от Русия; през 1954 г. Никита Хрушчов прехвърли Крим от Руската федерация в родната си Украйна, без да бъдат спазени конституционните процедури на тогавашния Съ-

ветски съюз; решението на Крим за завръщане в състава на Руската федерация беше потвърдено на референдум, проведен под мониторинга на международни наблюдатели; прецедент бе не Крим, а Косово, обявило с подстрекателството на САЩ през 2008 г. едностранно и без референдум независимост от Сърбия.

Друг лайтмотив в антируската кампания е обвинението, че *Русия обявила в новата си военна доктрина от 2015 г. НАТО за „враг“*, с което поела отговорността за разпалване на „нова студена война“. Но тази версия се намира в крещящ дисонанс с фактите. Непосредствено след изтеглянето на руските войски от Европа (1994 г.) Русия бе пренесена в обновения списък на външнополитическите контрагенти на САЩ от „партньори“ в „опоненти“ и бе разработена американска стратегия спрямо нея, формулирана ясно от президента Бил Клинтън пред заседание на Обединения комитет на началник-щабове (25 септември 1995 г.): „В най-близкото десетилетие ни предстои решаването на следните проблеми: разчленяването на Русия, окончателното разрушаване на нейния военнопromишлен комплекс, установяването на изгодни за нас режими в откъснатите се републики. Ние ще позволим на Русия да бъде държава, но империя ще бъде една страна – САЩ“. В добавък неговият държавен секретар Мадлин Олбрайт публично заяви, че Русия имала най-голямата територия в света, което било „несправедливо“. Когато поставеният от Клинтън десетгодишен срок за декомпозиране на Руската федерация изтече, без да даде очаквания резултат, британският журналист Едуард Лукас публикува книгата си „Новата студена война“, съдържаща мащабна стратегия за ново противопоставяне на Русия, изпълнението на която е в пълен ход оттогава до наши дни. През 2015 г. в няколко медии се появиха части от доклад на председателя на Обединения комитет на началник-щабове на САЩ ген. Мартин Демпси, от които се

вижда, че администрацията на президента Барак Обама разглежда редица агресивни мерки, даващи възможност за „нанасяне на превантивен удар, който да разруши руската военна мощ“. Нека напомним още, че не бе спазен ангажиментът, договорен между Горбачов, Буш-старши, Тачър, Митеран и Кол във връзка с обединението на Германия, НАТО да не се разширява „нито на сантиметър на Изток“. Както констатира швейцарският външнополитически анализатор Пиер-Марсел Фавр, след разпускането на СССР САЩ „моментално се заеха с интегрирането в НАТО на всички източноевропейски държави, създавайки военни бази в близост до руските граници и подкрепяйки антируски движения, на първо място в Украйна и Грузия“. В НАТО бяха приети цели 13 нови демокрации от Източна Европа и предвожданият от САЩ Алианс полага упорити усилия да ги превърне във врагове на Русия. И Москва с право настоява Северноатлантическият пакт да обясни допълнителното си присъствие в Източна Европа, което нарушава неговата Римска декларация от 1991 г. и основополагащия акт на Съвета Русия – НАТО от 1997 г. Трябва да добавим и появилия се през 2016 г. „политически бестселър“ на американския генерал от резерва Ричард Ширеф „2017. Войната с Русия“, който бе призван да подготви западните общества за започващата схватка със „смъртния враг“.

Сред неизменните обвинения срещу Русия е това, че *активно укрепвала бойната си мощ*, с което се превърнала в „заплаха“ за сигурността на съседите си, на Европа и въобще за глобалната сигурност. Подобни обвинения за всеки здравомислещ човек са просто издевателство с елементарната почтеност. При положение че военният бюджет на САЩ възлиза на 660 млрд. долара³⁷, което е два пъти повече от най-напрегнатите години на Студена-

³⁷ Планираният за следващата финансова година бюджет на САЩ за отбраната е в размер на 716 млрд. долара.

та война и 14 пъти повече от бюджета за отбрана на Руската федерация. И след като общите военни разходи на 29-те държави на НАТО съставляват над 62 процента от общите военни бюджети на всички държави по света.

Сред стоварените на Русия вини е и тази, че *поддържа свои военни бази в няколко бивши съветски републики и в Сирия* (общо 6 – 7). И се очаква простолудието да поварва колко голям е нейният грях, като се премълчава елементарният факт, че САЩ имат близо 1000 военни бази по всички кътчета на планетата. Както констатира щатският икономист и културен антрополог Ерик Зюсе, след като Вашингтон направи всичко възможно за съсипване на руснаците, последва „Възраждането на Русия“, което за първи път я превърна в икономическа заплаха за Съединените щати. Вместо този скрит мотив за рестартиране на Студената война Вашингтон усърдно се старае да реанимира господстващата тогава теза, че руснаците са военна „заплаха“ за Запада. Но тази подновена теза „до голяма степен е въображаема, защото не САЩ са обкръжени от руски военни бази, а Русия – с наши бази“, написа Зюсе.

Особен интерес предизвиква христоматийният случай с нагнетяването на *версията за „руска военна заплаха“ през 2017 г.* във връзка със съвместното военно учение на Русия и Беларус. Месеци наред, с позовавания на „анонимни“ източници от разузнавателните служби на САЩ и на НАТО, „свободните медии“ облъчваха западните общества с апокалиптична картина на невиджано военно учение на над 100-хилядна руска армия на подстъпите към Европа. Забавляващият се с подобни малоумия Путин направи за смях Запада. Чрез бързо преместване на руски военни части за пред американските сателити той предизвика истинска паника. В действителност се оказа, че в съвместното руско-беларуско военно учение „Запад 2017“ участваха реално само 12 700 души, което бе по-малко от ограничението, установено с Виенското споразумение на

Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа от 2011 г. и не изискваше да бъдат канени наблюдатели. Въпреки това Путин покани чужди военни наблюдатели да се уверят в действителните мащаби на учението, показвайки как нагнетяваният страх от „руската заплаха“ е преминал в истинска параноя. Освен това той майсторски изобличи готовността на медиите на „свободния свят“ да тиражират непроверена, но обслужваща антируската кампания информация, подхвърляйки в социалните мрежи фалшивата новина, придружена с видео, за руски боен хеликоптер, „убил по време на учението много цивилни“. Впоследствие се оказа, че видеото е взето от руско учение отпреди няколко години, при което хеликоптерът е взривил празен камион.

Дежурно обвинение в медийната канонада срещу Русия е това, че *тя се намесвала в избори в САЩ и Европа*. Но в публикуваната през 2001 г. книга „Престъпна държава“ Уилям Блум приложи списък на 23 държави, където САЩ са повлияли на парламентарните им избори, за да гарантират благоприятен за себе си изход, като сред тях е Русия (през 1996 г.), а и България (през 1991 – 1992 г.).

Друг любим рефрен в антируската кампания е обвинението, че *Москва организира кибератаки срещу Запада*. Но позовавайки се на изнесени от бившия сътрудник на американската Агенция за национална сигурност Едуард Сноудън документи, „Вашингтон Пост“ посочи, че само през 2011 г. разузнавателните служби на САЩ са организирали 231 кибератаки срещу други държави, като най-голямата част от тях са били насочени срещу Русия.

Върху Русия се хвърля вина и за това, че *водела „хибридна война“*, след като денонощно официални представители, официозни и комерсиални медии на Запада бълват огън и жупел по неин адрес. Още през 2002 г. САЩ отделиха 20 млрд. долара за „подпомагане на демокрацията и пазарната икономика в Русия“ (чети: за финансиране на

антиправителствени организации, структури и дейци). Към средата на второто десетилетие на XXI в. близо 60 хил. неправителствени организации, щедро финансирани от САЩ, развиваха антиправителствена дейност в Русия.

В стремежа си с цената на всичко да отчуждят новите европейски демокрации от Руската федерация, русофобите не се спират и пред превратно използване на *политическите прогнози на гениалния руски писател Фьодор Достоевски*. Напоследък все по-често ни се поднасят публикации, „показващи“ гениалността на прозрението на Достоевски, че „славяните ще се обърнат срещу Русия“. Всъщност, коректно представена, прогнозата на великия руски творец, направена в неговия „Дневник на писателя“ по повод на войната на Русия за освобождението на България, се основава на естествения стремеж на славянските народи към обединение около Русия. Достоевски обаче стига до прозрението: „Русия няма да има и никога не е имала такива ненавистници, завистници, клеветници и дори явни врагове, каквито ще бъдат всички тия славянски племена веднага щом Русия ги освободи, а Европа се съгласи да ги признае за освободени“. „Русия трябва да е подготвена за този момент – продължава мисълта си Достоевски. – А те, повтарям, ще започнат новия си живот след освобождението именно оттам, че ще си изпросят от Европа, да речем, от Англия и Германия – гаранции за тяхната свобода и покровителство и макар в концерта на европейските държави да участва и Русия, те ще го направят, за да се защитят именно от Русия.“ Достоевски обаче е убеден, че славянските страни в Европа ще осъзнаят как Западът ненавижда всичко славянско. „В крайна сметка Русия ще победи и най-сетне ще привлече славяните към себе си, отначало ще я търсят само в беда, но някой ден ще се завърнат в родното гнездо. Това ще стане след сто години“, приключва прогнозата си Достоевски. Технологията на манипулацията, както се вижда, се основава на

премълчаване на предпоставката на прогнозата – актуалната към времето на Достоевски тяга на славянския свят към Русия, и игнориране на дългосрочната му прогноза – за завръщането на славяните в родното гнездо, като вниманието се приковава към средносрочната перспектива – славяните ще се обърнат срещу Русия.

Острието на кампанията за т.нар. „руска заплаха“ е насочено към *обругаване на руския лидер Владимир Путин*. Британският геополитик и професор в Оксфордския и в Харвардския университет Найл Фергюсън нарече Путин „руски еквивалент на Пиночет или Франко“, а други го сравняват с Хитлер. Преднамереността и безоснователността на тази кампания бяха коментирани още в началото на дейността на Путин като президент от бившия британски премиер баронеса Маргарет Тачър, известна със своя скептицизъм към руснаците. В последната си книга с напътствия за държавници тя отреди специално място на Руската федерация. „Русия винаги е притежавала уникалната способност да изненадва, констатира Тачър и продължава: Русия не може и не бива да бъде пренебрегвана.“ За тогавашния (и днешен) стопанин на Кремъл Тачър написа следното: „Каквито и да са нашите разсъждения относно дългосрочните цели и стремежи на Русия, не може да се пренебрегне впечатляващата личност на президента Путин. След дългите години на обърканост и бездействие той категорично и уверено поведе страната си напред. Наред с това притежава уменията трезво да преценява международните събития и да реагира успешно, проявявайки твърдост и прозорливост. Не е необходимо да му приписваме нито крехката чувствителност, нито либерализма, отличаващи един демократ, за да оценим по достойнство качествата му на лидер – такъв, с какъвто Западът може успешно да си сътрудничи“. В разгара на кампанията за дискредитиране на руския президент бившият държавен секретар на САЩ проф. Хенри Кисин-

джър публикува свой обстоен анализ, в който направи категоричния извод, че „за Запада демонизирането на Владимир Путин не е политика, а алиби за липса на такава“. А в последната си книга – „Путинова Русия. Политика на здравия смисъл“ (2016 г.), Кисинджър сравни политиката и постиженията на Владимир Путин с делото и наследството на Петър Велики. В подобен дух са издържани всички обективни европейски анализи. Цитираният по-горе швейцарски анализатор Пиер-Марсел Фавр се съгласи, че Путин наистина е „автократ, който управлява страната си с желязна ръка“, но изтъкна, че „в стремежа си да не позволи на местните олигарси да продължават да изнасят от страната стотици милиарди, той беше принуден да стартира твърда политика, която му позволи да изправи Русия на крака. Не е сериозно обаче да му приписваме стремеж към завоевания. Всичко това се използва единствено за продължаването на бойкота и икономическите санкции срещу Русия, които противоречат на интересите на Европа“, убедено подчерта Фавр.

С тези и други подобни „аргументи“ в *откритото „бойно поле“ срещу Русия бе въвличена и България*. Едва ли са необходими много усилия, за да се навържат нещата. Новият посланик на САЩ в България Ерик Рубин се залови да се справи с русофилството на българите. И българското Министерство на външните работи промени приоритетите, според които Украйна е „стратегически партньор“, а Русия – „важен търговски партньор“, и то при положение че търговският обмен с Русия е четири пъти по-голям от този с Украйна и че България внася 80 процента от енергоносителите (нефт, природен газ, сурово ядрено гориво, въглища и др.) от Русия. Не след дълго и „консултираните“ от американците български служби за сигурност съзряха в лицето на Русия „заплаха“ за България – една налудничавата теза, с която верноподанически се съгласиха както правителството на Борисов, така и доминиращият от управля-

ващата коалиция парламент. И Негово превъзходителство г-н Рубин – новият валия на България, можа да тържествува: Русия се оказа „заплаха за националната сигурност“ на България точно в навечерието на 140-ата годишнина от Освобождението ни от турско иго. И български държавници, политици, дипломати, генерали, адмирали, експерти по международната сигурност и журналисти активно обсъждат този оттатъкокеански сценарий, нямащ нищо общо с интересите на България, на Балканите и на Европа. Без дори да си дават сметка, че архитектите на „Новата студена война“ отреждат на България ролята на фронтова държава срещу Русия.

Опитите за осъзнаване на оцетяващата България политика към Русия се натъкват на *груба външна намеса*. С това впрочем може да се обясни характерната за премиера Борисов промяна на становището по един и същи въпрос в рамките на няколко дни. На 30 януари 2015 г. по време на среща с Американската търговска камара премиерът Борисов заяви в прав текст: „българите обичат Русия и се чувстват задължени към нея“, поради което „не трябва никога да се прави антируска политика от България“. Българският министър-председател бе напълно прав, но понеже не му позволиха да не води „антируска политика“, се оказа, че следващото му управление трябва да поделител с партии, клеймени от „свободните медии“ на „свободния свят“ като „националистически“ (като че ли национализмът не е светло чувство за национална принадлежност!). Показателен е също случаят от самия край на 2017 г. Министърът на Българското председателство на Съвета на ЕС Лиляна Павлова огласи пред медиите, че правителството на Борисов възнамерява в качеството си на председател на Съвета на ЕС през първата половина на 2018 г. да постави въпроса за сваляне на санкциите срещу Русия. Само след два дни се оказа, че такъв въпрос липсва сред българските приоритети. А в краткото си слово при

тържественото откриване на Българското председателство (11 януари 2018 г.) премиерът Борисов постави „въпроса за Крим“ на първо място сред проблемите, с които ще бъде ангажирано Българското председателство. Все пак, под натиска на коалиционните си партньори от патриотичните партии и на общественото мнение³⁸, премиерът Борисов се видя принуден да отстъпи. В годишния доклад за националната сигурност за 2017 г. отсъства посочването на Русия като заплаха, а във връзка с опита за отравяне на бившия руски шпионин Сергей Скрипал и на дъщеря му Юлия в британския град Солсбъри, приписан без надеждни доказателства на Кремъл³⁹, Борисов така и не се реши да се включи в организираната от САЩ и НАТО акция по експулсиране на руски дипломати (март 2018 г.).

Актуалната българска политика спрямо Руската федерация явно не съответства на българския национален интерес. Управляващите не отчитат дълбоко вкорененото и трайно русофилство на огромната част от българите, доказано при проучванията на българските социологически агенции и на Евростат, а и признато от самия премиер Борисов. Те недооценяват нуждата от възстановяване на позициите ни на огромния руски пазар. Това прозвучава от явното подценяване на значението на руския фактор на Балканите. Робувайки на чужди идеологеми, домораслите ни политици недооценяват и ролята на Русия в Европа и в света. Управляващите в София все още не оценяват и друго едно изключително актуално в наши дни значение на Русия за Европейския континент – през нейната територия се проектира изграждане на високоскоростна железопътна линия от Китай за Западна Европа.

³⁸ Проучване на „Алфа Рисърч“, оповестено на 29 март 2018 г., посочи позитивно отношение към Русия на 56 процента от българите, към ЕС – на 58 процента, а към НАТО – на 44 процента.

³⁹ Демоскопско проучване на „Галъп интернешънъл“ показва, че 54 процента от българите приемат случая „Скрипал“ като „провокация срещу Русия“, а 88 процента „не виждат реални доказателства за вина на Русия“.

Преобладаващата част от българския държавнополитически елит, изглежда, дори не се замисля дали България, намираща се пред входа на геополитически капан, заложен от Турция при безмълвието на САЩ, НАТО и ЕС, няма да има отново спасителна нужда от Русия.

Крайно време е София да разбере, че *Русия на Путин не е Русия на Елцин* – нещо, което отдавна разбраха източноевропейски лидери като Виктор Орбан и западноевропейски лидери като Себастиан Курц. Изразявайки широко разпространеното в Европа мнение в лекция, изнесена през руското Министерство на външните работи на 17 март 2016 г., проф. Романо Проди – бивш премиер на Италия и бивш председател на Европейската комисия, заяви: „Русия е велика страна с велика история и нея я очаква велико бъдеще. Що се отнася до отношенията между ЕС и Русия, аз смятам, че в нашия глобален свят ние се допълваме един друг (...) Ние трябва да мислим за бъдещето, за нашето общо бъдеще (...) За нас Русия не е само обширен пазар, не е само доставчик на енергоресурси, но също и исторически добър партньор“. Аналогични разбирания господстват и в самата Русия. През февруари 2012 г. президентът Путин подчерта: „Русия е неотделима, органична част от Голяма Европа, т.е. от широката европейска цивилизация. Нашите граждани се усещат европейци. Ето защо Русия предлага да се върви към създаване на единно икономическо и човешко пространство от Атлантика до Тихия океан – общност, която руските експерти наричат „Съюз на Европа“.

Най-адекватното и перспективно схващане на ролята на Русия за България принадлежи на бившия ни монарх Симеон Сакскобургготски, който нееднократно се опита да обоснове като фундаментален принцип на външната политика на България принципа „*Винаги със Запада, никога срещу Русия*“. Обявявайки се за рестартиране на отношенията с Русия, Сакскобургготски заяви на 5 юни 2018 г.

пред телевизия НОВА: „трябва да гледаме географията. Да знаем къде стоим и въобще да сме реалисти и да следваме нашите интереси, а не да се водим от емоции, моди“. Време е, докато не е станало безнадежно късно, държавнополитическият ни елит да вникне в мъдростта на този съвет, да се освободи от фило-фобските ежби и да намери консенсусно решение за поставяне на отношенията с Русия на прагматична основа, базирана на собствения ни национален интерес и на реалистичното разбиране, че двете страни са несравними величини. Защото в крайна сметка Русия ще може да преживее без България, но дали България ще може да оцелее без Русия?

Препоръчителна литература

Аврейски, Н. Военните заплахи за ЕС: митове и реалност. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 2, с. 45 – 63.

Аврейски, Н. Голямото предизвикателство пред националната сигурност на България. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 6, с. 5 – 29.

Аврейски, Н. ЕС в клопката на геополитическата стратегия за неговото маргинализиране. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 2, с. 40 – 61; кн. 3, с. 60 – 81.

Аврейски, Н. Конкуренцията в съвременната европейска архитектура на сигурността. – Във: *Военен журнал*, 2006, кн. 3, с. 75 – 85.

Антонов, Р. Великите сили и международното право: опитът от балканските конфликти. – В: *Международни отношения*, 2005, кн. 1, с. 85 – 92.

Ариньон, Ж.-П. Сближаването между Русия, Китай и Индия е първата стъпка към формирането на нов световен ред. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 4, с. 185 – 191.

Армстронг, П. Третият етап: новата визия на Запада за Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 1, с. 46 – 52.

Атали, Ж. Хилядолетие. Очерк за бъдещето на света. София, 1992.

Баева, И. България и Русия в края на ХХ и началото на ХХІ век – от филство и фобство към нормализация. – В: *Международни отношения*, 2004, кн. 3, с. 61 – 70.

Бажанов, Е. Русия и Западът – партньори или противници? – В: *Международни отношения*, 2014, кн. 5 – 6, с. 37 – 56.

Балканите в политиката на големите държави: САЩ, ФРГ, Англия, Франция. София, 1995.

Баранчик, Ю. Оста Берлин – Москва и формирането на ново „голямо пространство“ в Евразия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 1, с. 85 – 88.

Бечев, Д. Русия се завръща на Балканите. София, 2018.

България – Русия в новите реалности. – В: *Международни отношения*, 2014, кн. 5 – 6, с. 101 – 156.

Бъроуз, М., Р. Манинг. Обърнатият триъгълник САЩ – Русия – Китай и промяната на сегашния световен ред. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 6, с. 84 – 88.

Величков, Й. Векът на престъпните безумия (1912 – 2012). Равносметката на едно провалено столетие. София, 2016.

Волков, В. Русия на Балканите: вчера, днес, утре. – В: **Турция**, Балканите, Европа. София, 2003, с. 193 – 210.

Градинаров, Б. Завръщането на Русия в глобалната геополитическа игра. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 1, с. 43 – 51.

Дациано, Л. Европа и Русия трябва да се обединят срещу натиска на САЩ. – В: *Геополитика*, 16 август 2017.

Деланоа, И. Черноморският регион във военната стратегия на Москва. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 4, с. 109 – 113.

Делягин, М. Китай, Русия и краят на света, с който бяхме свикнали. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 4, с. 110 – 116.

Дергачов, В. Геополитическата архитектура на Евразия от Атлантика до Тихия океан. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 2, с. 134 – 145.

Десини, П. Сблъсъкът между стратегическите визии на САЩ и Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 4, с. 96 – 100.

Димитров, Б. Западът и Русия – два възможни сценария. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 1, с. 116 – 120.

Димитров, П. Русия в голямата геополитическа игра на Балканите. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2008, кн. 1, с. 23 – 27.

Добс, Д. Защо Европа и Русия се нуждаят една от друга. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 2, с. 35 – 39.

Дугин, А. Велика Европа, от Лисабон до Владивосток. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 1, с. 53 – 55.

Дюлгерова, Н. България в геостратегическия пъзел ЕС – САЩ – Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 3, с. 38 – 44.

Енгдал, Ф. Отвъд мита за руския икономически упадък. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 6, с. 142 – 149.

Зиглер, Ж. Новите господари на света и тези, които им се противопоставят. София, 2003.

Зюганов, Г. Русия и съвременният свят. София, 1996.

Иванов, И. Новата дипломация на Русия. Руската външна политика през последните десет години. София, 2003.

Исаков, Ю. За основните приоритети на съвременната външна политика на Русия. – В: *Международни отношения*, 2009, кн. 2, с. 5 – 12.

Исаков, Ю. Съвременното състояние на руско-българските отношения. – В: *Международни отношения*, 2011, кн. 2 – 3, с. 23 – 28.

Катранджиев, В. Западът vs. Русия: санкции, контра-санкции, геополитически проекции. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 1, с. 64 – 79.

Кашлев, Ю. Русия – България. Обречени на партньорство. – В: *Международни отношения*, 2004, кн. 3, с. 45 – 52.

Кенеди, П. Възход и падение на Великите сили. Икономически промени и военни конфликти XV – XX век. Т. 1 – 2. София, 1997.

Концепция за външната политика на Руската федерация. – В: *Международни отношения*, 2017, кн. 2, с. 99 – 126.

Куцаров, П. Основен белег на българо-руските отношения – имитацията. – В: *Международни отношения*, 2006, кн. 2, с. 65 – 74.

Лаврентиев, С. Отношенията между Русия и България и публичната дипломация. – В: *Международни отношения*, 2014, кн. 5 – 6, с. 101 – 108.

Ламбер, М. Конфликтът между Запада и Русия застрашава процеса на глобализацията. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 1, с. 185 – 190.

Ливен, А. Танцът на духовете: защо новата студена война с Русия е в разрез с интересите на Запада. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2019, кн. 1, с. 112 – 131.

Лукас, Е. Новата студена война. Кремъл е заплаха както за Русия, така и за света. София, 2008.

Лукин, В. Външнополитическият курс на постсъветска Русия: в търсене на своята идентичност. – В: *Международни отношения*, 2017, кн. 5 – 6, с. 123 – 138.

Маринов, Г. БРИК като геополитически и геоикономически феномен. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 4, с. 161 – 172.

Минчев, Ч. Образът на Русия в българските СМИ – на кръстопът между участието в глобалната политика и историческата памет на българите. – В: *Международни отношения*, 2016, кн. 5 – 6, с. 7 – 14.

Михайлов, В. Балканите в руската геополитика. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 2, с. 51 – 60.

Младенович, М., Е. Пономарьова. Публичната дипломация на Русия: балканското направление. – В: *Международни отношения*, 2016, кн. 3, с. 51 – 62.

Николов, С. Развитие на българо-руските отношения в контекста на съвременните политически промени. – В: *Международни отношения*, 2014, кн. 4, с. 39 – 48.

Николов, Ч. Бъдещата роля на Русия на Балканите – тенденции и проблеми. – В: *Международни отношения*, 2009, кн. 4, с. 47 – 50.

О'Брайън, Д. Брюксел – новата столица на Балканите. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 3, с. 37 – 51.

Панов, А. Руската външна политика на съвременния етап. – В: *Международни отношения*, 2008, кн. 1, с. 57 – 66.

Пенчев, М. Българо-руските отношения и мястото им в преструктуриращата се международна система. – В: *Международни отношения*, 2006, кн. 5 – 6, с. 143 – 152.

Пенчев, М. Военно-политическият аспект на отношенията между България и Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 4, с. 15 – 18.

Пенчев, М. Дипломатическите отношения между България и Русия – договорно-правна основа (1991 – 2005 г.). – В: *Международни отношения*, 2006, кн. 2, с. 75 – 98.

Пиерачини, Ф. Залязващата империя: руско-китайската стратегия за съдържане на САЩ. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 103 – 118.

Петровский, В., М. Титаренко. Русия, Китай и новият световен ред. – В: *Международни отношения*, 2016, кн. 1, с. 37 – 52.

Примаков, Е. Светът след 11 септември и нахлуването в Ирак. София, 2003.

Проди, Р. Как да затворим кутията на Пандора: ролята на Русия в Европа. – В: *Международни отношения*, 2016, кн. 3, с. 45 – 50.

Радомирски, В. България и Русия – загубената възможност на интересите? – В: *Международни отношения*, 2016, кн. 5 – 6, с. 33 – 38.

Рангелов, А. НАТО, Русия, балканските дилеми и българската външна политика. – В: *Международни отношения*, 1997, кн. 2, с. 21 – 32.

Ритц, Х. Защо Западът се нуждае от Русия: променената геополитическа визия на Бжежински. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2012, кн. 6, с. 108 – 116.

Розоф, Р. Базите на САЩ в Източна Европа и руската реакция. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 1, с. 74 – 84.

Розоф, Р. НАТО, ПРО и новата руска военна доктрина. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 2, с. 67 – 75.

Русия между Запада и Изтока. Политика и дипломатия. – В: *Известия на Института за исторически изследвания*. Т. XXXIII. София, 2016.

Савов, Е. Русия – важен външнополитически партньор на България. – В: *Международни отношения*, 2008, кн. 1, с. 27 – 30.

Сирков, Д. Какво има и какво няма в Декларацията на XXXVIII Народно събрание за българо-руските отношения (24 октомври 1997 г.). – В: **Изследвания** в чест на чл.-кор. професор Страшимир Димитров. Т. II. София, 2001, с. 848 – 850.

Сирков, Д. Ролята на Русия на Балканите в светлината на една кръгла маса. – В: *Международни отношения*, 1999, кн. 1, с. 37 – 42.

Слатински, Н. Външната политика на България – баланс между НАТО и Русия. – В: *Международни отношения*, 1996, кн. 4, с. 79 – 92.

Слуцкий, А. Голям договор за колективна сигурност в Европа (Петте принципа на президента на Русия Д. Медведев). – В: *Международни отношения*, 2009, кн. 4, с. 13 – 16.

Стеф, Р. Русия и Америка в битка за Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2009, кн. 6, с. 64 – 71.

Стефанов, Г. Теория на международната сигурност. София, 2005.

Стойков, М. Аспекти на трансформацията на системата за сигурност. София, 2007.

Стоянова, К. Руският фактор на Балканите и регионалните интереси. – В: *Международни отношения*, 1996, кн. 3, с. 55 – 59.

Талбот, С. Ръката на Русия. София, 2002.

Танева, М. Съвременните българо-руски отношения: ще воюва ли България срещу Русия, ако НАТО ѝ обяви война? – В: **България** – 100 години юридически суверенна държава: икономически, политически и културни постижения. Т. 2. София, 2010, с. 265 – 272.

Тренин, Д. Големият геополитически триъгълник: Китай – Русия – САЩ. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 3, с. 71 – 81.

Уилъртън, Д. Русия – непознатият противник на Запада. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 3, с. 116 – 121.

Фавр, П.-М. Реална ли е руската заплаха? – В: *Геополитика*, 24 август 2017.

Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. София, 2000.

Цонков, Н. Външната политика на Русия и някои нейни съвременни проекции на Балканите. – В: *Международни отношения*, 2015, кн. 5 – 6, с. 19 – 34.

Четири сценарии за развитие на отношенията между ЕС, Руската федерация и общите им съседи. – В: *Международни отношения*, 2015, кн. 2, с. 101 – 118.

Чопрад, А. Американската глобална стратегия и мястото на Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 1, с. 159 – 164.

Чопрад, А. Китай и ислямът ще сблизят Европа и Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 2, с. 186 – 190.

Чопрад, А. Русия като препятствие по пътя към Глобална Америка. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2012, кн. 6, с. 101 – 107.

Шаренкова, С. Геополитически очерк. България – Русия. София, 2015.

Ширеф, Р. 2017. Войната с Русия. Из секретните документи на висшето военно командване на НАТО. София, 2016.

Ширяев, М. Опитът на Запада да използва България като антируски инструмент. – В: *Международни отношения*, 2013, кн. 1, с. 95 – 100.

Шмит, Х. Силите на бъдещето. Световните победители и губещи в утрешния свят. София, 2006.

Якунин, В. Възможната синергия между Русия и Европа. – В: *Международни отношения*, 2013, кн. 6, с. 145 – 158.

Янакиев, К. Европейският и „Евразийският“ съюз. – В: *Conservative Quarterly*, 2015, кн. 1, с. 12 – 24.

ТЕМА 6

СЪВРЕМЕННИТЕ БЪЛГАРСКО-КИТАЙСКИ ОТНОШЕНИЯ

Когато става дума за Великите сили, с които Република България не може да не се съобразява, вече не можем да си позволим да пропуснем *Китай* – един пренебрегван доскоро фактор в международната ни политика.

Китай се завърна на световната сцена и вече стана един от глобалните лидери, постигайки това посвоему – привидно вяло, размито, но постъпателно. Страната разполага с най-многолюдното население в света (1,6 млрд. души), което нараства прогресивно с 8 – 9 процента. Пекин успя да си върне Хонконг (1998 г.). Китай стана третата (след СССР и САЩ) държава, извела без чужда помощ свой космонавт (2003 г.), и третата (след САЩ и СССР) държава, поразила космическа цел с ракета от Земята (2007 г.).

С „космически“ темпове се развива китайската икономика, която възприема принципите на пазарната икономика, но не следва учебнически западни рецепти и препоръките на международните финансови институции, а свой собствен импулс за висококачествен растеж. От отварянето си към света през 1978 г. тя увеличи brutния си вътрешен продукт, изчислен спрямо покупателната способност, на жител на страната 34 пъти, отбелязвайки средногодишен ръст от зашеметяващите 9,6 процента. Станал през 2004 г. седма икономическа сила в света, само за няколко години Китай изпревари всички европейски икономики (Франция и Великобритания през 2005 г. и Германия през 2007 г.) по брутен вътрешен продукт, а през 2012 г. изпревари и Япония, ставайки втора икономика в света

(след щатската). Дори в трудната 2018 г.⁴⁰ китайската икономика завърши с ръст 6,5 процента⁴¹, а brutният ѝ вътрешен продукт достигна астрономическите 13 трлн. долара, което съставлява 30 процента от световния брутен вътрешен продукт. През 2007 г. стана и най-големият консуматор в света. През същата година Китай стана вносител № 2 в ЕС (ЕС е вносител № 1 в Китай), а през 2008 г. – основен външнотърговски партньор на Европейския съюз. Стокообменът между ЕС и Китай за 2017 г., според Евростат, възлиза на 573 млрд. евро. Междувременно Китай се превърна в най-големия износител в света и втори вносител на стоки. През 2006 г. Китай стана първата държава в света, натрупала над 1 трлн. долара валутни резерви, като през 2008 г. те станаха 1,9 трлн. долара. Към средата на 2018 г. валутните резерви на Китай достигнаха 3,2 трлн. долара, като външният му дълг е едва 4 процента от неговия брутен вътрешен продукт. Китай изпревари САЩ по ръст на brutния вътрешен продукт, по износ, по преки чуждестранни инвестиции, по валутни резерви и по принос към ръста на глобалния брутен вътрешен продукт. Възползвайки се ловко от световната финансова криза (2008 г.), Китай започна да наема масово финансови експерти от нийоркския „Уолстрийт“ и лондонското Сити, като превърна Шанхай в световен финансов център. През 2016 г. китайският юан бе включен в кошницата на т.нар. „специални права на тираж“ с първоначален дял 10 процента – по-голям от този на японската йена (8,3 процента) и на британския паунд (8,09 процента). Всичко това подкрепя основателността на констатацията на икономическия редактор на британския „Гардиън“ Лари Елиът, че с предизвикателствата след Втората световна война най-добре

⁴⁰ Поради търговската война на САЩ срещу Китай, за която ще стане дума по-нататък.

⁴¹ За сравнение: по данни на Евростат през същата 2018 г. ЕС постигна икономически ръст от 0,3 процента.

се справи Китай, който избра среден път – внимателно регулиране на движението на капитали, запазване на относително високи бариери пред търговията и съхраняване на собствеността на държавата върху големи сектори на промишлеността.

Внушителните успехи на Китай създават усещането, че светът преживява „китайско чудо“, което множи прогнозите, че *XXI в. ще бъде „китайското столетие“*. Не някой друг, а самият Збигнев Бжежински писа през 2012 г.: „обективната социална алтернатива, която предлага Китай, влече след себе си геополитическа перспектива – центърът на международните отношения се премества на изток“.

Във външнополитически план Китай разполага не само с втория бюджет за отбрана в света (след този на САЩ) и с най-голямата армия – практически всеки китаец е самостоятелна бойна единица поради традиционните бойни изкуства, с които се занимават от малки. Китай се утвърждава като един от най-конструктивните геополитически играчи с политиката си на „четирите „не“-та“: „не“ на хегемонизма, „не“ на силовата политика, „не“ на политическите блокове и „не“ на надпреварата във въоръжаването. През последните години в Китай заработиха Азиатска банка за инфраструктурни инвестиции и Банка за развитие на БРИКС, отворена за всички държави по света и превърнала се в конкурент на разположените във Вашингтон международни финансови институции. През 2019 г. Китай стана вторият по големина донор на ООН, което отразява растящата икономическа мощ на страната и международното ѝ влияние.

Китай беше *първата Велика сила, която се опълчи на американския хегемонизъм*. През август 1994 г. китайският ръководител Дън Сяопин формулира като първостепенна външнополитическа задача на страната си „да се окаже съпротива на хегемонизма и на политиката на силата и да

се защити световният мир“. В обстановката на непопулярната щатска Война в Ирак Пекин обоснова концепцията за „мирен възход на Китай“. Поставянето на мира и стабилността над всичко в международния живот се съпътства с вярата на Китай в господството на международното право. На VI Евро-азиатска среща на министрите на външните работи, проведена през 2004 г. във Великобритания, китайският външен министър Ли Джаосин заяви: „Страните, големи или малки, силни или слаби, са равни пред международните закони“. С тази конструктивна програма Пекин все по-активно се ангажира с дейността на ООН, където активно работи за една нова етика на глобалната отговорност. Със спечеления си нов авторитет на действително глобална Суперсила и с помощта на политиката си на добросъседство Китай работи дискретно за изграждане на азиатска икономическа общност и въвеждане на обща азиатска валута, за да се избегне зависимостта от щатския долар. Пекин се ангажира с все повече международни проблеми – борбата с тероризма, замърсяването на околната среда, енергийната сигурност, международната организирана престъпност, интернационалните мироопазващи мисии, неразпространението на ядреното оръжие, здравеопазването, международната финансова система.

През 2013 г. новият китайски президент Си Дзинпин обяви най-мощния международен проект на Пекин – *„Един пояс, един път“*, за осъществяване на инвестиции на обща стойност 1 трлн. долара в инфраструктура, пътища и енергийни мрежи в Азия, Африка и Европа – най-големия инфраструктурен проект на XXI в. За изминалите пет години той бе подкрепен от над 140 държави и международни организации, като 80 от тях подписаха споразумения за сътрудничество с Китай в тази рамка. Търговският обмен на Китай и участващите в инициативата страни за тези пет години надвиши 5 трлн. долара, а преките инвестиции надминаха 70 млрд. долара. Към момен-

та почти 4 хил. китайски компании строят 82 зони за икономическо и търговско сътрудничество в 24 страни, като създадоха над 240 хил. работни места. Като съставна част от инициативата китайските технологични гиганти осъществяват проекта „Дигитален път на коприната“, който обхваща оптичните мрежи в развиващия се свят и налага китайските правила в глобалната мрежа, изнася технологии за проследяване на опозиционни групи и осигурява предимство в събирането на разузнавателна информация. В хода на изпълнението на този мегапроект китайското влияние вече се усеща не само в Централна Азия, но и в Близкия изток, Африка, Централна и Източна Европа и дори в Латинска Америка.

Един от главните приоритети на Пекин във външно-политически план е *укрепване на китайските военни способности*. Разгърнатата бе широка програма за обучение на висококвалифицирани специалисти в областта на технологиите и отбраната. От 2010 г. пристанищата в Персийския залив редовно приемат китайски военни кораби. Започнаха да се провеждат военни учения на Китай с Русия, Иран, Египет, Сирия и други държави. През 2017 г. Китай откри и първата си военна база в чужбина. В началото на октомври 2018 г. китайски боен кораб прогони американски разрушител от Южнокитайско море. А в края на декември същата година контраадмирал Лоу Юен обяви, че новите китайски суперсамолетоносачи могат с лекота да потопят американски кораби от същия клас и да сложат край на американската хегемония в Тихия океан.

С това пораснало самочувствие президентът Си Цзинпин обяви (1 януари 2019 г.), че *Тайван ще стане част от Китай*, и призова тайванските граждани да приемат „неизбежното“ – обединяване на принципа „една държава – две системи“.

Казано накратко, *„Китай се превръща в световна Суперсила“*, както е озаглавена издадената в края на 2007 г.

книга на Мишел Аглиета. Нещо повече – Китай се превръща в конкурент и дори в противник на САЩ и Русия в геополитически и геоикономически план. Израстването на Китай като глобална Суперсила получи своеобразно международно признание с проведената през 2008 г. в Брюксел безпрецедентна тристранна среща САЩ – ЕС – Китай. А през 2009 г. президентът на САЩ Барак Обама отиде на официална визита в Пекин, където заяви, че американско-китайските отношения ще определят бъдещето на XXI в., и предложи двете страни да поемат колективно лидерството на света под формата на „Кимерика“.

Вместо да се ангажира в комбинации със САЩ, Китай предпочете да се изявява като независим геополитически играч и новият китайски президент Си Дзинпин издигна *идеята за „Китайската мечта“* (2013 г.) – в момент на заляняване на „Американската мечта“ и на преждевременното помръкване на „Европейската мечта“. Основните послания на „Китайската мечта“ Си Дзинпин отправи в реч по случай 40-годишнината от отварянето на Китай към света (18 декември 2018 г.): „следваме неизменен курс под лозунга за борба с хегемонизма“, „никога няма да се стремим към хегемония, каквото и равнище на процъфтяване да постигнем“ и „Китай никога няма да жертва интересите на други страни заради собственото си развитие“, увери китайският президент. „По пътя на прогреса сме задължени (...) да формираме международни отношения от нов тип въз основа на взаимно уважение, равноправие и справедливост“, добави той. И с неприкрито чувство на удовлетвореност изтъкна: „Все по-уверено заемаме централно място на световната сцена и вече получихме признание от международната общност като страна, която има конструктивен принос за поддържане на мира в целия свят“.

Респектиращият възход на *Китай* се възприема по различен начин от двете страни на Атлантическия океан. Десетото годишно изследване на трансатлантическите тенденции (2011 г.) показва, че докато 63 процента от американците гледат на Китай като на заплаха, то преобладаващата част от респондентите от 13-те изследвани европейски държави, включително България, гледат на Китай като на икономическа възможност.

Отношението на Република България към Китай може да бъде разбрано само в контекста на *китайската политика на Обединена Европа*. Европейците добре помнят, че първата Велика сила, признала официално Европейската икономическа общност, бе именно Китай (през 1975 г.). В последвалите години на Студената война взаимоотношенията им се развиваха добре, но във връзка с потъпкването на протестите на площад „Тянанмън“ през юни 1989 г. Европейската общност наложи санкции на Китай. Още от втората половина на 1990 г. държавите на Общността започнаха да премахват ограниченията и през юни 1994 г. ЕС и Китай постигнаха споразумение за засилване на политическия диалог, предвиждащо: ежегодни срещи на министрите на външните работи на държавите от ръководната „Тройка“ с китайския външен министър; срещи на всеки шест месеца на министъра на външните работи на Китай с дипломатическия пратеник на ЕС в Пекин; срещи на всеки шест месеца на министъра на външните работи на държавата, председателстваща ЕС, с посланика на Китай в същата страна. В края на 1994 г. ЕС свали санкциите срещу Китай с изключение на продажбата на оръжие. Последва приемането на Дългосрочна политика на ЕС за отношенията с Китай (1995 г.) и на Стратегия на ЕС спрямо Китай (1996 г.). В тях бе заложена идеята за „конструктивна ангажираност“ с два акцента: осъществяване на независима политика на ЕС спрямо Китай и засилване на сътрудничеството във всички области, най-

вече икономическата и търговската. През 1998 г. ЕС прие специален документ за по-нататъшно подобряване на отношенията с Китай – „Изграждане на широко партньорство с Китай“, предвиждащ: признаване на Китай за глобална сила; отказ от внасяне и подкрепа на антикитайски предложения в Комисията на ООН за правата на човека; снемане на Китай от списъка на страните с непазарна икономика; внасяне на изменения в антидъмпинговите правила; подкрепа за приемането на Китай в Световната търговска организация; задълбочаване на сътрудничеството и обмена с Китай във всички области; оставяне на по-заден план на политическите усилия за насочване на Пекин към нормите на демокрацията. Проведената през април същата година в Лондон Първа среща на върха ЕС – Китай даде ход на „дългосрочно, стабилно и конструктивно партньорство“, основано на дългосрочна стабилност и насочено към XXI в. Годината 1998 наистина се оказа върхова за двустранните политически отношения – бяха осъществени посещения в Китай на председателя на Комисията на ЕС Жак Сантер, на президента на Италия, на правителствени ръководители на други седем държави на ЕС, включително премиера на Франция и канцлера на Германия. През 2001 г. ЕС и Китай формално декларираха намерението си за създаване на „стратегическо партньорство“ и политическата воля да се върви в тази посока укрепна с американския подход към „войната с тероризма“. През 2002 г. ЕС и Китай подписаха Споразумение за морски транспорт (в сила от 2008 г.), което беше периодично актуализирано (през 2005, 2009 и 2018 г.). Най-дръзкият проект на ЕС – въвеждане на еврото, получи незабавна и солидна подкрепа от Китай. Още през 2003 г. китайският президент Цзян Цзъмин пое ангажимент пред председателя на Европейската комисия Романо Проди да обърне китайски валутни резерви в евро, защото това ще бъде добър бизнес за Китай и защото Пекин

вярва в многополюсния свят. И от същата година Китай започна да влага сериозна част от резервите си в евро, а през 2005 г. отвърза юана от щатския долар и започна да изчислява разменните му курсове спрямо кошница от няколко валути, включваща и еврото. В обстановката на яростна конкуренция с американски компании за по-голям дял в огромния китайски пазар ЕС установи през 2003 г. стратегическо партньорство с Китай. През октомври 2006 г. Комисията на ЕС излезе със съобщение „ЕС и Китай: по-близки партньори, по-големи отговорности“, в което очерта стратегическото партньорство в борбата с климатичните промени, в усилията за постигане на икономически растеж, по въпросите на миграцията и международната сигурност. Индикатор за порасналото внимание на ЕС към Китай бяха посещенията в Пекин през същата година на половината еврокомисари и на голяма част от евродепутатите. Стремещът към засилване на икономическото и търговското сътрудничество бе деклариран на Десетата среща на върха ЕС – Китай (2007 г.). Последва обаче доста труден период във взаимоотношенията поради преплитането на противоречиви тенденции в политическото общуване, търговския обмен, икономическото развитие и финансовите пазари. Още през 2004 г. ЕС се превърна в най-големия търговски партньор на Китай, а за ЕС Китай се превърна във втори по големина (след САЩ) търговски партньор – двустранната търговия достигна 160 млрд. долара. А през 2008 г. Китай се превърна в основен външнотърговски партньор на Европейския съюз. Но в двустранния обмен ЕС се оказа в положението на жестока конкуренция с Китай. Проблемите обхващаха ограниченията при вноса на европейски стоки и достъпа на европейски фирми до китайския пазар, дъмпинговата практика на Пекин, нарушаването от китайска страна на правата върху интелектуалната собственост, износа на опасни китайски стоки, както и оценка-

та на китайския юан. Като най-сериозен се очерта проблемът с галопиращия търговски дефицит на ЕС с Китай, достигнал през 2007 г. 159 млрд. евро, което бе с 25 процента повече от предходната година. И през август 2007 г. ЕС взе решение за намаляване на помощите за развитие на Китай с неубедителния за Пекин аргумент, че той е „важен участник на икономическата и политическата световна сцена“. Следващата, 2008 г. внесе нова доза трудности в двустранните отношения. Във връзка с политиката на Пекин в китайската автономна провинция Тибет френският президент Никола Саркози се среща с религиозния водач на Тибет в изгнание Далай Лама, което доведе до политическа криза във взаимоотношенията Брюксел – Пекин. Същевременно започналата в САЩ ипотечна, финансова и икономическа криза обхвана и ЕС и Западът неочаквано се оказа твърде зависим от финансовата помощ на възходящо развиващия се в икономически план Китай. И президентът на САЩ Барак Обама реши да заиграе с него, отивайки в Пекин с предложение за създаване на т.нар. „Кимерика“ и заявявайки, че американско-китайските отношения ще определят бъдещето на XXI в. (юни 2009 г.). В тази сложна международна среда европейското благоразумие надделя. Брюксел се оказва мястото за провеждане на първата по рода си тристранна среща ЕС – САЩ – Китай (17 ноември 2008 г.). По повод зачестилите случаи на европейско-китайско взаимодействие срещу американците проф. Дейвид Шамбо от университета „Джордж Вашингтон“ писа: „Това, което досега със сигурност не се е случвало обаче, е САЩ и Китай да се обединят срещу европейските интереси“. С визитата на премиера Ван Цзябао в Брюксел (януари 2009 г.) политическата криза бе преодоляна, а на среща в Брюксел (27 април 2009 г.) ЕС и Китай обсъдиха общите усилия за преодоляване на финансовата криза. Проведената през същата година Дванадесета среща на върха ЕС – Китай прие 5 спо-

разумения за сътрудничество в областта на екологията, икономиката и търговията. Въпреки успешно преодолените трудности взаимоотношенията си останаха леко съдържани. Но ускорено развиващият се Китай се оказва отново необходим при разразилата се през 2009 г. криза в Евророната и постоянно намаляващия относителен дял на ЕС в световния брутен вътрешен продукт. На практика в самото начало на второто десетилетие на XXI в. се очертаха две противоречиви тенденции в ЕС по отношение на Китай: докато в западноевропейските държави започна да расте скептицизмът, в източноевропейските се изяви оптимизмът. Новите източноевропейски членки на ЕС не разполагат с мощни компании, които да се чувстват застрашени от китайската конкуренция. Китай им предлагаше инвестиции във важни инфраструктурни проекти, които ЕС не можеше да си позволи. Бедните им потребители без особено стеснение предпочитаха китайските стоки вместо по-качествените, но значително по-скъпи западноевропейски. Пекин бързо усети новите възможности, откриващи се за Китай в страните от Централна и Източна Европа, и стартира специална програма за тях.

Република България завари *десетилетни двустранни политически, културни, спортни и информационни връзки* с Китай. Българският народ неизменно подкрепяше борбата на Китай с колониалните набези на Великите сили и с японската агресия в годините на Втората световна война. България бе сред първите държави, признали установяването на Китайската народна република (1949 г.). От своя страна китайският народ високо цени и до наши дни антифашисткия подвиг на Георги Димитров по време на Лайпцигския процес и неговата пламенна защита, като Генерален секретар на Коминтерна, на китайския народ и неговите борби за отхвърляне на колониалния гнет и на японските агресори, както и подкрепата на България за победата на прогресивните сили в Гражданската война,

за утвърждаването и развитието на Китайската народна република.

Въпреки *приливите и отливите на двустранните отношения*, предизвикани от обратите и повратите на съветско-китайските (не)разбирателства, взаимните симпатии и интерес не изчезнаха. Още повече че с Резолюция 2758 на Общото събрание на ООН от октомври 1971 г. Китайската народна република бе приета в световната универсална организация, заменяйки Тайван, с правото на постоянен член на Съвета за сигурност. На равнище масово съзнание българите, изпитали върху гърба си непосилните тежести на деформирания български преход към демокрация, смятат, че след приключването на Студената война Китай намери по-верен път за адаптация към новите световни реалности.

Но през първите години след началото на демократичните промени настъпи отчуждение, тъй като Китай и новите европейски демокрации тръгнаха по различни пътища. Българските управляващи гледаха на Китай през нови розови идеологически очила, оценявайки го като *ретрограден остатък от комунизма*.

Първи *опит за активизиране* на двустранните отношения предприе правителството на Жан Виденов, когато лично премиерът предприе официална визита в Пекин начело на голяма делегация (1996 г.). Предложенията на Виденов за мащабно рестартиране на отношенията бяха приети с готовност, но при едно-единствено условие: България да се въздържа от публична критика към Китай за потъпкване на правата и свободите на собствените му граждани. България обаче току-що се бе присъединила към Инициативата „Партньорство за мир“ на НАТО, бе подала молба за членство в ЕС и бе стартирала сътрудничеството си със САЩ в областта на политиката за сигурност и не можеше да си позволи „лукса“ да приеме резонното искане на Пекин. Така опитът за стартиране на сът-

рудничеството с Китай, на който се гледаше осъдително от Запада и от вътрешната опозиция в страната, се оказа безрезултатен.

Но статутът на Китай на Велика сила и респектиращият му икономически възход заставиха дошлата на власт опозиция да не прекъсва *политическия диалог с Пекин*, демонстрирано с посещението на президента Петър Стоянов в Китай (1998 г.).

Интересът на Пекин към България бе демонстриран с посещение в София на видните китайски реформатори Джу Джундзи (юни 2000 г.) и г-жа У И (юли 2002 г.).

Но подновяването на опитите за развитие на българско-китайските отношения стана възможно едва *в условията на трансатлантическата свада по повод американската Война срещу Ирак*, когато ЕС започна основно да преразглежда връзките си с Китай и прие своята първа Стратегия за сигурност, обявяваща ЕС за глобален играч, ангажиращ се с изграждането на многополюсен свят – една опция в международния живот, инициирана от Пекин през 1994 г. и последвана от Русия през 1995 г. Още през същата 2003 г. бе осъществена официална визита на китайския президент Цзин Цзъмин в Брюксел, с която бе установено всеобхватно стратегическо партньорство между ЕС и Китай. Цзин Цзъмин пое ангажимент пред председателя на Европейската комисия Романо Проди да обърне значителна част от китайските валутни резерви от щатски долари в евро, „защото това ще бъде добър бизнес за Китай и защото Пекин вярва в многополюсния свят“. И удържа на думата си. От същата година Пекин започна да влага сериозна част от валутните си резерви в евро, а през 2005 г. отвърза националната си валута от щатския долар и започна да изчислява разменните курсове на юана спрямо кошница от няколко валути, включваща и еврото. През януари 2007 г., т.е. в момента на приемането на България в ЕС, Брюксел започна търговски

переговори с Пекин. Реализацията на стратегическото партньорство между ЕС и Китай обаче се натъкна на яростна конкуренция, ценностни различия и спорове по много глобални проблеми, което се отрази на нейното приложение.

Още с установяването на стратегическото партньорство с ЕС Китай активизира икономическите си отношения със страните от Централна и Източна Европа, с които имаше дълголетни връзки, включително България. По време на *управлението на Симеон Сакскобургготски* София и Пекин сключиха Споразумение за сътрудничество (8 септември 2003 г.) и издигнаха парламентарното сътрудничество на най-високо равнище (с разменени посещения на председателя на Общокитайското национално събрание У. Бангоу и на председателя на Народното събрание проф. Огнян Герджиков). Китай бе посетен от вицепремиера и министър на икономиката Николай Василев, както и от наследилата същия пост Лидия Шулева. Те активно се опитаха да убедят Пекин в благоприятния бизнес климат у нас, предоставящ изключителна възможност на китайските компании да инвестират и да използват България като производствена база на китайска продукция не само за ЕС, но и за Балканите и Близкия изток. През август 2005 г. бе открито Генерално консулство на България в Шанхай. Почти ежегодно започнаха да се провеждат Дни на китайската култура в България и прояви на българската култура в Китай. В контекста на стремежа на България към членство в ЕС се формираха близки позиции с Китай за необходимостта от многополюсен свят и от сътрудничество в борбата с тероризма, неразпространението на оръжия за масово унищожение и борбата с климатичните промени. Китай оцени високо българската позиция за „Един Китай“, от който Тайван е неделима част.

Кабинетът „Станишев“ на тройната коалиция направи по-решителни крачки в тази посока. България бе посе-

тена от члена на Постоянния комитет на Политбюро на ЦК на ККП Ли Чангун (юни 2006 г.) и от министъра на отбраната ген. Цао Ганчуан (септември 2006 г.). България и Китай подписаха Споразумение за икономическо сътрудничество (20 ноември 2006 г.) и Допълнителен протокол към Договора за взаимно насърчаване и защита на инвестициите (26 юни 2007 г.). По силата на споразумение от юни 2006 г. Софийският университет „Св. Климент Охридски“ стана седалище на първия в Източна Европа Конфуциански институт, който е част от глобалната мрежа от над 500 такива структури и един от 14-те в света със статут „Модел“ Институт „Конфуций“.

За времето от 2003 до 2012 г. обемът на търговията на Китай с новите демокрации от Източна Европа нарасна пет пъти. Когато започналата през 2008 г. в САЩ финансова и икономическа криза обхвана и Европа, засегнатите от нея нови европейски демокрации бяха силно впечатлени от продължаващия бурен ръст на китайската икономика и засилиха своя интерес към възможностите, които предлагаше Китай. Унгария първа пое пътя на „отваряне на Изток“, осъзнавайки необходимостта от балансирана външна политика в очертаващия се многополюсен свят. Последването на унгарския пример от Полша (2009 г.) направи впечатление дори в София. *Кабинетът „Борисов 1“* сключи с Китай Меморандум за разбирателство за икономическо сътрудничество (14 октомври 2009 г.), План за действие за сътрудничество в областта на здравеопазването и медицината (14 октомври 2009 г.) и Меморандум за насърчаване на двустранното икономическо и търговско сътрудничество (15 юни 2010 г.).

Тези промени в нагласите на новите европейски демокрации бяха своевременно схванати от Пекин и през 2011 г. премиерът Цзън Цзибао посети Унгария, за да сондира възможностите за стартиране на мащабно сътрудничество със страните от Източна Европа. Визитата даде

очаквания от Пекин резултат – новите европейски демокрации изоставиха своите критики към Китай за нарушаване на правата на човека и през 2012 г. Пекин въведе официално *Механизъм за сътрудничество между Китай и страните от Централна и Източна Европа*, който оттогава се превърна в основен акцент на Китайската стратегия за външна политика. През септември 2012 г. в Пекин бе създаден Секретариат на Механизма за сътрудничество, в който 16 държави от Централна и Източна Европа назначиха официално свои национални координатори, с което сътрудничеството бе институционализирано. Пекин използва основно тази многостранна платформа, но не подценява и двустранния подход. Китай си дава сметка, че отношенията на страните от Централна и Източна Европа с ЕС са приоритетни, и разглежда сътрудничеството си с тях като важен елемент на отношенията Китай – ЕС, като своеобразен „вход“ към Европа. Офертата на Пекин бе така съблазнителна, че на нея не устоя нито една държава от Централна и Източна Европа. Удивително бързо се сформира групата на 16-те, приели китайската Инициатива, включваща неутрална Австрия и всички нови демокрации: Албания, Босна и Херцеговина, България, Естония, Латвия, Литва, Македония, Полша, Румъния, Словакия, Словения, Сърбия, Унгария, Хърватия и Чехия. С добро око на Инициативата погледна и самият ЕС, видял в нея възможност за рестартиране на стратегическите отношения с Китай.

През 2012 г. във Варшава се проведе *I форум на високо равнище Китай – Източна Европа* (формат „16+1“). На него премиерът Цзън Цзибао представи Инициативата на Китай за развитие на отношенията със страните от Централна и Източна Европа. Областите на сътрудничеството включваха селското стопанство, промишлеността, туризма, образованието и културата. В хода на задвижването на Инициативата бяха създадени и други формати – диалог между предприемачите, симпозиум на мозъчните тръсто-

ве, форум на младите политици. Със стартирането на китайската Инициатива се очерта активизиране при сливанията и придобиванията на компании между Китай и новите европейски демокрации, както и при навлизането на сериозни китайски инвестиции в инфраструктурни проекти, включително на Балканите. От 2011 г. двустранната търговия Китай – Централна и Източна Европа се увеличава ежегодно с над 10 процента. Китай се ангажира с крупни инвестиционни проекти в региона, включително в Сърбия, Македония, Гърция и Черна гора.

При така оформилата се нова обстановка в Централна и Източна Европа *България не можеше да остане встрани* и тя се включи в китайската Инициатива – при това не с неохота, а с растящи надежди. Премиерът Борисов започна да се изявява на форумите „16+1“ като най-горещ фен на сътрудничеството с Китай. България и Китай подписаха Споразумение за сътрудничество в областта на информационните технологии и съобщенията (24 юни 2011 г.), Споразумение за взаимно освобождаване от изискването за виза за притежателите на дипломатически и служебни паспорти (5 март 2012 г.) и Споразумение за сътрудничество в областта на образованието (30 ноември 2012 г.). Поставено бе и началото на сътрудничеството на България с отделни китайски провинции, които разполагат с далеч по-големи възможности от цялата Българска държава. Подписани бяха меморандуми за разбирателство за икономическо сътрудничество с провинциите Цзянсу (10 март 2011 г.) и Гуандун (24 август 2012 г.), както и с Шанхай (20 ноември 2012 г.). През 2012 г. Китай излезе на второ място (след Турция) сред експортните ни дестинации извън Европейския съюз.

Между есента на 2012 и пролетта на 2013 г. бе осъществена смяна на поколенията в ръководството на Китай. Сред първите крупни външнополитически успехи на новото ръководство бяха подписаният през ноември 2013

г. Стратегически дневен ред за сътрудничество между ЕС и Китай до 2020 г. и посещението на новия китайски президент Си Дзинпин в Брюксел (март 2014 г.). В тази благоприятна обстановка усилията на София за укрепване на отношенията с Пекин бяха продължени от *правителството на доц. Пламен Орешарски*. Подписана беше Спогодба за морския транспорт (13 януари 2014 г.), договорено бе взаимно създаване на културни центрове (13 януари 2014 г.) и беше постигнато споразумение за разбирателство за икономическо сътрудничество с провинция Анхуей (23 юли 2014 г.). През 2014 г. посещения в Китай направиха президентът Росен Плевнелиев, премиерът Пламен Орешарски и председателят на Народното събрание Михаил Миков.

Поел отново властта, Борисов положи нови усилия за активизиране на българско-китайските отношения. По време на управлението на *кабинета „Борисов 2“* бяха подписани Спогодба за създаване на взаимни културни центрове (12 ноември 2015 г.), Споразумение за сътрудничество в областта на образованието (26 ноември 2015 г.), Меморандум за разбирателство за сътрудничество в областта на санитарните и фитосанитарните въпроси (26 ноември 2015 г.), Споразумение за превенция и борба с престъпността (11 януари 2016 г.), Споразумение за сътрудничество в областта на спорта (9 май 2016 г.), Меморандум за разбирателство за сътрудничество в областта на пристанищата и пристанищните индустриални паркове (5 ноември 2016 г.), както и Споразумение за обмен на информация по данъчните въпроси с провинция Гърнси (11 юни 2015 г.).

София успя добре да се ориентира в предлаганата от Пекин рамка на сътрудничеството във формат „16+1“, в която всяка от 16-те европейски държави е домакин на механизъм от китайската Инициатива, и успя да се пребори за ресора селско стопанство (Китай е най-големият

в света производител на селскостопански стоки, а България има международно признати традиции в тази област). През 2015 г. в българското Министерство на земеделието, храните и горите бе създаден *Център за сътрудничество в селското стопанство между Китай и страните от Централна и Източна Европа*. Досега Китай е инвестирал в българското селско стопанство над 30 млн. долара. А България вече направи и първия си внушителен пробив на огромния китайски селскостопански пазар – през 2018 г. внесе в Китай 1,2 млрд. бутилки български вина, което е рекордно увеличение от 130 процента и направи страната ни водеща по този внос сред 16-те европейски страни по Инициативата.

Нов етап в сътрудничеството на страните от Централна и Източна Европа с Китай започна на *VI форум „Китай – Източна Европа“* (Будапеща, 2017 г.). На форума беше отчетено, че от 2012 до 2016 г. Китай е инвестирал около 15 млрд. долара в страните от Централна и Източна Европа, а годишният обем на търговията му с 16-те държави от Източна Европа е достигнал 45,5 млрд. долара. В своята реч пред форума китайският премиер Ли Къцян обяви, че страната му ще осигури 2 млрд. евро за Финансовия инструмент за развитие. Това бе оценено от домакина Унгария като „отваряне на Изток“, а от Полша – като разкриване на „огромни възможности“ за новите европейски демокрации.

По подобен начин новата китайска оферта бе възприета и в София. Оказал се за трети път министър-председател, през ноември 2017 г. *Бойко Борисов* посети Китай с огромна делегация от министри, представители на работодателски организации и на бизнеса. Мотивирайки целта на визитата си, той подчерта необходимостта „още повече да се задълбочи сътрудничеството между Китай и България“, „за да може „Пътят на коприната“ да следва своя естествен път“. От българска страна бе заяве-

на готовност за мащабно сътрудничество, обхващащо областите на търговията, инвестициите, инфраструктурата, транспорта, енергетиката, земеделието, логистиката, строителството, финансовите услуги, банкирането, кредитите, недвижимите имоти, производството на енергия от отпадъци и на електрически автомобили и много други. Положени бяха усилия за разширяване и задълбочаване на сътрудничеството на България с отделни китайски провинции.

Стимул за ускорено развитие на двустранните отношения даде *VII среща „16+1“*, проведена на 7 юли 2018 г. в София. Тя определи четири приоритетни области: високи технологии, инвестиции, индустриално партньорство, съвместни предприятия; инфраструктура; селско стопанство; туризъм. В Платформата за свързаност на Китай с ЕС бяха заложили изграждането на автомагистралите „Хемус“ и „Черно море“ и рехабилитацията на железопътната линия Русе – Варна. Решено бе да се намалят китайските мита за европейския внос и бе приета по принцип идеята на българския президент Румен Радев с китайски пари да бъде създаден Глобален бизнес център за партньорство с Китай. Китайският премиер Ли Къцян обяви, че форматът „16+1“ е отворен и за други европейски държави. В качеството си на домакин премиерът Борисов наблегна, че Китай помага на страните от Централна и Източна Европа там, където кохезионните фондове на ЕС не могат, което ще помогне на новите европейски демокрации да наваксат изоставането си от западноевропейските държави. В рамките на форума бяха подписани 15 споразумения между България и Китай.

През октомври 2018 г. в София се проведе и *IV среща на местните лидери на страните от Инициативата „16+1“*. На форума Пекин обяви ръст на китайските инвестиции в Източна Европа от 3 на 10 млрд. долара. Отчитайки, че китайските туристи в ЕС са се увеличили от 200

хил. на 1 млн., Китай поиска европейски визови облекчения за тях. Обсъдена бе и идеята за създаване в София на Глобален център за сътрудничество, който да проучва европейското законодателство и да оценява риска при осъществяване на китайските инвестиционни проекти в Европейския съюз.

Погледнато ретроспективно, *Република България определено закъсна* да оцени по достойнство възможностите за развитие на отношенията с Китай. На практика тя се опита да активизира двустранните икономически връзки едва след като Китай „превзе“ европейския пазар.

В опит да се навакса пропуснатото, напоследък почти всяка седмица държавни и бизнес делегации летят по маршрута София – Пекин и обратно. България стана четвъртата от 16-те страни от Централна и Източна Европа (след Унгария, Румъния и Полша), която получи *статут на „всеобхватно приятелско сътрудничество и партньорство с Китай“*.

През последното десетилетие двустранният стокообмен отбеляза ръст от 400 процента. Повече от 20 български региона и града поддържат тесни връзки с китайски партньори. В опит да привлече част от 10-те млрд. долара общ китайски кредитен ресурс за страните от Централна и Източна Европа, *България се опитва* да прокара проектите за изграждане на тунел под Шипка, на хидросъоръжение на река Дунав при Никопол – Турну Мъгуреле, на автомагистрала „Черно море“, на мостове над Дунава, на железопътни и хидросъоръжения. София предлага на концесия речни и морски пристанища, летища, индустриални зони, енергийни проекти, възобновяеми енергийни източници, нови технологии и иновации. България търси възможности за привличане на китайски инвестиции в следните приоритетни области: електроника и електротехника, информационни технологии и аутсорсинг, химическа и фармацевтична промишленост,

машиностроене, транспорт и логистика, хранителна промишленост, земеделие, здравеопазване.

От своя страна *Китай проявява интерес* към внос на българска земеделска продукция, храни, вино, мляко, млечни и месни произведения, продукти от розово масло. Че Пекин гледа перспективно на отношенията с България, личи най-вече от факта, че даде стипендии на 50 български студенти в Китай извън договорената на реципрочни начала квота. За Китай България е определено привлекателна страна. Тя е държавата от ЕС, през територията на която преминават най-много транспортни коридори, като има точки (индустриалната зона в Божурище и карго летището в Стара Загора), които дават достъп едновременно до няколко европейски коридора. Страната ни разполага с добре образовани кадри. Благоприятен е и инвестиционният климат.

Следва да се има предвид, че Пекин гледа на отношенията си със страните от Централна и Източна Европа *не просто като на икономически отношения* и това личи особено от факта, че те се ръководят от специален отдел на китайското Министерство на външните работи. Затова САЩ, НАТО и старите европейски демокрации от ЕС следят с видима тревога растящото сътрудничество на новите европейски демокрации с Китай.

Вече има достатъчно надеждни индикации, че *САЩ трескаво търсят възможности да парират китайската Инициатива*. Явно с благословията на Вашингтон, по формална идея на най-проамериканската европейска нова демокрация – Полша, през 2016 г. бе стартирана Инициативата „Три морета“, предназначена за всички държави, разположени между Балтийско, Черно и Адриатическо море, т.е. за същото географско пространство, в което успешно бе задействана китайската Инициатива за сътрудничество със страните от Централна и Източна Европа. В Инициативата „Три морета“ се включиха 12 от 16-те дър-

жави, страни по китайската Инициатива (без Албания, Босна и Херцеговина, Македония и Сърбия). Знаменателно бе, че първото посещение на президента на САЩ Доналд Тръмп в Европа се оказа появата му през юли 2017 г. във Варшава на Втората среща на върха на страните от Инициативата „Три морета“. Налице са достатъчно основания тази Инициатива да бъде разглеждана като американска и като отговор на Вашингтон на китайската Инициатива. Няма съмнение, че зад паравана на официално обявените ѝ цели САЩ се опитват с цената на всичко да възпрат порива на новите европейски демокрации към все по-тясно икономическо сътрудничество с възходящо развиващия се Китай. Но докато китайската Инициатива не е насочена срещу никого и отговаря на националните интереси на всички участващи държави, Инициативата „Три морета“ явно е насочена срещу интересите на Китай и на Русия, а също обективно и срещу ЕС, защото преследваната от Вашингтон чрез нея цел е не превръщането на страните от Централна и Източна Европа в мост между Запада и Изтока, а обратно – превръщането му в свлачище, което да скъса едни от най-важните вътрешни геостратегически връзки в самата Евразия. Докато американците предлагат изразходване на милиарди долари за изграждане на рискови проекти за доставка на американски шистов газ на много по-висока цена от руския природен газ, китайците предлагат влагане на финансови ресурси в икономически обосновани съвместни проекти в името на Евразия. Действителните намерения на Вашингтон впрочем излязоха наяве с обявената 18 декември 2017 г. от президента Тръмп нова Стратегия за национална сигурност на САЩ, представяща като „заплаха“ не само Русия, но и Китай, на който се приписват „ревизионистичен стремеж“ и „икономическа агресия“ с цел промяна на глобалното статукво. С тази стратегия подръка Вашингтон вече се опитва да превърне новите европейски демокра-

ции от китайски партньори в техни врагове. Показателно в това отношение бе изявлението на директора на ЦРУ Майк Помпео пред Би Би Си (30 януари 2018 г.). Китай е „толкова голяма заплаха за САЩ“, колкото и Русия, но поради силната си икономика Пекин има по-големи възможности от Москва да упражнява скрито влияние върху Запада, изтъкна Помпео и призова всички американски съюзници „да се борят с китайските опити за власт над Запада“. Същият този Помпео скоро след това изявление бе назначен за държавен секретар на САЩ и впрегна американската дипломация за осъществяване на открито поставената цел. Първият резултат бе търговската война между двете най-големи икономики в света, започната на 6 юли 2018 г. с наложените от Тръмп 25-процентни мита на китайските вносни стоки на обща стойност 34 млрд. долара. Китай отвърна реципрочно и износът му нарасна повече от очакваното, а дефицитът на САЩ в двустранната търговия с Китай остана близо до рекордното равнище. На 23 август 2018 г. САЩ въведоха нови наказателни мита в размер на 25 процента за 279 китайски продукта, изнасяни за американския пазар, на стойност 16 млрд. долара. Но от същия ден Китай задейства ответни наказателни мита за стоки, произведени в САЩ, на обща стойност 16 млрд. долара. Последваха рекордни санкции на САЩ – 10-процентни мита върху 6 хил. внасяни от Китай стоки на стойност 200 млрд. долара, придружени със заплаха, че ако Пекин приеме ответни мерки, ще наложат допълнителни санкции за 267 млрд. долара (24 септември 2018 г.). Същия ден обаче Китай отговори с мита за 5207 американски продукта на обща стойност 60 млрд. долара. Както констатира експерти, САЩ не са в състояние да спечелят търговска война с Китай, тъй като Пекин успява да компенсира негативния ефект от американските санкции с по-евтин юан, който ограничава вноса, стимулира износа и открива работни места. А и санкциите на САЩ се

отразиха негативно върху някои американски компании. При това положение не беше учудващо, че по време на кулоарната си среща на форума на Г-20 в Аржентина (краят на ноември 2018 г.) Доналд Тръмп и Си Дзинпин сключиха 90-дневно примирие в търговската война, за да си дадат време за преговори и правейки взаимни отстъпки: САЩ поеха ангажимента да не увеличават митата за китайската продукция от 1 януари 2019 г., а Китай – да намали и премахне митата за внос на американски автомобили. Следва да се има предвид, че освен като икономически, финансов и търговски конкурент САЩ започват да възприемат Китай и като военно-политически опонент. Първото послание в този смисъл отправи доклад на Пентагона, публикуван на 17 август 2018 г., в който се изказва предположението, че Китай се готви за „удари върху САЩ и съюзниците“. В реч пред Общото събрание на ООН (26 септември 2018 г.) Тръмп обвини Китай, че работи неговата Републиканска партия да не спечели предстоящите междинни избори в Съединените щати. Думите му бяха коментирани пред Сената от секретаря по вътрешната сигурност Кирстен Нилсен и от директора на ФБР Кристофър Рей. Нилсен заяви, че „сътс сигурност Китай полага безпрецедентни усилия да влияе върху мнението на американците“, а Рей наблегна, че „в много отношения Китай представлява най-голямата, най-сложната и най-дългосрочната контраразузнавателна заплаха, пред която сме се изправяли“, и добави: „Русия се бори да остане значима след разпадането на Съветския съюз. Тя води днешната битка. Китай води утрешната битка“. Тезата на директора на ФБР, че „Китай е по-големият проблем“, бе буквално повторена от Тръмп в даденото след няколко дни интервю за телевизия Си Би Ес. Че за антикитайската кауза на Вашингтон е впрегнато вече и американското задкулисие, свидетелства речта на „въздесъщия“ финансов спекулант Джордж Сорос на Световния икономически

форум в Давос (24 януари 2019 г.), в която представи Китай като „смъртна опасност“ за свободата по света, неговия президент Си Дзинпин – за „най-опасния противник на отворените общества“, а китайските технологични компании – като „риск за сигурността на останалия свят“.

Стриктно следваща фарватера на външната политика на САЩ, България стана първият американски съюзник, в който *натискът на Вашингтон се усети*. В началото на юли 2018 г. председателят на парламентарната група на ГЕРБ Цветан Цветанов заяви, че „Русия и Китай са едни от основните потенциални заплахи за мира и сигурността“. А по данни на Националния статистически институт през 2018 г. експортът на България за Китай е намалял.

Сътрудничеството с Китай обаче е в интерес на всяка държава от формата „16+1“ и се развива в името на мира, разбирателството и просперитета на участващите държави. При това залогът в отношенията с Китай е твърде голям. Китай не е просто една от петте Велики сили, а безспорна глобална Суперсила. Той е „работилницата на света“, първа икономика на планетата, най-големият притежател в света на златни и валутни резерви, страна с огромни човешки, териториални, културни, политически и военни ресурси, която бавно, но методично и неотклонно преследва „Китайската мечта“ да възстанови своите лидерски позиции в света (от последните 20 века 18 бяха китайски, без последните два).

Светът преоткрива Китай и напоследък се наблюдава дори съперничество между държави и международни организации за привличане на неговото внимание за сътрудничество. Интересът към Китай се засилва и в България, индикатор за което е и появата през януари 2019 г. на седмичника „Китай днес“. Казано накратко, налице са достатъчно сериозни основания сътрудничеството с Китай да бъде продължено и разширено.

Препоръчителна литература

Андерсън, П. Светът в ерата на Китай. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 3, с. 175 – 183.

Ариньон, Ж.-П. Сближаването между Русия, Китай и Индия е първата стъпка към формирането на нов световен ред. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 4, с. 185 – 191.

Бъроуз, М., Р. **Манинг**. Обърнатият триъгълник САЩ – Русия – Китай и промяната на сегашния световен ред. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 6, с. 84 – 88.

Ганчев, П. „Един Пояс – Един Път“. Нова стратегическа визия за света на Китай. – В: *Международни отношения*, 2017, кн. 4, с. 5 – 14.

Делягин, М. Китай, Русия и краят на света, с който бяхме свикнали. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 4, с. 110 – 116.

Зиглер, Ж. Новите господари на света и тези, които им се противопоставят. София, 2003.

Кандиларов, Е. Пекинската инициатива за изграждане на общност със споделено бъдеще. – В: *Ново време*, 2018, кн. 1 – 2, с. 95 – 105.

Кенеди, П. Възход и падение на Великите сили. Икономически промени и военни конфликти XV – XX век. Т. 1 – 2. София, 1997.

Кисинджър, Х. Китай. София 2015.

Кишмеров, Е. Развитие на отношенията между ЕС и Китай. – В: *Международни отношения*, 2010, кн. 4, с. 73 – 82.

Лонг, Д. Сътрудничеството между Китай и страните от ЦИЕ: характеристики, значение и перспективи. – В: *Дипломация*, 2014, кн. 12, с. 109 – 120.

Маккой, А. Китайският „план Маршал“ за Евразия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2019, кн. 1, с. 152 – 159.

Малинова-Тиен, М. Състояние и перспективи на развитието на българско-китайските отношения. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 2, с. 130 – 137.

Маринов, Г. БРИК като геополитически и геоикономически феномен. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 4, с. 161 – 172.

Милина, М. Китайските инвестиции в България – нови тенденции в икономическото и търговското сътрудничество. – В: *Международни отношения*, 2011, кн. 2 – 3, с. 117 – 138.

Пиерачини, Ф. Залязващата империя: руско-китайската стратегия за съдржане на САЩ. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 103 – 118.

Петровский, В., М. Титаренко. Русия, Китай и новият световен ред. – В: *Международни отношения*, 2016, кн. 1, с. 37 – 52.

Полсън, Х. Китай. Събуждането на един гигант. София, 2018.

Радев, Т. „Един пояс, един път“: китайската перспектива. София, 2017.

Салитски, А. Пекинският консенсус – параметри на китайската геоикономическа експанзия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 4, с. 158 – 163.

Станев, Д. Европейският вектор на китайската геоикономическа експанзия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 5, с. 131 – 144.

Стефанов, Г. Теория на международната сигурност. София, 2005.

Стойков, М. Аспекти на трансформацията на системата за сигурност. София, 2007.

Тао, С. Външната политика на Китай по „Си Цзинпин“. – В: *България – Македония*, 2018, кн. 2, с. 17 – 18.

Тренин, Д. Големият геополитически триъгълник: Китай – Русия – САЩ. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 3, с. 71 – 81.

Трифенова, Т. Китайската икономическа експанзия в Източна Европа и възможностите пред България. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 1, с. 115 – 120.

Уолкър, Д. Китай, а не Русия избра Тръмп. – В: *България – Македония*, 2018, кн. 4, с. 30 – 31.

Хайтов, С. Китай в епохата на „втория Мао“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 91 – 102.

Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. София, 2000.

Цанев, Д. Китайско-българските отношения след 1949 г. – континуитет във или въпреки промените. – В: *Международни отношения*, 2006, кн. 5 – 6, с. 11 – 16.

Чаушев, Ф. България и Китай: състояние и перспективи на двустранните отношения. – В: *Международни отношения*, 2006, кн. 5 – 6, с. 17 – 20.

Чопрад, А. Китай и ислямът ще сближат Европа и Русия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 2, с. 186 – 190.

Шмит, Х. Силите на бъдещето. Световните победители и губещи в утрешния свят. София, 2006.

ТЕМА 7

ПРОБЛЕМЪТ „ЗАПАД – ИЗТОК“ ПРЕД БЪЛГАРСКАТА ГЕОПОЛИТИКА

Всеки непредубеден анализ на актуалната външна политика на Република България неизбежно се изправя пред проблема за *съотношението в нея на Запада и Изтока*. Тук не става дума за поставяне под въпрос на нейните съюзнически отношения със САЩ и предвожданото от тях НАТО, както и с Европейския съюз.

Проблемът се състои в необходимостта не сляпо да се робува на внушени от външни сили догми, а *непрекъснато и внимателно да се следи как международната турбулентност динамично пренарежда „глобалната шахматна дъска“*, и в допълнителен фокус на външната ни политика да се превръща всяка държава, демонстрирала внушителен икономически растеж, и всяка международна организация, наложила своето значително присъствие на международната арена, с оглед по-ефективна защита на българските национални интереси.

Проблемът е изключително актуален, тъй като през 2014 г. България бе въввлечена в западните санкции срещу Русия, а през 2018 г., непосредствено след като Германия издаде разрешителните документи за изграждане на газопровода „Северен поток 2“, англо-саксонците спретнаха на ЕС аферите с „отравянето от Русия“ на Скрипал и с „допуснатата от Русия“ употреба на химически оръжия в Сирия. По същото време Европейската комисия възприе сериозно обявеното в края на 2017 г. становище на НАТО, че инфраструктурата на държавите от ЕС – бивши страни по Варшавския договор, не отговаря на съвременните изисквания. Идеята бе внушена от американския ген. Бен Ходжис – бивш командващ американските войски в Европа, който дори лансира предложение за изграждане на

„военно Шенгенско пространство“: „Имаме нужда от военно Шенгенско пространство. Руснаците имат пълна свобода на движение в тяхната територия. Ние трябва да можем да се придвижваме също толкова бързо, ако не и по-бързо, за да струпваме войски срещу потенциален неприятел“. Идеята бе прегърната от Европейската комисия, която на 27 април 2018 г. представи план за привеждане на инфраструктурата на ЕС в съответствие с изискванията за бързо разполагане на военни сили за предотвратяване на кризи, изпълнение на мисии и бърз отговор при възникване на предизвикателства. Планът предвижда: до средата на 2018 г. Европейската служба за външна дейност и Военният секретариат на ЕС да подготвят изискванията за промените в инфраструктурата; до следващата, 2019 г. Европейската комисия да набележи частите на инфраструктурата, подходящи за преместване на военно оборудване; следващият многогодишен бюджет на ЕС да задели средства за осъществяване на приоритетните проекти; работата трябва да се води в сътрудничество с НАТО. Дипломат на ЕС, пожелал анонимност, разкри, че решението на Европейската комисия е мотивирано със „засилването на напрежението с Русия“. Тази политика на „копи пейст“ даде пореден повод на политически анализатори да нарекат ЕС „Подчинени европейски щати“. Обръщаме внимание на този грандиозен напън на САЩ, НАТО и ЕС да превърнат източноевропейските демокрации във врагове на Русия, защото това се отнася пряко до България.

По подобен сценарий се очаква да протече и *акцията срещу Китай*, обявен в края на 2017 г. в новата Стратегия за национална сигурност на САЩ за „заплаха“. През 2018 г. президентът Тръмп заяви открито, че Китай дори е по-голяма опасност от Русия – една нова нагласа във Вашингтон, която неизбежно ще засили натиска на САЩ за редуциране на отношенията и с Китай.

В търсенето на оптимален вариант за своя ефективна външна политика България би следвало да отчита *променящото се съотношение на силите между Запада и Изтока* в съвременния свят. Тъй като мощната пропагандна машина на Запада продължава да внушава, че той е безспорно по-силната страна, се налага да бъде внимателно анализиран и този въпрос. Наистина през първото десетилетие след приключването на Студената война Западът се оказва в положението на главен фактор в световното развитие и без сериозен опонент.

Но ситуацията през първото десетилетие на XXI в. радикално промени това и изяви растящата *политическа самонедостатъчност на Запада* в усилията му да моделира света по своя вкус. Рязкото падане на политическото влияние на Запада пролича ясно от представеното през септември 2008 г. изследване на неправителствения Европейски съвет за международни отношения за начина на гласуване на държавите в ООН от 1999 до 2008 г. В него беше констатирано, че през последното десетилетие способността на САЩ и ЕС да налагат своите ценности и виждания за световния ред, драматично се е свила: влиянието на САЩ в Общото събрание на ООН е паднало от 77 процента в края на 90-те години на XX в. на 30 процента през 2008 г.; доверието в ЕС е спаднало през същия период от 72 процента на 50 процента. Същевременно е нараснало влиянието на Русия и Китай, които към 2008 г. се ползват с подкрепата на 74 процента в Общото събрание на световната универсална организация. Вярно е, че Западът е организиран в Г-7, НАТО и ОИСР, но Изтокът също се организира в БРИКС и Шанхайската организация за сътрудничество, в които ролята на колективен лидер играят Русия и Китай, като е представен много впечатляващо и в главния формат за решаване на глобалните проблеми – Г-20. Авторитетно признание за упадък на политическото влияние на Запада и за растящото въздействие

на Изтока ни дават годишните класации на „Форбс“ за най-влиятелните хора в света. През четири поредни години (от 2014 до 2017 г.) първото място заемаше неизменно президентът на Русия Путин, което е без прецедент, откакто се прави тази класация. За 2018 г. за най-влиятелен лидер в света бе обявен президентът на Китай Си Дзинпин, на второ място е поставен Путин, като третото място е за президента на САЩ Доналд Тръмп, а четвъртото – за германския канцлер Ангела Меркел.

Изяви се и *финансовата самонедостатъчност на Запада* поради драматичното свиване на неговите възможности в международната финансова система. По време на международната финансова криза Международният валутен фонд бе изправен пред фалит. През април 2008 г. фондът се видя придуден да продаде 400 тона злато от своите резерви и въпреки това към края на същата година той разполагаше само с 27 млрд. долара и западните лидери бяха принудени да призовават Китай и богатите на петрол страни от района на Персийския залив да наливат в касата на фонда, за да може той да отпуска пари на изпадналите в криза западни държави. В края на септември 2010 г. две помощник-секретарки по финансите на САЩ обиколиха ЕС във връзка с предстоящата Среща на Г-20 в Сеул, като в публичните си изяви внесоха нови нотки в разбирането на Вашингтон за световните дела. Лаел Брейнард държа реч пред „Гъоте институт“ във Франкфурт, а Мариса Лаго, отговорник за международните дела и развитието – пред европейския мозъчен тръст „Юрофи“ в Брюксел. Знаменателно е, че двете високопоставени дами повториха една и съща фраза: „Дори заедно, ЕС и САЩ не могат сами“. И се опитаха да убедят европейците в необходимостта от разработване на стандарти на глобално равнище, които да важат за най-големите финансови центрове. Последва неприятна изненада за Запада – БРИКС създаде своя Банка за развитие (2015 г.) в

Шанхай, която е открита за кредити за всички държави и не налага тежки социални изисквания като условие за тяхното получаване. Показателни за актуалните финансови възможности са някои набиващи се на очи сравнения: докато външният дълг на САЩ надхвърли умопомрачителните 21 трлн. долара, златните и валутните резерви на Китай (най-големите в света) възлизат на над 3 трлн. долара, а златните и валутните резерви на Русия (трети в света след Китай и Япония) са по-големи от тези на държавите от Еврозоната, взети вкупом.

Това ново тревожно финансово положение на Запада предизвика и *неговата икономическа самонедостатъчност*. Изнесените в доклада на МВФ от 8 октомври 2014 г. „неочаквани промени“ бяха коментирани на следващия ден от специализираното британско издание „Файненшъл Таймс“ – оказа се, че китайската икономика е станала най-голямата икономика в света, изпреварвайки американската; руската икономика е станала пета в света, изпреварвайки френската и британската; половината от топ 10 на икономиките в света вече са на „развиващи се“ страни; в света се е образувала нова „Голяма седморка“, включваща Китай, Русия, Индия, Бразилия, Индонезия, Мексико и Турция, която е изпреварила по брутен вътрешен продукт, по паритет на покупателната способност страните от Г-7, като прогнозите на МВФ за развитието на „новата седморка“ през 2015 г. са далеч по-високи от тези за старата седморка. За три десетилетия след 1989 г. делът на страните от Г-7 в глобалния брутен вътрешен продукт по паритет на покупателната способност спадна от 48% на 30%.

Събитията от последните години изявиха и *самонедостатъчността на Запада във военно-политическата област*. Достатъчно е да си спомним за унижителното блокиране на западната стратегия в Украйна през 2014 г. и в Сирия през 2015 г.

Все по-очевидна става и *идеологическата самонедостатъчност на Запада*. След падането на Берлинската стена агресивно бе натрапвана обявената от сътрудника на Държавния департамент на САЩ Франсис Фукуяма пропагандна теза за повсеместното разпространение на либералната демокрация като „крайна точка в идеологическата еволюция на човечеството“. Невидима диригентска палка направляваше впрегнатите политици, официозни анализатори и податливи академични експерти в кампанията им за институционализиране на неолибералния „глобален консенсус“. Но още към края на ХХ в. универсалистките претенции настроиха срещу Запада преобладаващата част от външния свят, а като жертви на неолибералната икономическа глобализация се почувстваха огромни маси по всички кътчета на планетата, които се разбунтуваха и поставиха начало на стихийното движение на антиглобализма. След атентатите от 11 септември 2001 г. стана ясно, че „глобалният либерален консенсус“ няма да определя бъдещето на света. Провалът на „либералния консенсус“ стана видим след Войната срещу Ирак, подхваната с изцяло лъжливи мотиви, дискредитира Запада и създаде поле за маневриране на онези, които бяха принудени не по свое убеждение да следват догмите на „либералния консенсус“. Смъртоносният удар по „либералния консенсус“ нанесе започналата през 2008 г. финансова и икономическа криза. Отговорните за нея не само че не бяха наказани, но и бяха възнаградени с държавни субсидии от джоба на данъкоплатците, докато невинните усетиха с пълна сила програмите за намаляване на дефицита. Стана очевидно, че либерализирането на пазарите не доведе до обещаната икономическа нирвана, а до най-тежката криза, откакто глобализацията стана структурна рамка на световната икономика. Видя се как олигархичният характер на неолибералната икономическа система облагодетелства твърде тесен социален сегмент и вреди на интересите на мнозинството на общест-

вото. Нагледно се очертаха последиците от действията на „правилните прекрасни нови хора“, които водеха битка с „презрените“ национални държави, „нагло отнемащи“ във вид на данъци част от „заслужената награда“ на умните, работливите и талантливите и преразпределящи я към „мързеливите и безполезни бедняци“. Целият този социален дарвинизъм се оказа неприемлив за огромното мнозинство цинизъм на финансовите спекуланти и на алчните транснационални корпорации. Наред с икономическия шок масите преживяха и политически. Неолибералният експеримент завърши с провал на идеята за технократско и рационално световно управление, както и с крах на изповядвания мултикултурализъм. Освен с всички права на гражданите малцинствените общности бяха дарени от политиката на либералния мултикултурализъм с дълъг ред допълнителни права, каквито хората от мнозинството не притежават, и ги поставят в положението да се чувстват чужденци в собствената си страна. Най-тежкото си поражение обаче неолиберализмът претърпя на полето на идентичността, в което бе направил най-голямата си идеологическа инвестиция. Животът показа, че в голямото си мнозинство хората не горят от желание да станат „граждани на света“, и преживяват дирижираната подмяна на идентичността по-болезнено от икономическите несгоди и от манипулациите с гражданските права. Казано накратко, обещаният от неолиберализма „прекрасен нов свят“ не успя да прелъсти и плени гласоподавателите, които отказаха да купят неговите идеи. И вече наблюдаваме как „глобалният либерален консенсус“ изживява своята агония.

Тази самонедостатъчност на Запада личи най-вече в очевидния *спад на международния престиж и на влиянието на неговата държава ядро – САЩ*, оглавяващи отдавна класацията на най-ненавижданата държава в света. Тя е недолюбвана и в самата Европа – демоскопско проучване от юни 2007 г. показва убедеността на мнозинството от

европейците, че най-голямата заплаха за стабилността в света са Съединените щати. В броя си от 5 януари 2010 г. вестник „Вашингтон Таймс“ публикува уводната статия на Джефри Кюнър „САЩ – десетилетие на упадък“, в която се прави аналогия с гибелта на Римската и Британската империя. Упадъкът впрочем продължи и след това. Търговският дефицит на САЩ с ЕС е огромен, а с Китай достигна 337 млрд. долара. Направената в края на декември 2016 г. от Леонид Бершидски в „Блумбърг“ рекапитулация беше твърде неутешителна: през 2016 г. САЩ бяха игнорирани от популистки движения и авторитарни режими; Русия, Иран и Турция договориха в казахстанската столица Астана установяване на примирие в Сирия зад гърба на САЩ; Пекин погледна на американския „завой към Азия“ като на стремеж за ограничаване на Китай и въпреки американските предупреждения разположи военни сили в района на оспорваните острови Спратли в Южнокитайско море; Русия успя да се договори с Организацията на страните производителки на петрол, включваща и американския съюзник Саудитска Арабия, за съкращаване на производството на петрол; друг американски съюзник от района на Персийския залив – Катар, участва в приватизационната сделка за 19,5 процента от акциите на руската петролна компания „Роснефт“; прибалтийските републики и Украйна не получиха от САЩ очакваната военна помощ; американските провали в Либия и в Сирия наводниха ЕС с бежанци и той на практика блокира сключването на Трансатлантическо споразумение за търговия и инвестиции. Засилва се „тенденцията на изключване или пренебрегване на Вашингтон“, като „голяма част от света не споделя американските ценности, подозира САЩ в лицемерие и ги обвинява в арогантност“, а „ставащото в Сирия убеди много държави, че Путин е поангажиран и по този начин по-съществен партньор за преговори от Обама“, заключи Бершидски. Трябва да напомним, че след публикуването на анализа на Бершидски

развоят на Гражданската война в Сирия донесе ново унижение на Съединените щати. Те бяха изолирани от ключовите преговори за Сирия между Русия, Турция, Франция и Германия в Истанбул с участието и на специалния представител на ООН за Сирия Стефан де Мистура (26 октомври 2018 г.). Проучване на „Галъп“ в 134 държави, цитирано през януари 2018 г. от британския „Гардиън“, показва рекорден срив в одобрението на ролята на САЩ в света – едва 30 процента след първата година на управлението на Доналд Тръмп (при 48 процента при Барак Обама). Фундаментът на финансовата, икономическата, военната и политическата мощ на САЩ, доколкото я има, е господстващото положение на щатския долар в международната финансова система. Но положението му напоследък е, меко казано, драматично. Държавният дълг на САЩ достигна към края на 2018 г. 21,9 трлн. долара (при брутен вътрешен продукт 20,1 трлн. долара), като само обслужването му през 2019 г. ще коства на федералното правителство над 1 трлн. долара. По данни на базирания във Вашингтон Международен валутен фонд делът на американския долар във валутните резерви намалява – от близо 66 процента през 2015 г. до 61,94 процента към края на третото тримесечие на 2018 г. Намалява и делът на трансакциите в щатски долари – по данни на ситуираната в Брюксел Международна система за обмен на финансова информация докато през 2014 г. той е бил 51,9 процента, през 2018 г. се е свил на 36,7 процента. При това тези тенденции видимо укрепнаха, тъй като след взетата на въоръжение от новия президент Доналд Тръмп политика на протекционизъм все повече държави се опитват да намалят зависимостта си от американския долар. Най-засегнатата от санкциите на САЩ – Русия, намали долларите си активи почти двойно, въведе национална платежна система и поведе преговори с Китай и Турция за заменяне на щатския долар със собствените

валути при международната търговия и разплащания. При започнатата от Тръмп търговска война с Китай – най-големия държател на американски облигации и най-голям чуждестранен кредитор на САЩ, Пекин намали дела на доларовите активи на Китайската народна банка и сключи споразумения с редица държави за търговия в юани. През 2018 г. Индия се договори с Москва да плати закупените руски ракетни системи С-400 с рубли, и с Обединените арабски емирства – при търговията и инвестициите да използват само собствените си валути. Подложеният на нови американски санкции Иран се споразумя с Индия – шестата икономика в света и един от най-големите вносители на енергийни суровини, да приема плащания в рупии, и се договори с Ирак за бартер. Под натиска на американския долар върху турската икономика президентът Реджеп Ердоган призова турските граждани да продадат своите долари, а Анкара започна подготовка за заменяне на щатския долар с националните валути в търговията с Русия, Китай, Иран и Украйна. В повсеместното бягство от американския долар се включи и самият Европейски съюз. През декември 2018 г. Европейската комисия представи предложения за намаляване на дела на доларовата търговия и заменянето ѝ при търговията с петрол и горива. Документът, мотивиран от едностранните санкции на САЩ срещу Иран, съдържа необорими аргументи: ЕС е най-големият вносител на енергия в света – внася 90 процента от необходимия му нефт и 70 процента от потреблението на природен газ; годишната сума на вноса на енергийни ресурси надхвърля 300 млрд. долара; въпреки че само 2 процента от него идват от САЩ, 85 процента от разплащанията са в американски долари. Явно плановете на Европейската комисия са по-мощни, като се има предвид изявлението на нейния председател Жан-Клод Юнкер, че е скандално при сдел-

ките с оръжия помежду си държавите от ЕС да се разплащат с американската валута.

Динамично пренареждащото се съотношение на силите между Запада и Изтока *внимателно се следи в повечето централноевропейски държави*, като някои от тях направиха вече и сериозни корекции във външнополитическия си курс. Особено впечатляващ е случаят с дясноориентирания Виктор Орбан, станал навремето известен в страната си с призивите руските войски да напуснат Унгария. Но финансовата криза от 2008 г. разтърси доверието му към западния икономически модел. Воден от присъщото на унгарците чувство за национално достойнство, той публично възропта и срещу арогантното отношение на американците към новите демокрации, което според него е още по-грубо от времето на „ограничения“ от СССР суверенитет. И се обърна на Изток – към Русия, Китай и Турция. Този завой е още по-впечатляващ, като се има предвид обстоятелството, че Унгария, за разлика от България, не граничи пряко с Изтока. Не бива да забравяме още, че Унгария нееднократно е доказвала лидерската си роля в Централна и Източна Европа. Навремето тя първа въстана срещу съветската опека, първа пое по пътя на демократичното си обновление и първа категорично постави въпроса за разпускане на Организацията на Варшавския договор. А напоследък тя първа се ориентира към стратегическо партньорство с Русия и първа реши да приеме офертата на Китай за всестранно сътрудничество.

Непреднамереният *анализ на реално протичащите процеси във взаимоотношенията Запад – Изток* е крайно необходим на България по няколко изключително важни причини. Първо, той би я предпазил от въвличането ѝ от западните „ястреби“ в конфронтация с Изтока и би я насочил към една по-диалогична и конструктивна българска външна политика, която да отговаря на националните ни интереси. Второ, би отчитал скромните външнополитичес-

ки ресурси на България, което не ѝ дава основания да се държи високомерно към Великите сили на Изтока. Трето, не би игнорирал фундаменталния факт, че България е разположена на самата граница между Запада и Изтока, което крие огромни рискове за националната ни сигурност в случай на конфликт. Четвърто, би държал сметка за предупреждението на проф. Самюъл Хънтингтън, че световното развитие не ни е дало нито един пример за успешно преминаване на една цивилизация към друга, от което произтича изводът, че възможността на България за преминаване от Източноправославната цивилизация към Западната не е голяма. И пето, накрая, но най-важното – така София би реагирала адекватно на най-голямото предизвикателство пред унитарния характер, териториалното единство и суверенитета на Българската държава – турското. Макар да остава все още съюзничка на САЩ, членка на НАТО и преговаряща за членство в ЕС, Турция обърна посоката на своето развитие към мюсюлманските си корени, все по-малко се съобразява с волята на Вашингтон и Брюксел и предизвикателно обявява намерение да се преориентира към БРИКС и Шанхайската организация за сътрудничество. При това положение амбициите на Анкара към България може да бъдат реално укротени не от Вашингтон и Брюксел, а от Москва и Пекин.

Погледнато в практически план, *Република България трябва да преодолее навика си да провежда едностранно ориентирана външна политика*. Това се отразява пряко върху българската икономика – по данни на Националния статистически институт за 2018 г., въпреки увеличаването на износа на България за другите страни от ЕС, общият ѝ износ е намалял, а дефицитът във външната търговия е достигнал 6,4 млрд. лв., като най-голям е спадът на експорта за държави извън ЕС: Турция, Китай, Сърбия, Македония, Русия. Още по-лошо – едностранчивата външна политика крие големи рискове за националната сигурност на

България. Добре би било да оценим по достойнство препоръката на проф. Огнян Минчев, че в контекста на съвременната среда на международна сигурност България „трябва да развива външна политика, която е много внимателно балансирана между три основни центъра на сила и власт. Първият център на сила и власт е оста Брюксел – Вашингтон (...) Вторият основен център е Москва, третият основен център е Анкара“. Предизвикателството пред външнополитическото поведение на България е наистина голямо, като се имат предвид съществуващото понастоящем напрежение между тези центрове, откритата конфронтация на Вашингтон и Брюксел с Москва, отдалечаването на Анкара от Запада и сближаването ѝ с Изтока, както и разногласията между Вашингтон и Брюксел по дълъг ред международни проблеми.

Задълбоченото осмисляне на геополитическото положение на България би следвало да ѝ подсказва, че работещата формула за адекватна на реалностите на третото десетилетие на XXI в. външна политика е *„Винаги със Запада, никога срещу Изтока“*.

Препоръчителна литература

Аврейски, Н. Голямото предизвикателство пред националната сигурност на България. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 6, с. 5 – 29.

Аврейски, Н. ЕС в клопката на геополитическата стратегия за неговото маргинализиране. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 2, с. 40 – 61; кн. 3, с. 60 – 81.

Аврейски, Н. Конкуренцията в съвременната европейска архитектура на сигурността. – Във: *Военен журнал*, 2006, кн. 3, с. 75 – 85.

Айвазов, А. Стратегията на БРИКС и нейните геополитически измерения. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2012, кн. 3, с. 43 – 51.

Антонов, Р. Великите сили и международното право: опитът от балканските конфликти. – В: *Международни отношения*, 2005, кн. 1, с. 85 – 92.

Ариньон, Ж.-П. Сближаването между Русия, Китай и Индия е първата стъпка към формирането на нов световен ред. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 4, с. 185 – 191.

Атали, Ж. Хилядолетие. Очерк за бъдещето на света. София, 1992.

Бажанов, Е. Русия и Западът – партньори или противници? – В: *Международни отношения*, 2014, кн. 5 – 6, с. 37 – 56.

Балканите в политиката на големите държави: САЩ, ФРГ, Англия, Франция. София, 1995.

Барма, Н., И. Ратнър, С. Уебър. Добре дошли в „света без Запада“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 1, с. 132 – 135.

Бекярова, Н. Европейският съюз и Черноморският регион. В служба на мира и разбирателството. – В: *Международна политика*, 2007, кн. 1, с. 44 – 60.

Бубняк, В. Индия и Европейският съюз. – В: *Международни отношения*, 2006, кн. 5 – 6, с. 75 – 90.

България – заплашена от неоосманизъм или нов мост между Изтока и Запада в новите геополитически реалности. София, 2016.

Величков, Й. Векът на престъпните безумия (1912 – 2012). Равносметката на едно провалено столетие. София, 2016.

Величков, К. Инициативата на ООН Алианс на цивилизациите и българското участие в нея. – В: *Международни отношения*, 2008, кн. 3, с. 17 – 26.

Гош, С. Световната икономическа шахматна дъска и ролята на BRICS. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 1, с. 146 – 151.

Градинаров, Б. Рисковете пред България през 21. век. – В: **Глобалните** промени и съдбата на България през 21. век. София, 2016, с. 221 – 228.

Григорова, Ж. Перспективи за сътрудничество между Бразилия, Русия, Индия и Китай в рамките на международната структура БРИК. – В: *Международни отношения*, 2009, кн. 5 – 6, с. 147 – 160.

Дарлинг, Д. Военната модернизация на БРИК и новият глобален военен баланс. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 1, с. 101 – 106.

Делягин, М. Китай, Русия и краят на света, с който бяхме свикнали. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 4, с. 110 – 116.

Димитров, Б. Западът и Русия – два възможни сценария. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 1, с. 116 – 120.

Димитров, Б. BRICS като културно-цивилизационен фактор и предизвикателство пред глобалното статукво. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 1, с. 90 – 98.

Добс, Д. Защо Европа и Русия се нуждаят една от друга. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 2, с. 35 – 39.

Дьо Гурден, К. Руско-китайско-индийският съюз. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2006, кн. 3, с. 108 – 112.

Енгдал, Ф. Геополитическите измерения на Инициативата „Три морета“. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 79 – 85.

Есимбаева, А. Географската конфигурация и политическата композиция на ШОС. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 5, с. 126 – 130.

Ескобар, П. Началото на евразийския век. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 4, с. 104 – 110.

Зиглер, Ж. Новите господари на света и тези, които им се противопоставят. София, 2003.

Калфин, И. България – мост между Европа и съседните ѝ райони. – В: *Международни отношения*, 2008, кн. 3, с. 11 – 16.

Каменаров, С. ШОС като доминиращ силов полюс в Евразия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 4, с. 74 – 82.

Катранджиев, В. Ролята на Г-20 в световните дела. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2017, кн. 1, с. 120 – 129.

Кенеди, П. Възход и падение на Великите сили. Икономически промени и военни конфликти XV – XX век. Т. 1 – 2. София, 1997.

Китфийлд, Д. Новият триъгълник на великите сили: Китай и Русия срещу Америка. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 5, с. 131 – 135.

Маринов, В. Обединението БРИКС в системата на съвременния полицентричен свят. – В: *Международни отношения*, 2016, кн. 1, с. 15 – 36.

Маринов, Г. БРИК като геополитически и геоикономически феномен. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2010, кн. 4, с. 161 – 172.

Маринов, Г. Евразийската парадигма и България. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 6, с. 183 – 185.

Маринов, Г. Предстои ли геополитическо преструктуриране на света: реалности и заблуди. – В: *Международни отношения*, 2017, кн. 3, с. 101 – 107.

Мегапромяна. Светът през 2050. София, 2012.

Михайлов, Ю. Евразийският вектор на българската геополитика. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2005, кн. 2, с. 55 – 63.

Никонов, В. Основни тенденции на световното развитие и БРИКС. – В: *Международни отношения*, 2011, кн. 5 – 6, с. 5 – 14.

Пиерачини, Ф. Залязващата империя: руско-китайската стратегия за съдържане на САЩ. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2018, кн. 1, с. 103 – 118.

Петровски, В., М. Титаренко. Русия, Китай и новият световен ред. – В: *Международни отношения*, 2016, кн. 1, с. 37 – 52.

Проблемът Изток – Запад. България и Балканите. София, 2006.

Проданов, В. Десет глобални тенденции, които ще определят съдбата на България през XXI век. – В: **Глобалните** промени и съдбата на България през 21. век. София, 2016, с. 11 – 36.

Рангелов, А. НАТО, Русия, балканските дилеми и българската външна политика. – В: *Международни отношения*, 1997, кн. 2, с. 21 – 32.

Рийд Кели, А. Защо Западът не може да спаси Украйна. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2015, кн. 5, с. 95 – 99.

Салитски, А. Пекинският консенсус – параметри на китайската геоикономическа експанзия. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2007, кн. 4, с. 158 – 163.

Серфати, С. По пътя към постзападния свят. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2011, кн. 2, с. 114 – 129.

Синклер, Д. Русия може да срине американската икономика. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2014, кн. 3, с. 185 – 189.

Сирков, Д. Ролята на Русия на Балканите в светлината на една кръгла маса. – В: *Международни отношения*, 1999, кн. 1, с. 37 – 42.

Слатински, Н. Външната политика на България – баланс между НАТО и Русия. – В: *Международни отношения*, 1996, кн. 4, с. 79 – 92.

Стеф, Р. Русия и Америка в битка за Европа. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2009, кн. 6, с. 64 – 71.

Стефанов, Г. Теория на международната сигурност. София, 2005.

Стефанов, Н. БРИКС: митове и реалности. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 6, с. 62 – 71.

Стефанов, Н. Заплахи и възможности за България в следващото десетилетие – 2016 – 2025 год. (Десетилетието, когато ще се реши ще я има ли България). – В: **Глобал-**

ните промени и съдбата на България през 21. век. София, 2016, с. 215 – 220.

Стефанов, Н. Индийската геополитика на баланса. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2019, кн. 1, с. 84 – 93.

Стойков, М. Аспекти на трансформацията на системата за сигурност. София, 2007.

Танева, М. Съвременните българо-руски отношения: ще воюва ли България срещу Русия, ако НАТО ѝ обяви война? – В: **България** – 100 години юридически суверенна държава: икономически, политически и културни постижения. Т. 2. София, 2010, с. 265 – 272.

Уилъртън, Д. Русия – непознатият противник на Запада. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2016, кн. 3, с. 116 – 121.

Фавр, П.-М. Реална ли е руската заплаха? – В: *Геополитика*, 24 август 2017.

Фридман, Д. Следващите сто години: геополитическа прогноза за XXI век. София, 2009.

Фрийдман, Д. Следващите десет години. София, 2011.

Фукуяма, Ф. Бъдещето на разединения Запад. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2005, кн. 2, с. 160 – 164.

Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. София, 2000.

Чопрад, А. Русия като препятствие по пътя към Глобална Америка. – В: *Геополитика & геостратегия*, 2012, кн. 6, с. 101 – 107.

Шаренкова, С. Славянско-православен цивилизационен проект. Опит за нова социална политика. София, 2013.

Шмит, Х. Силите на бъдещето. Световните победители и губещи в утрешния свят. София, 2006.

Ще оцелее ли българският народ през XXI век. София, 2012.

ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКИ МЕХАНИЗЪМ НА СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ

(ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ)

Външнополитическият механизъм на една държава е системно единство на органите, участващи в разработването и осъществяването на нейната външна политика. Необходимо е ясно разграничаване на правомощията на органите, за да не се стига до колизия. В правовите и демократични държави се осъществява и обществен контрол върху външнополитическия механизъм от гражданското общество. Това става обаче в разумна мяра, тъй като значителна част от най-важната информация не подлежи на широко огласяване. Външнополитическият механизъм се регламентира в Конституцията и в редица закони.

С демократизирането на света и на международните отношения се наблюдава тенденция към увеличаване на броя на органите, занимаващи се с външнополитическа дейност. В зависимост от различни критерии *външнополитическите органи може да бъдат класифицирани* на: вътрешни и задгранични (според местонахождението); с универсална и с ограничена компетентност (в зависимост от компетенциите); еднолични и колективни (според начина на вземане на решенията); ръководещи и изпълнителни (в зависимост от естеството на тяхната дейност); постоянни и временни (според времетраенето на съществуването им); държавни и обществени (в зависимост от техния състав); дипломатически и недипломатически (според характера на тяхното функциониране).

Фундаментално значение за външнополитическия механизъм на демократичните държави има *принципът на разделение на властите*, формулиран през втората половина на XVIII в. от френския просветител Шарл дьо

Монтескьо и приложен още в края на същото столетие в първите в света Конституции – американската и френската. В България той беше приет още в първата ни Конституция – Търновската (1879 г.). Дълбоко вложеният смисъл на този принцип е да се прокара ясна разграничителна линия в правомощията на трите власти (законодателна, изпълнителна и съдебна) и да се осигури необходимият баланс на взаимоотношенията между тях – важно условие за стабилност на политическата система и за успешно развитие на страната.

Институционалната рамка на външната политика на Република България започна формирането си с приемането на нейната *Конституция* (12 юли 1991 г.) и беше дооформена с редица последвали закони, особено значение сред които имаше Законът за дипломатическата служба (2007 г.).

Върховен субект на външната политика на съвременна България е народът. Народният суверенитет може да се проявява пряко (чрез провеждане на национален референдум) и косвено (с избиране на органи, занимаващи се с външнополитическа дейност).

Досегашният почти тридесетгодишен опит на Република България демонстрира *пренебрежението на българския държавнополитически елит към народа* и дори уплахата му от него. Законът за допитване до народа бе приет едва през 1996 г., но въпреки исканията не бяха проведени национални референдуми за такива стратегически външнополитически решения, като присъединяването на страната към НАТО и към Европейския съюз. През 2009 г. бе приет Закон за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление, но той постави твърде високи прагове за пряко следствие от него: в референдума да са участвали поне толкова избиратели, колкото на последните парламентарни избори и поне половината от участвалите да са гласували с „да“. Законът бе приложен

само два пъти, и то по много странен начин. В първия случай това стана възможно чрез набиране на подписка от необходимия брой български граждани, но Народното събрание склони с явна неохота на провеждане на национален референдум по въпроса „Да се развива ли ядрената енергетика в Република България чрез изграждане на нова ядрена електроцентраля?“ (2013 г.). Тъй като електоратът на управляващите бе посъветван да не участва в референдума, той се оказа невалиден и решенията за изграждане на блок 3 и 4 на АЕЦ „Козлодуй“ и на АЕЦ „Белене“ се озоваха отново в ръцете на парламента. Втория случай джлжим на управляващите, но по твърде оспорван от обществото проблем – допускане на електронното гласуване (2015 г.). Като се има предвид, че дори САЩ отклониха предложението за електронно гласуване с аргумента за висок риск от неговото манипулиране, настояването на управляващите остави горчивия привкус позорящата България практика на купуване на гласове по време на изборите да бъде заменена с по-невидима манипулация на гражданския вот.

Ключово място във външнополитическия механизъм на Република България заема *законодателната власт*. Народното събрание определя направлението, основните начала, доктрината, стратегията и основните цели на външната политика на страната. То приема закони, засягащи външната политика на България, и външнополитическата програма на Министерския съвет. Парламентът ратифицира най-важните международни договори и денонсира ратифицираните от него международни договори. На него принадлежи и вземането на решения за изпращане и използване на български въоръжени сили извън страната, както и за преминаване и пребиваване на чужди войски на българска територия. Негово е решението за обявяване на военно и друго извънредно положение върху цялата територия на страната или върху част

от нея, за обявяване на война и за сключване на мир. Решенията на парламента са задължителни за всички държавни органи. Народното събрание приема декларации и обръщения, които, макар да не са нормативни актове, носят големия авторитет на парламента. Парламентът осъществява контрол над органите на изпълнителната власт в областта на външната политика, като при внесена парламентарна интерпелация след отговора се провежда дебат, който може да доведе до искане на оставка на министъра на външните работи или на вот на недоверие към правителството. Народното събрание създава свои постоянни органи в областта на външната политика. Парламентът участва в интерпарламентарните връзки с парламентарните измерения на външнополитическите контрагенти на Република България. Той обаче не може да отменя актове на Министерския съвет.

Досегашната работа на Народното събрание в областта на външната политика не носи удовлетворение. В законотворческата си дейност то създаде прецеденти на международни усложнения поради несъответствия с международни актове, по които България е страна. Твърде принижена е ролята на парламента във външнополитическия процес. Макар България да е парламентарна република, Народното събрание почти не участва в определянето на български посланици в чужбина (докато например САЩ са президентска република, но Конгресът има повече власт). Парламентът дълго време оказваше сериозна съпротива на регламентирането на дипломатическата служба. Той прие Закон за дипломатическата служба едва след приемането на България в ЕС, като включи в него скандалната разпоредба, че до 20 процента от ръководителите на дипломатическите представителства на България в чужбина могат да не бъдат дипломати от кариерата. Така, вместо да бъде ограничена, бе разширена възможността провалили се държавници и политици да

бъдат „наказвани“ с назначения за посланици в чужбина. А нашите депутати така и не разбраха, че не са представители на партийни централи в парламента, а народни представители.

Централно място във външнополитическия процес заема *Министерският съвет*, като най-висок носител на изпълнителната власт. Именно правителството ръководи и осъществява външната политика на страната и координира действията във външнополитическата област на държавно равнище. Министерският съвет поема международни задължения на България. Той сключва и денонсира определени от закон международни договори. Правителството изразява позициите на България по въпроси от международния живот. Министерският съвет може да отменя актове на министри, председатели на държавни агенции и други органи на изпълнителната власт.

Главният инструмент на външнополитическата дейност на държавата е *Министерството на външните работи* – специализиран орган на изпълнителната власт, разработващ, координиращ и осъществяващ външната политика. То представлява България в международните ѝ отношения и води преговори с други държави и с международни организации. Министерството ръководи дипломатическите и консулските представителства на страната в чужбина, както и нейните представителства в международните организации и защитава интересите на българските юридически и физически лица в чужбина. То поддържа официални връзки с дипломатическите и консулските представителства на чужди държави у нас. Министерството концентрира, съхранява и обработва постъпващата международна информация. Министърът на външните работи ръководи еднолично министерството и целия дипломатически апарат.

Функции в областта на външната политика имат и *другите министерства, както и държавните агенции.*

Всички те извършват международна дейност в своята област, но цялата им работа в тази посока се координира от Министерството на външните работи.

Досегашната практика във външнополитическата дейност на България изявява един смущаващ недостатък – съсредоточаване на *прекомерна власт в ръцете на изпълнителната власт*. На практика конституционната регулация не работи ефективно. Вместо да доминира Народното събрание, фактически приоритет има правителството, правещо послушно своето парламентарно мнозинство. Не са малко случаите на неуважително отношение на министри и дори на премиери към парламента, както и на техни високомерни изказвания към народните представители от трибуната на Народното събрание.

Определени правомощия във външнополитическия процес има и *съдебната власт* в лицето на Конституционния съд. Той дава задължителни тълкувания на Конституцията и решава спорове за компетентност, включително на Народното събрание, Министерския съвет и президента. Конституционният съд бди за конституционността на международните договори, стоящи над националните ни закони, но под Конституцията на Република България. Той се произнася по съответствието на българските закони с международни договори, по които България е страна. Но Конституционният съд не осъществява нито една от функциите си по своя инициатива. Той трябва да бъде сезиран от най-малко от една пета от народните представители, от президента, от Министерския съвет, от Върховния касационен съд, от Върховния административен съд, от Главния прокурор или от Националния омбудсман (от последния – само по въпросите на правата на гражданите).

Някои решения на Конституционния съд изиграха важна роля във външнополитическия процес, като например решенията му за конституционността на ДПС (взе-

то с 5 гласа „за“ и 6 гласа „против“) и за противоконституционността на Турската демократическа партия и на ОМО „Илинден“.

Освен трите власти правомощия в областта на външната политика има и *президентът на републиката*. Като държавен глава, той представлява България в международните отношения на най-високо равнище. Президентът може да сключва международни договори в случаите, определени със закон. По предложение на Министерския съвет той назначава и отзовава от длъжност ръководителите на дипломатическите представителства на страната в чужбина и постоянните представители на България в международните организации. Държавният глава приема акредитивните и отзователните писма на чуждестранните дипломатически представители у нас. Той има право на отлагателно вето на приети от Народното събрание закони. Президентът оглавява Консултативния съвет за национална сигурност. Държавният глава има и други права, дори да обявява положение на война – при положение че Народното събрание не заседава, а върху страната е извършено нападение и възниква неотложна необходимост от изпълнение на международно задължение.

По силата на българската Конституция президентът на републиката не е сред трите власти, не е и „четвърта власт“, с каквато репутация се ползват медиите. Той нито твори, нито пък ръководи външната политика на Република България. Неговото назначение е да олицетворява националното единство и да спомага за постигане на по-добър баланс между властите. Като парламентарна република, България е представлявана на най-важните форуми от министър-председателя, а не от президента. Но всички български президенти досега се поддаваха на изкушението да се *вживяват в ролята на ръководители на външната ни политика*. И всички те пледират за превръщането на България в президентска република. Като кон-

трапункт на тази тенденция, в зависимост от конфигурацията на основните политически сили в парламента, се изяви и нейната противоположност – опити за изолиране на президента от външнополитическия процес. Типичен пример наблюдаваме със сегашния президент Румен Радев, който не бе уведомен за Срещата на върха ЕС – Турция и не бе поканен на Срещата на върха ЕС – Западни Балкани, организирани от Българското председателство на Съвета на ЕС, в оглавената от него държавна делегация в Русия не бе включен нито един министър, а там трябваше да научи от руския си колега Владимир Путин за предстоящото посещение на премиера Бойко Борисов в Москва. Премиерът Борисов открито обвини Радев, че бил „президент само на една партия“. Срамен връх на атаката срещу президентската институция бе дипломатическият прецедент, когато на приема на държавния глава по повод Националния празник на Република България не се появи нито премиерът Борисов, нито председателят на Народното събрание Цвета Караянчева, нито един министър и нито един депутат от управляващата политическа партия ГЕРБ. А председателят на парламентарната група на ГЕРБ Цветан Цветанов прочете след няколко дни в Народното събрание декларация, обвиняваща президента Радев, че „определено обслужва чужди интереси“. На свой ред, по повод поисканата от Борисов оставка на Димитър Главчев, президентът Радев с основание попита къде другаде премиерът иска оставка на председателя на парламента, който трябва по Конституция да го контролира. Проблемът за мястото и ролята на президента във външнополитическия процес привлича все по-често вниманието на специалистите и неслучайно той бе дебатирен на дискусия на тема: „Президентът – част от решението или от проблемите във външната политика“, проведена на 19 юни 2016 г. в Националния дворец на културата. Натрупаният досега опит, съпроводен с много сканда-

ли, злепоставящи страната пред нейните контрагенти, показва, че е назряла необходимостта за по-прецизна конституционна регламентация на този въпрос.

Досегашната практика откри редица *проблеми в институционалната рамка на външната политика* на Република България. Налице са слаби звена на взаимодействието между трите власти, водещи често до институционални кризи. Не са дефинирани ясно и точно правомощията на органите в областта на външната политика. Принизена е ролята на Народното събрание. Президентът действа несъгласувано с Народното събрание, Министерския съвет и Министерството на външните работи. С активността си той се опитва да ограничава правителството и си позволява дори да го критикува, включително от чужбина. Не се признава безусловно координиращата роля на Министерството на външните работи, което така и не можа да се пребори то да планира визитите на председателя на Народното събрание, министър-председателя, министъра на външните работи и президента. Посланиците ни в чужбина се назначават по задкулисни договорки между премиера и президента и тази публична тайна ги разделя на „премиерски“ и „президентски“ посланици, което внася разнობой в действията на българската дипломация. Наблюдава се постоянно напрежение между институциите дори когато те са излъчени от една и съща политическа сила. Недостатъчно конкретизираните конституционни правомощия дават възможност за следване на две и повече външни политики и за „война между институциите“. А липсата на национален и на парламентарен консенсус по някои ключови въпроси доведе до приемане на важни държавни решения без така необходимия консенсус, включително Концепцията за национална сигурност (1997 г.). Трудно е да се каже, че днешна Република България има обща платформа за външна политика.

Това състояние на нещата се дължи до голяма степен на принизяването на българските дипломати от кариерата. Почти две десетилетия българските управляващи отказваха да сложат ред в *дипломатическата служба*, за да имат възможността да я партизират. Едва след приемането на България в ЕС беше приет най-накрая Закон за дипломатическата служба (2007 г.), но в него беше отворена съзнателно вратата за назначаване на провалени политици за посланици на страната в чужбина. Българското дипломатическо дружество нееднократно алармира обществеността и институциите за съзнателно провежданата линия на политизация на дипломатическата служба и за многобройни други конкретни нарушения на закона от страна на министъра на външните работи, правителството и президента. Всичко това ерозира дипломатическата служба, демотивира нейните служители и хвърля сянка върху международния имидж на страната. Тази практика има още по-тежки последствия, като се има предвид, че за министри на външните работи и за членове на ръководството на Министерството на външните работи се назначават лица, нямащи никакво отношение и опит във външната политика, понякога без ден трудов стаж за Българската държава и дори представляващи чужди институции. Все по-настървено професионализмът се заменя с открита политическа партизанщина.

Един от големите проблеми в институционалната рамка на външната политика на Република България опира до *научното осигуряване на външнополитическия процес*. Съвременната външна политика не може да се ослани на метода на пробите, тъй като грешките често са фатални, нито само на опита, нито пък на импровизацията. Отдавна не е достатъчно непрекъснато да се попълва разнородната външнополитическа информация и да се осигурява нейното оптимално движение. Необходими са още компетентна преценка на нейното качество, внима-

телно отсяване на истината от информационния масив и идентифициране на дезинформацията, засичане на информацията с данните на външнополитическото и военното разузнаване, а също с информацията на достоверни и независими един от друг източници. С други думи, става въпрос за обработване на първичната информация посредством методите на науката за извличане на вторична информация. Науката има надеждни средства за класифициране на информацията, за разкриване на тенденциите в международния живот, за моделиране и прогнозиране на развитието. Натрупан е достатъчно богат международен опит, който показва огромната полза от научноизследователските институти по външнополитическата проблематика, в които са ангажирани широк кръг специалисти: международници, икономисти, историци, юристи, политолози, военни, страноведа и др. Над тях не са установени никакви табути и не са поставени под какъвто и да било център на власт. И те създават фундаментални изследвания и приложни разработки, които оказват неоценима помощ във външнополитическия процес.

България имаше добри традиции в научното осигуряване на външнополитическия процес. Още през 60-те години на XX в. бе създаден Институт за външна политика „Иван Башев“ при Министерството на външните работи. По-късно той бе интегриран с няколко други ведомствени института в Институт за международни отношения и социалистическа интеграция при Българската академия на науките. Впоследствие този институт бе разделен на два – Институт за външна политика и международни отношения и Институт за международни икономически отношения и световно стопанство. След началото на демократичните промени Институтът за външна политика и международни отношения бе закрит, а кадрите му, работили години наред в тази област – разпилени. Възник-

наха редица граждански звена с наукообразни наименования в областта на външната политика, но те са слаби в научно отношение. Световният опит показва, че без държавно участие сериозен научен институт в областта на външната политика не може да бъде изграден. Създаденият през 2003 г. *Дипломатически институт* при министъра на външните работи, заработил от 2004 г., по същество не се занимава със сериозна научноизследователска работа. За жалост, Република България така и недооцени, че в края на ХХ и началото на ХХІ в. не толкова науката се нуждае от политиката, колкото политиката – от науката. И това е една от основните причини управляващите ни да се хващат на въдицата на съзнателно лансирани дезинформации, да действат по правилото „проба – грешка“, да импровизират и да водят реагираща, а не превантивна външна политика, както и да обслужват чужди, а не българските национални интереси.

Препоръчителна литература

Димитров, Г., Г. Йонов, З. Тръпков. Институционална рамка на външната политика на България. – В: *Международни отношения*, 1998, кн. 1, с. 5 – 24.

Закон за дипломатическата служба. – В: *Международни отношения*, 2007, кн. 5 – 6, с. 210 – 237.

Стефанов, Г. Външна политика. Дипломация. Теория и практика. 3. прераб. и доп. изд. София, 2000.

РЕЦЕНЗИЯ

проф. д.ик.н. Стефан Симеонов

Неотдавна имах възможността и удоволствието да рецензирам и препоръчам за издаване учебника на проф. д-р Никола Аврейски „Външна политика на Република България. Част I. Регионални измерения“. Тогава изтъкнах огромните трудности в интерпретирането на външната политика на днешна България, а на този фон – и оригиналният творчески принос на автора.

Сега, когато пред погледа ми е „Външна политика на Република България. Част II. Европейски, трансатлантически и глобални измерения“, си давам още по-ясна сметка за сложността на предизвикателството, пред което е бил изправен проф. Аврейски. Третираните в учебника проблеми са големи, важни и подлагани досега в литературата на твърде разнопосочни коментари. Всеки изследовател и експерт би могъл да открие едни или други свои несъгласия с автора. Но обективността изисква да се признаят изключителната задълбоченост и аргументация на осъществените в учебника анализи.

Предложеният учебник е плод на дългогодишната ангажираност на проф. Аврейски с изследването и преподаването на дисциплината „Външна политика на България“ пред студентите от специалността „Публична администрация“ на Бургаския свободен университет (от 2002 г.) и на адаптираната „Външна политика за сигурност на България“ пред студентите от бакалавърските специалности от професионално направление „Нацио-

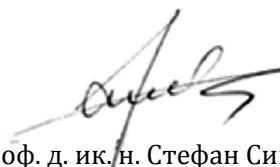
нална сигурност“ в Университета по библиотекознание и информационни технологии (от 2016 г.).

В учебника се проследява и анализира участието на Република България в Общата политика по външните отношения и сигурността на Европейския съюз, ролята ѝ в НАТО, както и нейните взаимоотношения със западноевропейските Велики сили, със САЩ, Русия и Китай. Авторът не е избягал и от третирането на изключително сложния проблем за предизвикателството „Запад – Изток“ пред българската геополитика. Критично е коментиран и външнополитическият механизъм на съвременна България.

С учебника на проф. Аврейски студентите от специалностите от професионално направление „Национална сигурност“ на Университета по библиотекознание и информационни технологии получават едно компетентно и интелигентно поднесено интерпретиране на външната политика на Република България в контекста на съвременните европейски, атлантически и глобални реалности.

Затова без колебание и съмнение предлагам учебника на проф. Аврейски за публикуване. Убеден съм, че той ще намери приложение в преподаването на учебната дисциплина „Външна политика на България“ и в други университети и че ще предизвика определен интерес сред учените, експертите, международните коментатори, културната общественост и в никакъв случай на последно място, сред политическата класа.

подпис:

проф. д. ик.н. Стефан Симеонов

Никола Аврейски

Външна политика на Република България
Част II. Европейски, трансатлантически
и глобални измерения

Учебник

Българска
Първо издание

Рецензент
проф. д.ик.н. Стефан Симеонов

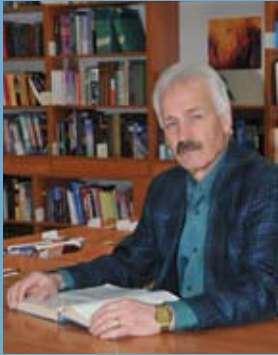
Редактор и коректор
Жана Ганчева

Графичен дизайн на корицата
Ралица Йотова

Формат 64/90/16
Печатни коли 17
Предпечат и печат
БПС ООД

Академично издателство „За буквите – О писменехъ“
София, 2019

ISBN 978-619-185-359-5

Проф. Никола Аврейски е завършил специалност „История“ във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Като редовен докторант в Санктпетербургския държавен университет защитава дисертация по „Историография на Общата история“. Специализира „Международни организации“ във Фондация „Фридрих Еберт“ – Бон, „Нова и най-нова обща история“ в Академията за обществени науки – Москва, и „Нова и съвременна обща история“ в Академията за обществени науки – Варшава. От 2014 г. е професор по „Нова и най-нова история (Политическа история на Европа и Северна Америка)“.

Водил е лекционни курсове в Шуменския университет „Еп. Константин Преславски“, Бургаския свободен университет, Техническият университет – Варна, Академията на МВР, Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив, Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград. Понастоящем е гост-преподавател в Университета по библиотекознание и информационни технологии – София.

В областта на широките си научни и преподавателски интереси проф. Аврейски е реализирал над 130 изследователски публикации на български, руски, немски, френски, английски и турски език. Сред тях са монографиите му „САЩ и Европа. Европейската политика на Вашингтон“ (2013) и „Великобритания и Европа. Обединеното кралство и европейската интеграция“ (2016), публикувани от издателство „Фабер“.

„С учебника на проф. Аврейски студентите от специалностите по професионално направление „Национална сигурност“ на Университета по библиотекознание и информационни технологии получават едно компетентно и интелигентно поднесено интерпретиране на Външната политика на Република България в контекста на съвременните европейски, атлантически и глобални реалности.“

Проф. д.ик.н. Стефан Симеонов